TÜRKİYE BAROLAR BİRLİĞİ

ÇOCUKLARIN ADALETE ERİŞİM HAKKI ÇERÇEVESİNDE HUKUKİ YARDIM HİZMETLERİNE DÖNÜK İHTİYAÇ ANALİZİ

Hazırlayanlar

NEVA ÖZTÜRK – GÖKÇEN TANER – ERSOY KONTACI

Türkiye Barolar Birliği Yayınları : 374

ÇOCUKLARIN ADALETE ERİŞİM HAKKI ÇERÇEVESİNDE HUKUKİ YARDIM HİZMETLERİNE DÖNÜK İHTİYAÇ ANALİZİ

ISBN: 978-605-7848-06-2

Yayıncı Sertifika No: 15566

© Türkiye Barolar Birliği
Haziran 2019, Ankara

Türkiye Barolar Birliği
Oğuzlar Mah. Barış Manço Cad.
Av. Özdemir Özok Sokağı No: 8
06520 Balgat – ANKARA

Tel: (312) 292 59 00 (pbx)
Faks: 312 286 55 65
www.barobirlik.org.tr
yayin@barobirlik.org.tr

Baskı
Şen Matbaa
(0312) 229 64 54 - 230 54 50
Özveren Sokağı 25/B
Demirtepe - Ankara
Sertifika No: 14251

Bu rapor, Türkiye Barolar Birliği ve BM Çocuklara Yardım Fonu (UNICEF) işbirliğinde hazırlanmış olup raporda yer alan ifadeler yazarların kendi görüşlerini yansıtmakta, paydaş kurumların görüşünü temsil etmemektedir.

İÇİNDEKİLER

I. Bölüm

YÖNETİCİ ÖZETİ

I. Giriş 13
II. Temel Bulgular 14
III. Temel Öneriler 17
IV. Mülteci Çocukların Durumu 21

II. Bölüm

KAPSAM ve YÖNTEM

I. Kapsam 23
II. Yöntem 23
A. Masa Başı Çalışması 23
B. Saha Çalışması 25

III. Bölüm

KAVRAMSAL ÇERÇEVE ve ARKA PLAN

I. Çocukların Adalete Erişimi Kapsamında Hukukî Yardımın Yeri ve Özellikleri 31
A. Adalete Erişim Kavramının Genel Çerçevesi ve Bileşenleri 31
B. Temel Bir Hak Olarak Çocukların Adalete Erişimi 36
1. Adil Yargılanma Ekseninde Etkin Katılımın Gerçekleşmesi Açısından 37
2. Adil Yargılanma Ekseninde Avukata Erişim Açısından 38
II. Adalete Erişim ve Hukukî Yardım İlişkisi 39
III. Çocuk Dostu Hukukî Yardımın Özellikleri ve İşlevleri 39
A. Çocuk Dostu Hukukî Yardıma ilişkin Temel Özellikler 39
1. Çocuğun Gelişim Düzeyinin ve Buna Bağlı İhtiyaçlarının Göz Önünde Bulundurulması 39

2. Çocuğun Yüksek Yararının Gözetilmesi ve Bunun Teminat Altına Alınması 40
B. Çocuk Dostu Hukukî Yardımın Temel İşlevleri 42
1. Çocuğa Duyarlı Hukukî Bilgiye Erişimin Sağlanması 42
2. Çocuğun Hukukî Sürece Katılımının Sağlanması 43
3. Hukukî Sürecin Çocuğa Duyarlı ve Etkin Bir Uygulama Ekseninde Yürütülmesinin Teminat Altına Alınması 44
4. Risk Altında Bulunan Çocuklara Yönelik Tedbirlerin İşletilmesinin Teminat Altına Alınması 44
IV. Çocuk Dostu Hukukî Yardım Hizmetlerinin Güçlendirilmesi Açısından Gözetilecek Hususlar 45
A. Hukukî Yardıma Erişim Açısından 45
B. Hukukî Yardımın Sağlanması ve Kullanılması Açısından 46
C. Hukukî Yardımın Kalitesi Açısından 48

IV. Bölüm

ULUSLARARASI STANDARTLAR ve ULUSAL MEVZUAT

I. Uluslararası Standartlar 51
A. Birleşmiş Milletler Çocuk Hakları Sözleşmesi 51
B. Birleşmiş Milletler Çocuk Ceza Adaleti Sisteminin Uygulanması Hakkında Asgarî Standart Kurallar (Pekin Kuralları) 52
C. Çocuk Suçluluğunun Önlenmesine Yönelik Birleşmiş Milletler Rehber İlkeleri (Riyad Kuralları) 53
D. Özgürlüğünden Yoksun Bırakılan Çocukların Korunmasına Dair Birleşmiş Milletler Kuralları (Havana Kuralları) 54
E. Birleşmiş Milletler Çocuk Hakları Komitesi'nin "Çocuk Adalet Sisteminde Çocuk Hakları" Konulu 10 No'lu Genel Yorumu 55
F. Birleşmiş Milletler Genel Sekreterliği'nin "Birleşmiş Milletler'in Çocuk Adaletine Yaklaşımı" Konulu Rehber Notu: 55
G. Çocuk Mağdurların ve Çocuk Suç Tanıklarının Dâhil Olduğu Meselelere İlişkin Birleşmiş Milletler Adalet Rehberi 56
H. Avrupa Konseyi Bakanlar Komitesi'nin Çocuk Dostu Adalete İlişkin Rehberi 56

II. Ulusal Mevzuat 58

A. Adlî ve İdarî Yargı Kapsamında Hukukî Yardıma İlişkin Düzenlemeler 58

1. Ceza Yargılaması Bakımından 58

2. Hukuk Yargılaması ve İdarî Yargılamalar Bakımından 59

B. İlgili Mevzuat 60

1. Anayasa 60

2. 5271 sayılı Ceza Muhakemesi Kanunu 60

3. 6100 sayılı Hukuk Muhakemeleri Kanunu 60

4. 2577 Sayılı İdarî Yargılama Usulü Kanunu 60

5. 1136 sayılı Avukatlık Kanunu ve Adli Yardım Yönetmeliği 60

6. 5395 sayılı Çocuk Koruma Kanunu 61

7. 4722 sayılı Türk Medeni Kanunu 61

8. Eylem Planları 61

V. Bölüm

SAHA ÇALIŞMASI KAPSAMINDA TESPİT EDİLEN SORUNLAR

I. Genel Olarak Adalete Erişime Yönelik Sorunlar 63

A. Çocuk Adalet Sistemine Analitik Yaklaşım ve Metodolojik Sorunlar 63

B. Çocukların Adalete Erişim Hakkına İlişkin Genel Sorunlar 64

1. Alternatif / Onarıcı Adalet Mekanizmaları Eksikliği ve Uzman Mahkeme Azlığı 64

2. Fiziksel ve Mekânsal Eksiklik, Yetersizlik ve Uygunsuzluk Sorunları 65

3. İş Yükü ve Çalışma Koşullarından Kaynaklanan Sorunlar 67

4. Paydaşlar Arası Koordinasyon Eksikliğinden Kaynaklanan Sorunlar 68

II. Özel Olarak Hukukî Yardım Hizmetlerine İlişkin Sorunlar 70

A. Hukukî Yardıma Erişimle İlgili Sorunlar 70

1. Hukukî Farkındalık İhtiyacı ve Farkındalık Güçlendirici Program Eksikleri 71

2. Coğrafi Erişim Engelleri ... 72
3. Hukukî Erişim Engelleri ... 73
B. Hukukî Yardımın Sunulmasına ve Kullanılmasına İlişkin Sorunlar ... 74
1. Çocuğun Yaş ve Olgunluk Seviyesine Uygun Bilgilendirme Eksikliği ... 74
2. "Çocuğun Yüksek Yararı" İlkesinin Doğru Anlaşılamaması ... 75
3. Hukukî Yardım Hizmetlerinde Sosyal Çalışma Görevlisi ve Yardımcı Personel Desteği Bulunmaması ... 77
4. İnfaz Aşamasının Hukukî Yardım Hizmetlerinin Kapsamı Dışında Kalması ... 77
C. Hukukî Yardımın Kalitesine İlişkin Sorunlar ... 78
1. Avukatlar Yönelik Profesyonel Standartların ve Rehber İlkelerin Bulunmayışı ... 78
2. Eğitim Eksikliği ... 81
3. Hizmet Kalitesine İlişkin Ölçme ve Değerlendirme Sisteminin Bulunmayışı ... 81
D. Baroların Hukukî Yardım Hizmetleri Kapsamındaki İşlevi ve Etkinliğine İlişkin Sorunlar ... 82
1. Hukukî Yardıma Erişimle İlgili Sorunlar ... 82
2. Hukukî Yardımın Sunulmasına ve Kullanılmasına İlişkin Sorunlar ... 84
3. Hukukî Yardımın Kalitesine İlişkin Sorunlar ... 86
4. Sorunların Tespiti Bağlamında Olumlu Bir Adım: 14.11.2016 Tarihli Toplantı ve Sonuç Bildirgesi ... 87

VI. Bölüm

İHTİYAÇLAR VE ÖNERİLER

I. Hukukî Yardıma Erişimin Güçlendirilmesi Kapsamındaki Öneriler 89
II. Hukukî Yardımın Sunulmasına ve Kullanılmasına İlişkin Öneriler 94
III. Hukukî Yardımın Kalitesinin Artırılmasına Yönelik Öneriler ... 97

VII. Bölüm

MÜLTECİ ÇOCUKLARIN ADALETE ERİŞİM HAKKI ÇERÇEVESİNDE HUKUKİ YARDIM HİZMETLERİNİN DEĞERLENDİRİLMESİ

I. Mülteci Çocuklara İlişkin Özel Bir Değerlendirmeye Duyulan İhtiyacın Gerekçesi 103

II. Kullanılan Terimler ve Kapsamları 105

A. Mülteci (Çocuk) 105

B. Refakatsiz Çocuk 107

C. Ailesinden Ayrı Düşmüş Çocuk 107

III. Mülteci Çocukların Adalete Erişimi ve Hukukî Yardımdan Faydalanmaları Açısından Özellik Arz Eden Uluslararası Standartlar ve Ulusal Mevzuatın Genel Çerçevesi 108

A. Uluslararası Standartlar 108

B. Ulusal Mevzuat 111

1. Yabancılar ve Uluslararası Koruma Kanunu ve Kanun'un Uygulama Yönetmeliği 111

Çocuğun yüksek yararının gözetilmesini gerektiren hususlara yönelik düzenlemeler 112

Mülakata ilişkin Hükümler 113

Özel Olarak Refakatsiz Çocuklara İlişkin Hükümler 113

Hukukî Yardımdan Faydalanmaya İlişkin Hükümler 114

2. Geçici Koruma Yönetmeliği 114

3. Refakatsiz Çocuk Yönergesi 115

4. Milletlerarası Özel Hukuk ve Usûl Hukuku Hakkında Kanun 115

IV. Çocuk Dostu Hukukî Yardımın Mülteci Çocukların Adalete Erişimi Bakımından Sahip Olduğu İşlevler 116

1. Çocuğun Ülkeye Kabulünün Sağlanması ve Geri Gönderme Yasağına Aykırı Şekilde Ülkeden Uzaklaştırılmasının Engellenmesi 117

2. Çocuğun Sığındığı Ülkedeki Yasal Statüsünün Belirlenmesi ... 120

3. Çocuğun Bakımı ve Gelişimi için Gerekli Hizmetlerden Faydalanabilmesinin ve Yetkili Makamlarla İrtibatının Sağlanması 122

4. Aile Birleşiminin Gerçekleştirilmesine Yönelik Usûlün Takip Edilmesi ve Teminat Altına Alınması 123
5. Sığınma ve Göç Usûlü Kapsamındaki Her Türlü Karar Açısından Çocuğun Yüksek Yararının Belirlenmesi ve Gözetilmesinin Teminat Altına Alınması 124

V. Mülteci Çocuklara Yönelik Hukukî Yardım Hizmetlerinin Güçlendirilmesi Açısından Gözetilmesi Gereken Hususlar 125

A. Hukukî Yardıma Erişim Bakımından 125
B. Hukukî Yardımın Sağlanması Bakımından 127
C. Hukukî Yardımın Kalitesi Bakımından 127

VI. Saha Çalışması Kapsamında Tespit Edilen Sorunlar 128

A. Genel Nitelikli Sorunlar 128
1. Yetkinlik Eksikliği 128
2. Mevzuattan Kaynaklanan Sorunlar 130
a. Çocuğun Yüksek Yararının Gözetilmesi Bakımından 130
b. Sığınma Usûlünün İşletilmesi ve Çocuğun Yasal Temsili Bakımından 131
c. Mülteci Çocuğun Hak ve Fiil Ehliyetinin Belirlenmesi Bakımından 132
d. Aile Bir**leşimi Bakımından 133**
B. Özel Olarak Hukukî Yardıma Yönelik Sorunlar 134
1. Hukukî Yardıma Erişim Bakımından 134
2. Hukukî Yardımın Sağlanması Bakımından 138
3. Hukukî Yardımın Kalitesi Bakımından 139

VII. Saha Çalışması Kapsamında Tespit Edilen İhtiyaçlar ve Sorunların Çözümüne Yönelik Öneriler 141

A. Mevzuattan Kaynaklanan Sorunlara İlişkin Öneriler 141
B. Hukukî Yardıma Erişimle İlgili Öneriler 144
C. Hukukî Yardımın Sağlanması ve Kalitesine İlişkin Öneriler 145

KAYNAKÇA 148

ÇOCUKLARIN ADALETE ERİŞİM HAKKI ÇERÇEVESİNDE HUKUKİ YARDIM HİZMETLERİNE DÖNÜK İHTİYAÇ ANALİZİ

PROJE RAPORU

KISALTMALAR	
ABA	American Bar Association (Amerikan Barolar Birliği)
AİHM	Avrupa İnsan Hakları Mahkemesi
AİHS	Avrupa İnsan Hakları Sözleşmesi
App. No.	Application Number (Başvuru Numarası)
ASPB*	Aile ve Sosyal Politikalar Bakanlığı
ASPİM*	Aile ve Sosyal Politikalar İl Müdürlüğü
BID	Best Interest Determintation (Yüksek Yarar Değerlendirmesi)
Bkz. / bkz.	Bakınız
BM	Birleşmiş Milletler
CMK	Ceza Muhakemesi Kanunu
CRC	UN Committee on Rights of the Child (BM Çocuk Hakları Komitesi)
ÇDAR	Avrupa Konseyi Bakanlar Komitesi'nin Çocuk Dostu Adalete İlişkin Rehberi
ÇHK	Çocuk Hakları Komitesi
ÇİM	ÇİM
E.	Esas
ECRE	European Council on Refugees and Exiles
FRA	European Union Agency for Fundamental Rights
Gen.Com.	General Committee
GGM	Geri Gönderme Merkezi
GİGM	Göç İdaresi Genel Müdürlüğü
GKY	Geçici Koruma Yönetmeliği
HMK	Hukuk Muhakemeleri Kanunu
HRC	United Nations Human Rights Council

* "İlgili il müdürlüklerinin bağlı bulunduğu Bakanlığın güncel ismi, 04.08.2018 tarihli ve 30499 sayılı Resmi Gazete'de yayınlanan Bazı Cumhurbaşkanlığı Kararnamelerinde Değişiklik Yapılması Hakkında Cumhurbaşkanlığı Kararnamesi (Kararname No. 15) ile "Aile, Çalışma ve Sosyal Hizmetler Bakanlığı" olmuştur. İl müdürlükleri ise, güncel olarak, Aile, Çalışma ve Sosyal Hizmetler İl Müdürlükleri olarak anılmaktadır. Ancak, bu Rapora esas görüşmelerin yapıldığı ve rapor taslağının tamamlandığı tarihte henüz söz konusu değişiklik gerçekleştirilmemiş olduğundan, Rapor'da gerek Bakanlık gerekse il müdürlükleri eski isimleri ile anılmıştır."

HRW	Human Rights Watch
Ibid.	ibídem (aynı yerde)
ICLQ	International & Comparative Law Quarterly
İHOP	İnsan Hakları Ortak Platformu
K.	Karar
m.	Madde
MÖHUK	Milletlerarası Özel Hukuk ve Usûl Hukuku Hakkında Kanun
Mülteci-Der.	Mültecilerle Dayanışma Derneği
No.	Number
Örn. / örn.	Örneğin
para.	Paragraf
RÇR	Refakatsiz Çocuk Rehberi
s.	Sayfa
ss.	Sayfalar
SGDD/ASAM	Sığınmacılar ve Göçmenlerle Dayanışma Derneği / Association for Solidarity with Asylum-Seekers and Migrants
STK	Sivil Toplum Kuruluşu
T.	Tarih
TBB	Türkiye Barolar Birliği
UK	United Kingdom
UN	United Nations
UNDP	United Nations Development Programme
UNHCR	The office of the United Nations High Commissioner for Refugees / Birleşmiş Milletler Mülteciler Yüksek Komiserliği
UNICEF	United Nations International Children's Fund
UNODC	United Nations Office on Drugs and Crime
U.Yön.	Uygulama Yönetmeliği
v.	versus
vd.	ve devamı
Vol. / vol.	Volume
YUKK	Yabancılar ve Uluslararası Koruma Kanunu

I. Bölüm
YÖNETİCİ ÖZETİ

I. Giriş

Bu ihtiyaç analizi, Birleşmiş Milletler Çocuklara Yardım Fonu ("United Nations International Children's Fund" - UNICEF) ile Türkiye Barolar Birliği (TBB) arasında imzalanan işbirliği anlaşması ve çalışma plânı bağlamında; çocukların adalete erişim hakkı çerçevesinde çocuklara sunulan hukukî yardım hizmetlerine dönük ihtiyaçların belirlenmesi amacıyla hazırlanmıştır. Rapor kapsamında, ülkelerini terk ederek Türkiye'ye gelmiş olan mülteci[1] çocuklar özelinde, kırılgan gruplara mensup çocuklara yönelik hukukî yardım hizmetlerinin incelenmesine özel bir bölüm ayrılmıştır.

Rapor, Türkiye'de yürürlükteki mevzuat ve uygulamada görülen sorunlar ekseninde, çocuklara yönelik hukukî yardım hizmetlerinin erişilebilirlik, sunulma/kullanılma koşulları ve kalite standartları yönünden ayrıntılı bir değerlendirmesini içermektedir.

Rapor'da ilk olarak, çalışmanın kapsamı ve çalışmada benimsenen yöntem hakkında gerekli bilgiler verilmektedir. Devamında, çocukların adalete erişim hakkının, çocuk dostu bir adalet sisteminin ve çocuklara yönelik hukukî yardım hizmetlerinin sağlıklı bir biçimde incelenebilmesi için ihtiyaç duyulan teorik arka plân üzerinde durulmaktadır. Bu kapsamda, Rapor'da benimsenen temel yaklaşımla çocuklara yönelik hukukî yardım hizmetlerinin değerlendirilmesinde kullanılan asıl ölçütler, kavramsal çerçeve bölümünde ayrıntılı olarak tartışılmakta; anılan bölüm, aynı zamanda çocuk adalet sistemine ve çocuklara yönelik hukukî yardım hizmetlerine ilişkin kapsamlı bir uluslararası literatür taramasının sonuçlarını da içermektedir.

Yukarıda belirtilen hususlara ek olarak, çalışmada çocuk adalet sistemi ve çocuklara yönelik hukukî yardım hizmetleri konusunda var olan ulusal ve uluslararası mevzuat da ele alınmış bulunmaktadır. Bu kapsamda, ilerleyen sayfalarda bir yandan çocukların adalete erişim hakkı ve çocuklara

1 Bu raporda mülteci ifadesi, herhangi bir hukuki statüden bağımsız olarak; uluslararası koruma ihtiyacı içerisindeki tüm bireyleri kapsayacak bir anlamda kullanılmıştır. Terim ile ilgili ayrıntılı açıklamalar, VII. bölüm altındaki "Kullanılan Terimler ve Kapsamları" başlığı altında yer almaktadır.

yönelik hukukî yardım hizmetleriyle ilgili uluslararası standart ve normlara, diğer yandan da Türkiye'de çocuklara ilişkin hukukî yardım konusu düzenleyen mevzuata değinilmektedir. Raporun ayrıntılı inceleme kapsamına dâhil olmamakla birlikte, çocukların adalete erişim hakkının "hukukî yardım" ayağı dışında kalan ve fakat bu bağlamda da etkiler doğurması muhtemel görülen hususlara da, ilgili oldukları yerlerde özet olarak değinilmiş bulunmaktadır.

Yukarıda kısaca özetlenen bu içeriğiyle Rapor, yaklaşık iki aylık bir masa başı çalışması ile aşağıda belirtilen illerde yapılan çalışma ziyaretleri kapsamında gerçekleştirilen görüşmelerde toplanan verilerden yola çıkılarak hazırlanmıştır.

Raporun saha çalışması kapsamında, sırasıyla Ankara (13-14-15-16-17 Mart), Antalya (21-22 Mart), İzmir (29-30-31 Mart) ve Gaziantep (25-26-27 Nisan) illerinde çalışma ziyaretleri gerçekleştirilmiş ve buralarda ağır ceza mahkemesi hâkimleri, çocuk ağır ceza mahkemesi hâkimleri, çocuk savcıları, çocuk İzlem merkezi (ÇİM) savcıları, aile mahkemesi hâkimleri, çocuk mahkemesi hâkimleri, emniyet genel müdürlüğü çocuk şube müdürlüğü görevlileri, aile ve sosyal politikalar il müdürlükleri, göç idaresi il müdürlükleri, baro yönetim kurulları, baroların CMK, adlî yardım ve çocuk hakları merkez ve kurullarında görev yapan avukatlar, çocuk adalet hizmetleri ve mülteciler alanında faaliyet gösteren çeşitli STK'lar, ÇİM'lerde görevli uzman personel ve çocuk ve aile mahkemelerinde çalışan sosyal çalışma görevlileri olmak üzere toplam 143 kişiyle birebir veya odak grup görüşmeleri gerçekleştirilmiştir.

II. Temel Bulgular

Rapor kapsamında, çocuklara yönelik hukukî yardım hizmetlerine ilişkin olarak saptanan sorunlar ve ulaşılan temel bulgular, çocuk dostu bir hukukî yardım hizmetinin güçlendirilmesi açısından gözetilmesi gereken hususlar da dikkate alınarak, temel olarak üç ana başlık altında incelenmiştir:

- Hukukî yardıma erişim ile ilgili sorunlar,
- Hukukî yardımın sunulmasına ve kullanılmasına ilişkin sorunlar,
- Hukukî yardımın kalitesine ilişkin sorunlar.

Bununla birlikte, baroların ve avukatların, çocuklara sunulan hukukî yardım hizmetleri konusundaki merkezî konum ve sorumlulukları düşünüle-

rek, anılan başlıklara münhasıran bu alana hasredilmiş dördüncü bir başlık daha eklenmiştir:

- Baroların hukukî yardım hizmetleri kapsamındaki işlev ve etkinliğine ilişkin sorunlar.

Saha çalışması ekseninde gözlemlenen sorunlar, sonuçta yukarıda anılan bu dört başlık altında incelenmiş; her bir başlık altında ulaşılan bulgular ise gerekli alt başlıklara ayrılarak ve detaylı bir biçimde açıklanmaya çalışılmıştır.

Bu çerçevede ilk olarak; Türkiye'de çocukların hukukî yardım hizmetlerine erişimiyle ilgili hukukî farkındalık ihtiyacından ve farkındalık güçlendirici program eksiklerinden söz edilmekte; anılan hizmetlere erişimin, bir yandan da coğrafi ve hukukî erişim engelleri tarafından zorlaştırıldığına değinilmektedir. Zira Türkiye'de çocukların, ne tür haklara sahip oldukları ve bu haklarını kullanırken ihtiyaç duyabilecekleri hukukî yardıma nasıl ulaşabilecekleri konusunda kural olarak hiçbir bilgiye sahip olmadıkları anlaşılmaktadır. İlaveten, bu alandaki yaygın bilgi eksikliğini gidermeye yönelik eğitim programlarından veya bilgilendirici faaliyetlerden söz etmenin de kural olarak mümkün olmadığı görülmüştür. Dahası, coğrafi uzaklıkların, günümüzde bile çocukların adalete ve özellikle de hukukî yardım hizmetlerine erişimini güçleştiren bir faktör olmaya devam ettiği bulgusuna ulaşılmıştır. Benzer tespitlerin, çocukların adalet sistemi içinde bağımsız birer birey olarak temsil edilmeleri gerektiğini ve çocuklara sunulan hukukî yardım hizmetinin de çocukların özel ihtiyaçları dikkate alınarak şekillendirilmesi ihtiyacını ifade eden "hukukî erişim" açısından da geçerli olduğunu söylemek mümkündür.

Meseleye çocuklara yönelik hukukî yardım hizmetlerinin sunulması ve kullanılması penceresinden bakıldığında da; her şeyden önce çocuğun yaş ve olgunluk seviyesine uygun bilgilendirme eksikliğinin, adlî sürecin her aşamasında varlığını hissettirdiği gözlemlenmektedir. Yine adlî sürecin bütününe hâkim olan bir diğer sorun ise; "çocuğun yüksek yararı" ilkesinin doğru anlaşılamaması ve bundan kaynaklanan aktörler arası çatışmalar ve uygulama farklılıklarıdır. İlaveten, sosyal çalışma görevlileri ve yardımcı hukuk personeli tarafından çocuklara yönelik hukukî yardım hizmetlerinin yaygınlığı, ulaşılabilirliği ve uygunluğu konularında sağlanabilecek önemli faydalar bulunmakla birlikte, Türkiye'de bu alanda da büyük bir boşluk olduğu gözlemlenmektedir. Bütün bu sorunlara ek olarak bir de, suça sü-

rüklenen çocuklar açısından infaz aşamasının bütünüyle hukukî yardım hizmetlerinin kapsamı dışında kaldığı bulgusuna ulaşılmıştır.

Konuya son olarak, çocuklara sunulan hukukî yardımın kalitesi açısından bakıldığında da, mevzuattan ve uygulamadan kaynaklanan çeşitli sorunların bulunduğu anlaşılmıştır. Bu bağlamda her şeyden önce, Türkiye'de çocuklara yönelik hukukî yardım hizmetlerine ilişkin profesyonel standartların ve rehber ilkelerin bulunmayışı, ciddi bir eksiklik olarak tespit edilmiştir. Çocuk dostu bir hukukî yardım sistemi konusundaki eğitim eksikliği ise, görüşülen bütün paydaşlar açısından istisnasız olarak dile getirilen sorunların başında gelmektedir. Bu kapsamda son olarak ortaya konulan bir diğer bulgu ise; çocuklara yönelik hukukî yardım hizmetlerinin kalitesine ilişkin hiçbir ölçme ve değerlendirme mekanizmasının bulunmayışıdır. Bu durum ise, çocukların adalete erişim hakkı çerçevesinde sunulan hukukî yardım hizmetlerinin kalite standartlarına ilişkin atılabilecek her olumlu adımı, hiçbir denetim ve yaptırım sistemi içermeyen dilek ve temenniler haline dönüştürme riski taşımaktadır.

Teknik olarak bu çalışmanın kapsamına girmemekle birlikte, çocukların adalete erişim hakkı üzerinde doğrudan, çocuklara yönelik hukukî yardım hizmetlerinin sunulması üzerinde ise dolaylı etkiler doğuran bir dizi soruna da Rapor kapsamında dikkat çekilmesi uygun görülmüştür:

Bu kapsamda dikkati çeken ilk sorun, Türkiye'de çocuk adalet sistemine ilişkin alternatif/onarıcı adalet mekanizmalarının eksikliği ve bu alanda uzmanlaşmış mahkemelerin azlığı sorunudur. Bu durum, bir yandan çocukların özel ihtiyaçlarına uygun alternatif hukukî çözümlere ulaşılmasını veya bu alanda alternatif ve/veya onarıcı yöntemlerden yararlanılmasını imkânsıza yakın ölçüde güçleştirmekte, diğer yandan da adlî sistem içinde sınırlı sayıda bulunan uzmanlık mahkemelerini, çoğu çocuk açısından erişilemez kılmaktadır.

Adalet hizmetlerinin görüldüğü mekânların özellikle çocuklar açısından doğurduğu fiziksel ve mekânsal eksiklik, uygunsuzluk ve yetersizlik sorunlarına da bu kapsamda değinilmesi gerekli görülmüştür. Bu çerçevede bilhassa, adliye binalarının ve duruşma salonlarının fiziksel ve yapısal yönden çocukların özel ihtiyaçlarını karşılamaya uygun olmadıkları tespiti yapılmıştır. Benzer sorunların, çocuk adalet sisteminde rol üstlenen diğer kurumlar açısından da çoğunlukla geçerli olduğunu söylemek mümkündür.

Çocuk adalet sisteminde rol alan paydaşların ağır iş yükü ve elverişsiz çalışma koşullarının da, etkin bir çocuk adaleti sistemi kurulmasının ve

bu sisteme sürdürülebilirlik kazandırılmasının önündeki en büyük engeller arasında oldukları sonucuna ulaşılmıştır.

Bu kapsamda ortaya konulan son bir bulgu da, çocuk adaleti sisteminde rol üstlenen paydaşlar arasındaki koordinasyon eksikliği sorunudur. Yapısı gereği çok paydaşlı bir sistem olan çocuk adalet sistemi, son derece profesyonelce tasarlanmış bir iş bölümüne, kurumlar arasında etkin ve sürekli bir koordinasyona ve en nihayetinde çocuğun üstün yararı doğrultusunda sürekli bir işbirliğine duyulan ihtiyacı da beraberinde getirmektedir. Ne var ki, saha çalışmaları sırasında, çocuk adalet sisteminde görev ve sorumluluk üstlenen paydaşlar arasında etkin ve sağlıklı bir işbirliği ile koordinasyonun kurulamadığını gösteren çok sayıda örnekle karşılaşılmıştır.

III. Temel Öneriler

Masa başı çalışması sırasında ve saha ziyaretleri kapsamında ulaşılan bulgular, çocukların adalete erişim hakkı çerçevesinde sunulan hukukî yardım hizmetlerine dönük ihtiyaç analizinde veri olarak kullanılmış; bu kapsamda karşılaşılan sorunların çözümüne ilişkin bazı tespit ve düşüncelerse, bir dizi çözüm önerisi olarak Rapor'da yerini almıştır.

Bu anlamda, Rapor'da da yer alan ihtiyaç analizi ve çözüm önerileri, sorun alanlarının tespitinde kullanılan ayrıma sadık kalınarak sıralanmıştır. Bu bağlamda "İhtiyaçlar ve Öneriler" başlığı altında; öncelikle hukukî yardım hizmetlerine erişimin güçlendirilmesi kapsamındaki ihtiyaç ve önerilere, sonrasında hukukî yardımın sunulmasına ve kullanılmasına ilişkin ihtiyaç ve önerilere, son olarak da hukukî yardımın kalitesinin artırılmasına ilişkin ihtiyaç ve önerilere yer verilmiştir. Dile getirilen öneriler bağlamında kamu makamlarına, siyasî karar alıcı organlara, barolara ve Türkiye Barolar Birliği'ne düşen sorumluluklara da, yeri geldikçe özellikle vurgu yapılmıştır.

Bu sıralama kapsamında ilk olarak, çocukların hukukî yardıma erişim konusundaki hukukî farkındalığın artırılması genel hedefi çerçevesinde yapılması gerekenlere işaret edilmiştir. Bu bağlamda, kamu kurumlarının ulusal düzeyde üstlenmesi gereken bilgi ve farkındalık artırıcı sorumluluklardan söz edilmiş; sonrasında ise STK'ların konuyla ilgili oynayabilecekleri roller üzerinde durulmuştur. Ne var ki, Türkiye'de çocuk adalet sistemi alanında faaliyet gösteren STK'ların yetersizliği karşısında, barolar nezdinde kurulmuş olan çocuk hakları merkezlerinin bu alanda klâsik "adliye içi" (hukuksal) rol ve işlevlerinin dışına çıkarak, "adliye dışı ve öncesi" (toplumsal) rol ve işlevler üstlenmesinin önemine dikkat çekilmiştir.

Stratejik dava açma yönteminin çocuklar ve ebeveynler için olduğu kadar, kamu makamları ve siyasî karar alıcılar açısından da farkındalık yaratıcı/artırıcı bir yöntem olduğu düşüncesinden hareketle, avukatlara yönelik stratejik dava eğitimi verilmesi de, bu kapsamda yapılan öneriler arasında yer almıştır.

Çocukların hukukî yardım hizmetlerine coğrafi erişiminin önündeki engellerinin aşılması noktasında baroların oynayabilecekleri roller de, bu kapsamda ayrıca tartışılmıştır. Bu kapsamda öncelikle, adalete ve hukukî yardım hizmetlerine coğrafi erişimi engellerinin yalnızca kent merkezlerinden uzakta yaşayan çocuklar açısından değil, kentlerin dar gelirli mahalle ve semtlerinde yaşayan çocuklar açısından da geçerli olduğu ifade edilmiştir. Bu bağlamda, hem kent yaşamından, hem de kentsel imkânlardan yoksun yaşayan bu gruplardaki çocukların hukukî yardım hizmetlerine erişebilmesi için gezici/tarayıcı tipte bir hukukî yardım faaliyetinin organize edilmesinin önemine değinilmiş; Paris Barosu'nun "dayanışma otobüsü" uygulaması, anılan önerinin somut bir örneği olarak gündeme taşınmıştır.

Çocukların hukukî yardım hizmetlerine erişimi bağlamında sunulan bir öneri de, yapısal olarak çocuklara özgülenmiş hukukî yardım içeriklerinin geliştirilmesi olmuştur. Bu kapsamda, çocukların yalnızca adlî makamlar önünde görülen davalar sırasında değil, bütün idarî başvuru süreçlerinde ve tarafı oldukları tüm hukukî işlemlerde hukukî yardım alabilecekleri modeller geliştirilmesi önerilmektedir.

Hukukî yardıma erişim bağlamında son olarak, çocukların adlî sistem önünde bağımsız birer süje olarak temsil edilmeleri için, yerleşik algı kalıplarında ve hukuk kültüründe bir değişime ihtiyaç duyulduğu belirtilmiş ve bunu kolaylaştırmak için bir dizi yasal değişiklik yapılması önerilmiştir. Bu değişiklikler kapsamında özellikle Hukuk Muhakemeleri Kanunu'na (HMK) ve Ceza Muhakemesi Kanunu'na (CMK) "menfaat çatışması" hallerine ilişkin özel hükümler konulması ve bu yolla da hem çocukların adli sistem içindeki görünürlüklerinin artırılması, hem de avukatların mesleki ve vicdanî sorumluluk tayinlerinde yol gösterici ilkeler inşa edilmesi hedeflenmiştir.

Çocuklara yönelik hukukî yardım hizmetlerinin sunulması ve kullanılması boyutuna gelindiğinde ise; bu aşamada çocukların karşısına çıkan ilk zorluğun, hukukun karmaşık ilişkiler dünyası ve hukukçuların anlaşılmaz dili olduğuna işaret edilmiş; çocuklara sunulan hukukî yardım hizmetlerinin dilinin, kimi zaman başlı başına bir adalete erişim engeli haline gelebildiği-

ne dikkat çekilmiştir. Bu bağlamda saptanan ihtiyaç ise; avukatların hukukî yardım hizmeti sunarken yararlanabilecekleri eğitim materyalleri ile çocuğun yaşına ve olgunluk düzeyine uygun çizimler, karikatürler veya oyun anlatımlarıyla desteklenmiş bilgilendirici kataloglar hazırlanması olarak tespit edilmiştir. Mahkemeye gelen çocuklar için hazırlanmış çizgi romanların bulunduğu Kanada uygulaması, bu önerinin hayata geçirildiği uygulamadan bir örnek olarak ortaya atılmıştır.

Baroların çocuklara ilişkin davalara katılma taleplerinin hâlihazırda mahkemelerce reddedilmekte olduğu gerçeğinden yola çıkılarak, dünyada çocukların konu veya taraf olduğu yargılamalara katılma bakımından daha geniş yorum ve uygulamalar olduğuna değinilmiş ve Türkiye'de Aile ve Sosyal Politikalar Bakanlığı'na (ASPB) 6284 sayılı Kanun'la verilen yetkinin bu konudaki ihtiyacı gidermeye yeterli olmadığına işaret edilmiştir. Bu bağlamda Türkiye'de, İngiltere ve Fransa'daki uygulamalara benzer biçimde, belli asgarî koşulları taşıyan STK'lara kanunla bu türden davalara katılım hakkı verilmesinin uygun olacağına değinilmiştir. Bununla birlikte, Türkiye'de çocuk adalet sistemi alanında çalışan STK'ların sayısındaki azlıktan yola çıkılarak, barolara bu alanda özel yetki tanınmasının daha uygun olacağı fikri ileri sürülmüştür.

Çocuklara yönelik hukukî yardım hizmetlerinin sunulmasında avukatların etkinliğine katkı sağlayabilecek "hukuk klinikleri" ve "yardımcı hukuk personeli" *(paralegals)* gibi uygulamaların, çocuk adalet sistemine sağlayabilecekleri potansiyel faydalar açısından dikkatlice değerlendirilmesi, bu başlık altında sunulan bir diğer öneri olmuştur.

Bu kapsamda son olarak önerilen bir husus da; suça sürüklenen çocuklar bakımından infaz aşamasının bir bütün olarak hukukî yardım hizmetlerinin kapsamına alınmasıdır. Bu yolla, bir yandan ceza siyasetinin "ıslah" ve "topluma kazandırma" amaçlarına daha etkin bir şekilde ulaşılacağı, diğer yandan da çocukların aşırı kırılgan ve suça dönük etkilere açık hale geldiği infaz aşamasındaki hak ihlalleriyle daha etkili şekilde mücadele edilebileceği savunulmaktadır. Bunun için de, cezaevi izleme komiteleri, denetim ziyaretleri ve çocuklara infaz süresi boyunca kesintisiz adlî yardım/danışmanlık sunulması gibi uygulamaların hayata geçirilmesi önerilmiştir.

Çocukların adalete erişim hakkı bağlamında hukukî yardım hizmetlerinin kalitesinin artırılmasına gelindiğinde ise, her şeyden önce avukatlara yönelik profesyonel standartların oluşturulması ihtiyacına dikkat çekilmek-

tedir. Bahse konu bu standartların en azından; suça sürüklemiş, mağdur veya tanık çocukların yaşlarına, olgunluk seviyelerine ve özel hukukî ve bireysel konumlarına uygun diyalog kurma becerilerini, çocuk adalet sisteminin temel esaslarına ilişkin bilgileri, çocuğun ayrı bir birey olarak temsiline ve bilgilendirilmesine ilişkin esasları ve çocuğun yüksek yararının tespitine ilişkin yol gösterici ilkeleri içermesi gerektiği savunulmuş, bu çerçevede kapsamlı bir çalışma yapılması önerilmiştir.

Bu hususlara ek olarak bir de; avukatların belli somut durumlar ve kişiler karşısındaki davranış kodlarını ve başvurulması gereken hukukî çareleri hatırlatıcı nitelikte "rehber ilkeler" oluşturulmasında büyük fayda olacağına işaret edilmiştir. Rehber ilkelerin içinde, özellikle mesleğe yani başlayan avukatlara yol gösterici nitelik taşıyan; neyin, nasıl ve nerede yapılması gerektiğini gösteren oryantasyona yönelik hususların da bulunmasının faydalı olacağına dikkat çekilmektedir.

Bu kapsamda son olarak, çocuklara yönelik hukukî yardım hizmetleri konusunda benimsenecek profesyonel standartların ve rehber ilkelerin, avukatların anlık ihtiyaçlarına cevap verebilecek "danışma kurulları" tarafından da desteklenmesi önerilmektedir.

Çocuk adalet sistemi içinde görülen davaların, avukatlar açısından yetişkinlerin taraf veya konu olduğu yargılamalara göre kural olarak daha zahmetli olduğu gerçeğinden hareketle, hukukî yardım sisteminin ekonomik getirisinin avukatlar açısından tatmin edici bir düzeye çekilmesine ihtiyaç duyulduğu belirtilmekte; bu yöndeki girişimlerin hukukî yardım hizmetlerinin kalitesinin artırılması hedefine kayda değer bir katkı sağlayacağı kabul edilmektedir.

Eğitim konusu, Rapor'da, çocuklara yönelik hukukî yardım hizmetlerinin kalite standartlarının yükseltilmesi konusundaki ciddi ihtiyaç kalemi olarak tanımlanmaktadır. Üstelik bu alandaki eğitim eksikliği ve ihtiyacının, yalnızca hukukî yardım sunmakla görevli avukatlar açısından değil; çocuk adalet sisteminde görev alan tüm paydaşlar açısından geçerli olduğuna dikkat çekilmiştir.

Bu bağlamda avukatlara yönelik olarak hazırlanacak eğitim programının, her şeyden önce çocuk adalet sisteminin ulusal ve uluslararası bilgi kaynakların konusundaki eksikleri gidermesi gerektiğine, buna ek olarak da avukatın çocukla uygun iletişim becerileri geliştirmesine ve çocuğun

hukukî ihtiyaçları konusunda bilgi sahibi olmasına katkı sağlaması gerektiğine işaret edilmektedir. Bu bağlamda avukatların, özellikle mahkemelerce verilen tedbir kararlarının neler olduğu konusunda yeterli donanım kazanmasının, eğitim içeriğinin bir diğer konu başlığı olması gerektiği savunulmaktadır. Eğitim başlığıyla ilgili bir başka öneri de; çocuklara ilişkin meselelerde barolar tarafından CMK ve HMK hükümleri gereğince yapılacak görevlendirmelerde, yukarıda işaret edilen eğitim sürecinden geçmiş avukatlar arasından atama yapılması yönteminin benimsenmesidir.

Bu bağlamda dile getirilen son bir öneri de; çocuklara sunulan hukukî yardım hizmetlerinin kalite standartları bakımından ölçme ve değerlendirmeye tâbi tutulmasıdır. Kurulacak ölçme-değerlendirme sisteminin, avukatlık mesleğinin özerkliğine, avukatın hukukî ve bilimsel değerlendirme ve çözümler üretme özgürlüğüne, avukat-müvekkil ilişkilerindeki mahrem alanlara ve avukatın vicdanî sorumluluğuna zarar vermeyecek şekilde tasarlanması da, bu bağlamda dikkat çekilen bir diğer husustur. Bu bağlamda, çocuklara yönelik hukukî yardımların kalite standartları bakımından ölçme ve değerlendirmesinin; barolar ve Türkiye Barolar Birliği önderliğinde, konuyla ilgili akademisyenlerden, yargının diğer bileşenlerinden, konuyla ilgili ulusal STK'lardan ve UNICEF gibi alanında uzman uluslararası kuruluşlardan alınacak destek ve muhtemel katılımlar aracılığıyla çok zengin bir içerikle inşa edilmesinin mümkün olacağına işaret edilmektedir.

IV. Mülteci Çocukların Durumu

Türkiye, son yıllarda göçe zorlanan ve korunma ihtiyacı içinde bulunan insanlara gittikçe artan oranda ev sahipliği yapan bir ülke konumuna gelmiştir. Özellikle Suriye'de yaşanan çatışma ortamı nedeniyle milyonlarca insan Türkiye'ye sığınmak durumunda kaldığı bilinmektedir. Üstelik Göç İdaresi Genel Müdürlüğü'nün verilerine göre, Türkiye'de bulunan 3 milyon Suriyeli'nin 1.4 milyonu çocuklardan oluşmaktadır. Dahası, İnsan Hakları İzleme Örgütü'nün verilerine göre, Suriyeliler dışında Türkiye'de okul çağında bulunan ve mültecilik durumunda olan yaklaşık 42.000 çocuğun yaşadığı anlaşılmaktadır. Bu çocuklarının çoğunun, içinde bulundukları hassas koşullar nedeniyle adalete erişime ve bu bağlamda hukukî yardım hizmetlerine yönelik büyük bir ihtiyaç içinde olduklarını öngörmek güç değildir. Dahası, mülteci çocukların, adalete erişim sürecinde diğer çocuklardan farklı olarak, dil ve kültür ayrışması gibi ilave bazı engellerle karşılaştıkları da görülmektedir. Refakatsiz veya ailesinden ayrılmış durumda bulunan

mülteci çocukların adalete etkin erişimi ise, bilhassa ek bir takım güvencelerin getirilmesini gerektirmektedir. Zira bu çocuklar bir yandan cinsel şiddet ve çocuk kaçakçılığı gibi suçlara, diğer yandan çocuk işçiliği gibi sosyal risklere ve son olarak da suça sürüklenme ihtimaline son derece açık halde gelmektedirler.

İşte bütün bu sebeplerden hareketle, elimizdeki Rapor'da mülteci çocukların hukukî yardım hizmetlerinden yararlanması hususunun ayrı bir konu başlığı olarak ele alınmasının uygun olacağı kanaatine varılmıştır.

Bu çerçevede Rapor'da öncelikle "mülteci çocuk", "refakatsiz çocuk" ve "ailesinden ayrı düşmüş çocuk" gibi temel kavramların tanımı yapılmakta; devamında ise mülteci çocukların adalete erişimi ve hukukî yardımdan faydalanmaları açısından özellik arz eden uluslararası standartların ve ulusal mevzuatın genel çerçevesi ortaya konulmaktadır. Ardından, çocuk dostu bir hukukî yardım sisteminin mülteci çocukların adalete erişimi bakımından sahip olduğu işlevler açıklanmakta ve mülteci çocuklara yönelik hukukî yardım hizmetlerinin güçlendirilmesi açısından gözetilmesi gereken hususlar üzerinde durulmaktadır. Bu kapsamdaki açıklamalar da, Rapor'un genel çerçevesinde kullanılan çerçeveye sadık kalınarak; hukuki yardıma erişim, hukuki yardımın sağlanması ve kullanılması ile hukukî yardımın kalitesi başlıkları altında sunulmaktadır.

İncelemenin devamında, saha çalışması kapsamında mülteci çocukların hukukî yardım hizmetlerinden faydalanmalarına ilişkin tespit edilen sorunlar sıralanmakta ve bu kapsamda öncelikle "yetkinlik eksikliği" ve "mevzuattan kaynaklanan çeşitli sorunlar" üzerinde durulmaktadır. Sonraki adımda ise, hukuki yardıma erişim, hukuki yardımın sağlanması ve kullanılması ile hukukî yardımın kalitesi bakımından gözlemlenen sorunlar, yine tek tek sıralanmaktadır.

Saha çalışmasında tespit edilen sorunlara yönelik ihtiyaç analizi ve öneriler bağlamında da, yine öncelikle mevzuattan kaynaklanın sorunlar üzerinde durulmakta; devamında ise hukukî yardıma erişim, hukuki yardımın sağlanması ve kullanılması ile hukukî yardımın kalitesi bakımından ayrıntılı öneriler geliştirilmektedir.

II. Bölüm

KAPSAM ve YÖNTEM

I. Kapsam

Elimizdeki Rapor, çocukların adalete erişim hakkı bağlamında çocuklara yönelik hukukî yardım hizmetlerinin güçlendirilmesi amacıyla yürütülecek faaliyetlere katkı sunmak üzere, Türkiye'de çocuklara yönelik hukukî yardım sisteminin analiz edilmesi, ihtiyaçların belirlenmesi ve bir öneri dizisinin geliştirilmesi amacıyla kaleme alınmıştır. Bu kapsamda, çalışma nitelik olarak hukukî bir analiz ekseninde şekillendirilmiş; incelemeler ağırlıklı olarak ceza hukuku, medenî hukuk, medenî usûl hukuku, milletlerarası özel hukuk, mülteci hukuku ve insan hakları hukuku ekseninde yürütülmüştür. Bu bağlamda konu, hem "adli yardım", hem de "zorunlu müdafilik" ve "zorunlu vekillik" kapsamında ele alınmıştır. İlaveten, Türk vatandaşı çocukların yanı sıra mülteci çocuklar da çalışmanın kapsamına dâhil edilmiştir.

II. Yöntem

Rapor hazırlıkları kapsamında, çocuk adalet sistemine ilişkin olarak dünyada var olan standartların, Türkiye'de yürürlükte olan ulusal mevzuatın ve bugüne kadar konuyla ilgili olarak yapılmış akademik ve meslekî çalışmaların tespiti ve değerlendirilmesi amacıyla öncelikle bir "masa başı çalışması" yapılmıştır. Devamında ise, çocukların adalete erişimi konusundaki işleyişin ortaya konulması ile uygulamada karşılaşılan zorluk ve ihtiyaçların tespit edilebilmesi için bir "saha çalışması" yürütülmüştür.

A. Masa Başı Çalışması

Masa başı çalışması, zaman olarak iki ayrı dönemde yürütülmüştür. İlk aşamada, çocuk adalet sistemine ilişkin olarak dünyada var olan standartların tespiti ile Türkiye'de yürürlükte olan mevzuatın ve bugüne kadar konuyla ilgili olarak yapılmış akademik ve meslekî çalışmaların incelenmesi amaçlanmıştır.

Masa başı çalışmasının ikinci aşaması ise, aşağıda özetlenen saha çalışmalarıyla eş zamanlı olarak yürütülmüş ve sahadan elde edilen bulguların tahliliyle karşılaştırmalı bir çerçeve içinde incelenmesine hasredilmiştir. Çalışmanın bu ayağı, Rapor'un nihaî şeklini alması ve yazımı ile sonuçlanmıştır.

Bu çerçevede, masa başı çalışmasının *ilk aşamasında*;

- Öncelikle çocuk adalet sistemine ilişkin olarak Birleşmiş Milletler (BM) sistemi içinde imzalanan "Çocuk Hakları Sözleşmesi" ile; yine BM Organları eliyle üretilen ikincil uluslararası mevzuatın değerlendirmesi yapılmıştır. İlaveten, Avrupa Konseyi'nin konuyla ilgili Rehber İlkeleri de incelenmiş ve Rapor'un ilgi alanına giren boyutlarına özet olarak işaret edilmiştir.
- İkinci olarak, Çocukların adalete erişimi bağlamında çocuklara yönelik hukukî yardım hizmetlerine ilişkin Türk mevzuatı incelenmiş ve çocuk adalet sistemi kapsamında uygulanan mevzuat hükümlerinin neler olduğunun dökümü yapılmıştır. Bu incelemenin, mevzuattan kaynaklanan sorun ve eksikliklerin giderilmesine yönelik önerilere zemin hazırlaması amaçlanmıştır.
- Bu aşamanın son adımında ise konuyla ilgili kapsamlı bir literatür taraması yapılmış ve çalışmanın amacı doğrultusunda, anılan hususlara yönelik literatürde geliştirilen eleştiri, değerlendirme ve tespitler gösterilmeye çalışılmıştır.

Masa başı çalışmasının, saha çalışmalarına paralel olarak yürütülen *ikinci aşamasında* ise;

- İlk olarak saha çalışmasından elde edilen veriler tasnif edilerek kapsamlı bir değerlendirmeye tâbi tutulmuş; bu bağlamda toplanan veriler kategorize edilerek, ihtiyaç veya eksiklikler ile mevzuat ile çelişen uygulama pratiğinin kökenlerinin tespiti üzerinde yoğunlaşılmıştır.
- Bu çerçevede, "iyi uygulama örnekleri" olarak değerlendirilebilecek konuların tespit edilmesine özel bir çaba harcanmıştır.
- Sahadan elde edilen veriler ile mevzuat eksenindeki değerlendirmeler bir araya getirilmiş; mevcut durum açısından gerekli görülen tavsiye ve önerilerin şekillendirilmesi üzerinde yoğunlaşılmıştır.
- Bu kapsamda son olarak, mevcut hukukî durumunun bütüncül bir bakış açısıyla ortaya konulmasına çalışılmış ve mevcut durumun genel görünümü içerisinde; özellikle çocuğun üstün yararı ilkesinin, çocuk dostu bir adalet sisteminin gelişip gelişmediğinin, çocuklara özel tedbirlerin var olup olmadığının, çocuklar arasında yer alan kırılgan/özel ihtiyaç sahibi gruplara (örneğin travma mağdurları, en-

gelliler, refakatsiz küçükler) yönelik hukukî yardıma erişimi sağlayan mekanizmaların bulunup bulunmadığının, mülteci çocuklara yönelik olarak, sığınma usûlünün etkin bir biçimde ve "çocuğun üstün yararı" dikkate alınarak şekillendirilip şekillendirilmediğinin, mülteci çocukların adalete erişimi bağlamında kendilerine sunulan hukukî yardım hizmetlerinde eşitlik sisteminin benimsenip benimsenmediğinin gösterilmesine çalışılmıştır.

B. Saha Çalışması

Projenin saha çalışması ayağı, yukarıda özetlenen çerçevede gereken gözlemlerin yapılabilmesi, çocukların adalete erişimi bağlamında kendilerine sunulan hukukî yardım hizmetleri konusunda var olan işleyişin ortaya konulabilmesi, bu alandaki ihtiyaçların tespiti ile uygulamada karşılaşılan zorlukların belirlenmesi amacıyla yürütülmüştür.

Saha çalışmalarına öncelikle Ankara'da başlanmış; takiben ve sırasıyla Antalya, İzmir ve Gaziantep'e çalışma ziyaretleri düzenlenmiştir. Bu ziyaretler kapsamında aşağıda gösterilen toplam 143 kişiyle kapsamlı görüşmeler gerçekleştirilmiştir:

- Ağır Ceza Mahkemesi Hâkimleri
- Çocuk Ağır Ceza Mahkemesi Hâkimleri
- Çocuk Savcıları ve ÇİM Savcıları
- Aile Mahkemesi Hâkimleri
- Çocuk Mahkemesi Hâkimleri
- Emniyet Genel Müdürlüğü Çocuk Şube Müdürlüğü Görevlileri
- Baro Yönetim Kurulları
- Baroların CMK, Adlî Yardım ve Çocuk Hakları Merkez ve Kurullarında görev yapan Avukatlar
- Çocuk Adalet Hizmetleri ve Mülteciler alanında faaliyet gösteren çeşitli STK'lar
- ÇİM'lerde görevli uzman personel
- Çocuk ve Aile Mahkemelerinde çalışan sosyal çalışma görevlileri
- Aile ve Sosyal Politikalar İl Müdürlükleri (Bazı İllerde)
- Göç İdaresi İl Müdürlükleri (Bazı İllerde)

Anılan görüşmelerin gerçekleştirildiği iller ve görüşülen kişi sayısına ilişkin detaylı bilgiler, aşağıdaki tabloda gösterilmiştir:

Mülakat Yapılan Kişiler veya Odak Gruplar	Mülakat Gerçekleştirilen İller	Görüşülen Kişi Sayısı	
		İllere Göre	Toplam
Ağır Ceza Mahkemesi Hâkimleri	• Ankara • Antalya • İzmir • Gaziantep	1 1 (-) (-)	2
Çocuk Ağır Ceza Mahkemesi Hâkimleri	• Ankara • Antalya • İzmir • Gaziantep	1 1 1 1	4
Çocuk Savcıları ve/veya ÇİM Savcıları	• Ankara • Antalya • İzmir • Gaziantep	5 3 1 1	10
Aile Mahkemesi Hâkimleri	• Ankara • Antalya • İzmir • Gaziantep	1 3 1 (-)	5
Çocuk Mahkemesi hâkimleri	• Ankara • Antalya • İzmir • Gaziantep	1 1 1 2	5
Emniyet Genel Müdürlüğü Çocuk Şube Müdürlüğü Görevlileri	• Ankara • Antalya • İzmir • Gaziantep	2 1 3 3	9
Baro Başkanları ve Yönetim Kurulu Üyeleri	• Ankara • Antalya • İzmir • Gaziantep	3 5 4 3	15

Baroların CMK, Adlî Yardım ve Çocuk Hakları Merkez ve Kurullarında Görev Yapan Avukatlar	• Ankara • Antalya • İzmir • Gaziantep	7 9 10 8	34
ÇİM Görevlisi Uzman Personeli	• Ankara • Antalya • İzmir • Gaziantep	5 8 6 6	25
Çocuk veya Aile Mahkemelerinde Görevli Sosyal Çalışma Görevlileri	• Ankara • Antalya • İzmir • Gaziantep	5 4 10 5	24
Aile ve Sosyal Politikalar İl Müdürlükleri	• Ankara • Antalya • İzmir • Gaziantep	(-) 1 1 (-)	2
Göç İdaresi İl Müdürlükleri	• Ankara • Antalya • İzmir • Gaziantep	(-) 3 (-) (-)	3
Çocuk Adalet Hizmetleri ve Mülteciler Alanında Faaliyet Gösteren STK'lar **(SGDD /ASAM)**	• Ankara • Antalya • İzmir • Gaziantep	(-) 3 (-) (-)	3
Çocuk Adalet Hizmetleri ve Mülteciler Alanında Faaliyet Gösteren STK'lar **(Mülteci - Der)**	• Ankara • Antalya • İzmir • Gaziantep	(-) (-) 1 (-)	1
Çocuk Adalet Hizmetleri ve Mülteciler Alanında Faaliyet Gösteren STK'lar **(ABA)**	• Ankara • Antalya • İzmir • Gaziantep	(-) (-) (-) 1	1

Söz konusu görüşmelerin bazıları "bireysel görüşme" formatında ve "derin mülakat" tekniğiyle yürütülmüştür. Bazı görüşmelerde ise "odak grup" tasarımı ve "yarı yapılandırılmış mülakat yöntemi" kullanılmıştır. Mülakat sorularının içeriği, mülakat yapılan kişi ve/veya grupların görevine ve faaliyet özelliklerine göre şekillendirilmiştir. Mülakat soruları, mülakatlar başlamadan önce geliştirilerek UNICEF ve TBB temsilcileri ile paylaşılmış; gelen geri bildirimlere göre son halleri verilmiş, ayrıca çalışma ziyaretleri boyunca geliştirilmeye devam edilmiştir.

Görüşmeler çerçevesinde özellikle aşağıda belirtilen hususların açığa çıkarılmasına gayret edilmiştir:

- Çocuklarla ilgili davaların hacmi,
- Çocukların hukukî temsiline ilişkin genel sorunların neler olduğu,
- "Çocuğun yüksek yararı" ilkesinin hangi bileşenler tarafından nasıl anlaşıldığı ve çocuğun yüksek yararının gözetilmesi noktasında hangi ölçütlerden ne şekilde faydalanıldığı,
- Çocukların adalet sisteminin geneline, yargılama sürecinin seyrine, sahip oldukları haklara ve sürecin esasına ve usûlüne ilişkin olarak bilgilendirilip bilgilendirilmedikleri; bilgilendirilmekte iseler bunun hangi çerçevede ve nasıl bir yöntemle gerçekleştirildiği,
- Avukatların çocuklara ilgili davalarda görev almadan önce konuya özgü eğitim alıp almadıkları, eğitim alındıysa, bu eğitimin kapsamı, sürekliliği, ölçme değerlendirmeye tâbi kılınıp kılınmadığı, mülteci çocuklara yönelik bir içeriğin bu kapsamda yer alıp almadığı ve kırılgan çocuklar açısından verilen herhangi bir eğitim içeriğinin mevcut olup olmadığı,
- Hukuk ve ceza davaları bakımından avukatların ihtiyaçlarının ve sahip olmaları gereken becerilerin neler olduğu,
- Avukatların çocuklarla ne şekilde iletişim kuracaklarına, çocuklara nasıl davranmaları gerektiğine ve görev aldıkları davalarda izleyecekleri yöntemlere ilişkin belirli "rehber ilkelerden" faydalanıp faydalanmadıkları,
- Baroların özel olarak çocuklara yönelik hukukî yardım konusunda faaliyet gösterip göstermedikleri, bu yönde faaliyet gösteren baroların anılan faaliyetlerinin niteliği ve kapsamının ne olduğu, bu yönde faaliyet gösteren baroların kapasitesinin ne olduğu, bu yönde faa-

liyet gösteren baroların anılan faaliyetlerini kendi içlerinde denetleyebilecek bir mekanizmaya sahip olup olmadıkları,

- Baroların sürdürdükleri hukukî yardım faaliyetinin yürütülmesi sırasında karşılaşılan zorlukların ve etkin bir işleyiş için ihtiyaç duyulan hususların ne olduğu, Türkiye Barolar Birliği'nin bu tür hizmetlerin sunulmasında nasıl bir rol üstlendiği ve kapasitesinin ne olduğu,
- Kamu kurum ve kuruluşları ile bu tür hizmetler yürüten baroların arasındaki koordinasyon bakımından etkin bir işleyişin söz konusu olup olmadığı ve bu tür hizmetleri yürüten baroların özellikle mülteci çocuklar bakımından tercümanlık ve benzer hizmetler konusunda zorluklarla karşılaşıp karşılaşmadıkları,
- Mülteci çocukların yasal temsiline yönelik olarak, özellikle yabancılık unsurundan ve kimlik tespitinden kaynaklanan sorunların neler olduğu,
- Refakatsiz mülteci çocukların sığınmaya erişimi ve korunması konusundaki sorunların neler olduğu,
- Mülteci çocuklar ile iletişim kurulmasında tercümanlık hizmetleri açısından ortaya çıkan sorunların neler olduğu ve bu alandaki ihtiyaçların nasıl tanımlanabileceği,
- STK'ların çocukların hukukî yardıma erişebilmesi konusunda faaliyette bulunup bulunmadıkları, bu türden faaliyetlerde bulunmakta iseler, anılan faaliyetlerinin kapsamının ne olduğu, hukukî yardıma erişim konusunda STK personelinin eğitiminin ne şekilde gerçekleştirildiği ve eğitimde kullanılan kaynakların neler olduğu,
- STK'ların söz konusu faaliyetlerini gerçekleştirirken barolar ile koordinasyon sağlayıp sağlamadıkları,
- STK'ların söz konusu faaliyetlerini gerçekleştirirken kamu kurum ve kuruluşları ile koordinasyon sağlayıp sağlamadıkları,
- STK'ların söz konusu faaliyetlerini gerçekleştirirken mülteci çocuklara yönelik özel bir içerik benimseyip benimsemedikleri ve mülteci çocuklara ilişkin hukukî yardımla bağlantılı faaliyetler yürütürlerken karşılaşılan zorluk ve ihtiyaçların neler olduğu,
- Çocukların en çok hangi alanlarda hukukî yardım ihtiyacı içerisinde bulundukları.

III. Bölüm

KAVRAMSAL ÇERÇEVE ve ARKA PLAN

I. Çocukların Adalete Erişimi Kapsamında Hukukî Yardımın Yeri ve Özellikleri

A. Adalete Erişim Kavramının Genel Çerçevesi ve Bileşenleri

Adalete erişim kavramının yeknesak bir tanımına ulaşabilmek güçtür. Diğer taraftan, tek bir tanıma indirgenememesi sayesinde kavramın genel kapsamı esneyebilmekte, bu sayede bir hak olarak değerlendirilmesi noktasında adalete erişim, insan hakları hukukunun "yaşayan" niteliği ile uyumlu hale gelmektedir.

Kavramın çeşitli tanımlarına bakıldığında, odak noktanın "hukukî çözümlere ulaşabilme imkânı" olduğu anlaşılmaktadır. Örneğin Francioni, genel kullanım itibarıyla adalete erişimin yargısal koruma ile eş anlamlı olduğunu; ancak birey bakımından kanunla düzenlenmiş olan tarafsız ve bağımsız bir mahkeme veya uyuşmazlık çözümü yetkisine sahip makamlarda hukukî çözüm arama hakkı olarak tanımlanabileceğini aktarmaktadır.[2] Blasi ise, genel bir tanımlama ile kavramın "hukukî çözüme ulaşabilme ekseninde avukata erişim" ya da alternatif olarak kendi kendini temsil eden bireyler bakımından "danışma ve muhakeme usûlü konusunda aydınlatılma" anlamına geldiğini belirtmektedir.[3] Bununla birlikte adalete erişim kavramının geniş bir şekilde ele alınması ve sadece mahkeme ya da avukata erişim çerçevesine indirgenmemesi gerektiği savunulmaktadır. Örneğin Galanter, adalete erişimin sadece davanın adalet önüne getirilmesi değil, bireylerin bağlantılı olduğu ilişkilerin ve işlemlerin adaletinin kalitesinin güçlendirilmesi anlamına da geldiğini belirtmektedir.[4] Bu çerçevede, adalete erişimin mahkeme veya uyuşmazlık çözümü merciine ulaşmaktan daha geniş bir içeriğe sahip olduğunu; bireylerin devlet makamları ile olan

2 FRANCIONI, F.: Access to Justice as a Human Right, Oxford 2007, s. 65.

3 BLASI, G.: "How much Access? How much Justice?", Fordham Law Review, 2004, vol.73, s. 865.

4 GALANTER, M.: "Justice in Many Rooms" içinde, M. Cappalletti (ed) Access to Justice and the Welfare State, Sijhoff 1981, ss. 161, 162.

işlemlerinin gerçekleştirilmesinde karşılaştıkları muamelenin kalitesini ve etkinliğini de kapsadığını belirtmek yanlış olmayacaktır. Nitekim adalete erişim ile hukukî güçlendirme (*legal empowerment*) arasında da yadsınamaz bir ilişki olduğu savunulmaktadır. Hukukî güçlendirmenin özellikle yoksul ve ayrıştırılmış bireylerin hukuka erişiminin sağlanabilmesi amacı doğrultusunda; güç zafiyeti, fırsat eşitliği ve kapasite güçlendirme gibi konulara odaklanarak adalete erişim ile bağlantılı bir işleve sahip olduğu vurgulanmaktadır.[5]

Bu bağlamda adalete erişim kavramı, özellikle politika düzeyinde sadece mahkeme veya avukata erişim ile kısıtlı kalmaksızın, fiziksel ve yapısal kalite ile hizmet kalitesinin güçlendirilmesi, etkin hukukî işleyişin sağlanabilmesi ile de ilişkilendirilebilecektir. Nitekim Rhode'un (3 vd.) da işaret ettiği gibi, adalete erişimin vazgeçilmez bir unsuru olan "adalete eşit erişim", anılan ilişkinin gerekçesini açıkça ortaya koymaktadır.

Bu çerçevede adalete erişim kavramının bileşenleri; etkin bir işleyişin sağlanabilmesi amacına hizmet edecek şekilde, ana hatları ile;

- Fiziksel ve yapısal kapasitenin güçlendirilmesi,
- Yasal temsilin ve hizmet kalitesinin güçlendirilmesi ve
- Erişim engellerinin ve eşitsizliklerin giderilmesi olarak sıralanabilecektir.

Çocukların adalete erişimi hususu bu çerçevede değerlendirildiğinde ise; eşit erişimin sağlanabilmesi için çocukların özel ihtiyaçlarına yönelik fiziksel ve yapısal bir kapasite oluşturulması ile yasal temsilin ve hizmet kalitesinin güçlendirilmesine yönelik bir bakış açısının geliştirilmesi ve uygulamaya aktarılması içeriğiyle karşılaşılmaktadır. BM İnsan Hakları Komitesi'nin "Çocukların Adalete Erişimine İlişkin Raporu"nda (BM Raporu) adalete erişim kavramı, "ulusal ve uluslararası norm ve standartlarda yer verilen hakların ihlaline karşı, adil, özenli ve en uygun süre içerisinde gerçekleşebilecek çözümlere erişebilme imkânı" olarak tanımlanmıştır.[6] Adalete erişim, çocuklar bakımından ulusal yargı sisteminin; medeni, idari ve cezai boyutları bakımından tüm alanlarında etkili olacak şekilde anlaşıl-

5 VAN DE MERNE, I./ROOIJ, B.: Access to Justice and Legal Empowerment, Leiden 2008, ss. 6, 7.

6 UN HUMAN RIGHTS COUNCIL (HRC): Access to Justice for Children, Report of the United Nations High Commissioner for Human Rights, (Report), A/HRC/25/35, 1.12.2013, s. 3.

maktadır. Bu bağlamda kavram, çocuklarla ilgili tüm yargısal süreci içerdiği gibi, herhangi bir sınırlama olmaksızın; suça sürüklenen, mağdur, tanık veya bakım ya da velayet gibi hususlar da dâhil olmak üzere herhangi bir nedenle yargı sistemi ile temas eden tüm çocukları kapsamaktadır.[7] Tıpkı kavramın genel değerlendirmesinde değinildiği gibi, çocukların adalete erişimi bakımından da hukukî güçlendirme önemli bir yer tutmaktadır. Burada hukukî güçlendirmeden kasıt, çocuk bireyin adalet sistemi içerisindeki görünürlüğünün belirgin kılınmasının sağlanmasıdır. Nitekim BM Raporu'nda da bu hususa değinildiği ve çocukların hak arama özgürlüklerini kullanabilmeleri için hukukî yahut diğer hizmetler aracılığı ile bilgiye ve etkili başvuru yoluna erişebilmelerinin sağlanmasının, çocuk hakları eğitimlerinin, rehberlik ve danışmanlık hizmetlerinin etkili şekilde gerçekleştirilmesinin gerekliliği üzerinde durulduğu görülmektedir.[8] Elbette çocukların adalete erişimi bakımından, çocukların haklarını kullanırken yaşları, olgunluk ve gelişim düzeyleri ile anlama kapasitelerinin de göz önünde bulundurulması gerekmektedir.[9]

Hiç kuşkusuz, çocukların adalete etkin erişiminin gerçekleşebilmesi için, adalete erişim kavramının bileşenleri olan fiziksel ve yapısal kapasitenin güçlendirilmesi, yasal temsil ve hizmet kalitesinin güçlendirilmesi ve erişim engelleri ile eşitsizliklerin giderilmesi hususların çocukların özel ihtiyaçları çerçevesinde değerlendirilmesi gerekmektedir. Bu ihtiyaçların tespiti ve sistemin ihtiyaçları karşılayacak şekilde biçimlendirilmesi noktasında ise çocuğa-duyarlı (*child-sensitive*) bir içerik ve bakış açısı ile geliştirilen çocuk-dostu adalet (*child-friendly justice*) sisteminin benimsenmesi başat bir öneme sahip olmaktadır.

Bu kapsamda, çocuk adaletinin uluslararası çerçevede gelişimine bakıldığında ise, çocuk haklarının çocuk adaleti anlayışı kapsamında ele alınışının uzun bir geçmişe sahip olmadığı görülmektedir.[10] Örneğin 1924 ve 1959 tarihli Çocuk Hakları Deklarasyonlarında çocuk adaletine yönelik herhangi bir husus yer almamış; bu konudaki ilk uluslararası nitelikli düzenlemeler; Avrupa İnsan Hakları Sözleşmesi'nin 6(1) ve 5. maddeleri ile Medeni ve

7 Ibid, ss. 3, 4.

8 Ibid., s. 4.

9 Ibid.

10 VAN BUEREN, G.: "Child-Oriented Justice-An International Challenge for Europe", International Journal of Law and the Family, 1992, vol. 6, s. 382.

Siyasî Haklar Sözleşmesi'nin 10(2)(b), 10(3) ve 14(4). maddelerinde yer almıştır. Ancak, anılan düzenlemeler oldukça dar kapsamlı ve sınırlı bir niteliğe sahiptir. Bununla birlikte, çocuk adaletinin uluslararası alandaki gelişimine yönelik çabaların 1950'li ve 1960'lı yıllarda başladığı belirtilebilir. Kuşkusuz bu çabaların gözle görünür bir hal alması, söz konusu dönemde insan haklarına yönelik uluslararası hukuk eksenindeki gelişmelerin ivme kazanması ile ilişkilendirilebilecektir. Nitekim insan haklarındaki bu gelişme, bireyin de uluslararası hukukun öznesi olabileceği yönündeki yaklaşımı öne çıkarmış; çocuk haklarının ve çocuk adaletinin prensiplerinin şekillendirilmesine de zemin hazırlamıştır.

Bu bağlamda, 1970'li yıllarda devletlerin, çocuk adaletine yönelik ulusal sistemlerini oluşturma ve geliştirmelerinde faydalanacakları yol gösterici bir çerçevenin oluşturulması ihtiyacı ortaya çıkmıştır.[11] Bu ihtiyacın giderilmesi amacıyla 1985 yılında BM Genel Kurulunca "Pekin Kuralları" olarak da bilinen Çocuk Ceza Adalet Sisteminin Uygulanması Hakkında Asgari Standart Kurallar kabul edilmiş; bu kuralların yansımaları 1989 tarihli BM Çocuk Hakları Sözleşmesi'nde de görülmüştür. Pekin Kuralları ve Çocuk Hakları Sözleşmesi'ni tamamlama görevi gören diğer rehber kaynaklar arasında, 1990 tarihli BM'nin Çocuk Suçluluğunun Önlenmesine Yönelik Rehberi (Riyad Rehberi), 1990 tarihli BM'nin Özgürlüğü Kısıtlanan Çocukların Korunmasına Yönelik Kuralları, BM Çocuk Hakları Komitesi'nin Çocuk Adalet Sisteminde Çocuk Hakları Konulu 10'lu Genel Yorumu, BM Genel Sekreterliği'nin BM'nin Çocuk Adaletine yaklaşımına Yönelik Rehber Notu, BM'nin Çocuk Mağdurlar ve Çocuk Suç Tanıklarına İlişkin Rehber Adalet İlkeleri yer almaktadır.

BM'nin anılan rehber ilkeleri yanında, Avrupa Konseyi Bakanlar Komitesi'nin Çocuk Dostu Adalete İlişkin Rehberi (ÇDAR) de, en kapsamlı içeriğe sahip olan yol gösterici kaynak olarak dikkate alınmaktadır. Nitekim anılan rapor, "çocuk adaleti"nden farklı olarak "çocuk dostu adalet" kavramını uygulamaya yerleştirmiştir.

Bu bağlamda, "çocuk adaleti", "çocuk dostu adalet" ve "çocuğa duyarlı adalet anlayışı" (bakış açısı) kavramları, çocukların adalete erişimleri hususu ile yakından bağlantılı kavramlar olarak öne çıkmakta olup; açıklanmalarında fayda olduğu görülmektedir.

11 Ibid., s. 383.

- "Çocuk adaleti", suça sürüklenen veya sürüklenme isnadına konu olan; kısacası hukuka aykırı bir eylem ile ilişkilendirilebilen çocuklara yönelik tüm hukukî düzenlemeleri, politikaları, yol gösterici düzenlemeleri, örf adet kurallarını, sistemleri, uzmanları, kurumları ve muameleyi kapsayan bir içeriğe sahiptir.[12]
- "Çocuğa odaklılık", çocuğun özel ihtiyaçları ve çocuğun görüşlerini dikkate alan ve çocuğun korunma hakkını dengeleyen bir bakış açısı olarak tanımlanmaktadır.
- "Çocuk dostu adalet kavramı" ise, ÇDAR'da zikredilmekle birlikte, Avrupa insan hakları sisteminden doğup, köklerini özellikle çocuğun katılımı ve dinlenilmesini düzenleyen Çocuk Hakları Sözleşmesi ve AİHM içtihadı ekseninde çocuk haklarından alan bir kavramdır.[13] Çocuk dostu adalet (sistemi) kavramı, çocuğa odaklı bakış açısı ile benzer bir içeriğe sahip olacak şekilde; somut olayın şartları, çocukların olgunluk seviyesi, anlama kapasitelerinin dikkate alınması suretiyle, tüm çocukların haklarına saygılı olmayı ve bunların etkin şekilde işletilmesini güvence altına alan bir adalet sisteminin yaratılması olarak tanımlanabilecektir.[14] ÇDAR'da belirtildiği şekilde, bu sistemin özellikle erişilebilir, yaşa uygun, hızlı, özenli, çocuğun ihtiyaç ve haklarına odaklanabilen ve adapte olabilen; usûl güvenceleri, katılım ve süreci anlama haklarına, özel ve aile hayatına, çocuğun haysiyeti ve onuruna saygılı bir niteliğe sahip olması gerekmektedir (ÇDAR, m. IIa).

Bu çerçevede, çocuğa duyarlı bir bakış açısıyla gerçekleştirilen düzenlemeler ekseninde çocuk dostu bir adalet sisteminin oluşturulması, adalete erişim kavramının bileşenleri olan; fiziksel ve yapısal güçlendirme, hizmet kalitesinin güçlendirilmesi ve erişim engelleri ile eşitsizliklerin giderilmesi unsurlarının da çocuğun ihtiyaç ve özelliklerine uygun şekilde adapte edilerek şekillendirilmesini gerektirecektir.

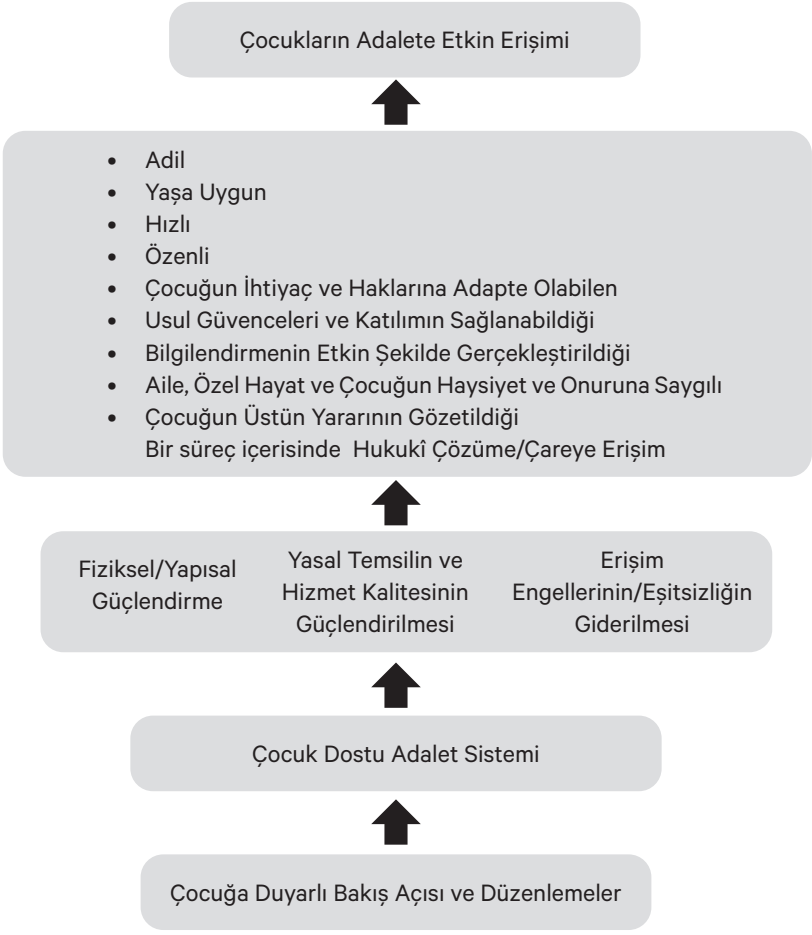
Aşağıdaki tabloda adalete erişimin bileşenleri ve belirtilen kavramlarla ilişkisi genel bir çerçevede gösterilmektedir:

---

12 **HRC,** Rapor, s. 4.

13 LIFELAARD, T.: "Child-Friendly Justice: Protection and Participation of Children in the Justice System", Temple Law Review, 2016, vol. 88, ss. 905-927.

14 HRC Rapor, s.4.

Tablo 1: Çocukların Adalete Erişiminin Genel Çerçevesi

B. Temel Bir Hak Olarak Çocukların Adalete Erişimi

Salt hukukî bir çerçevede adalete erişim, "hukukî çözüme erişebilme" kapsamı çerçevesinde hem temel bir hak, hem de temel hak ve özgürlüklerin korunmasına hizmet eden bir araç olarak görülebilir. Uluslararası insan hakları hukuku çerçevesinde "adalete erişim hakkı"; devletlere, hakkı ya da hakları ihlal edilen her bir bireyin mahkemeye veya kimi durumda alternatif uyuşmazlık merciine başvurabilmesini ve hukukî çözüme ulaştırılabilmesini sağlama yükümlülüğünü getirmektedir. Bu bağlamda, adalete erişim hakkı, bazı temel hakları da kapsamına almaktadır. Örneğin Avrupa İnsan

Hakları Sözleşmesi (AİHS) çerçevesinde bu haklar; adil yargılanma (m. 6) ve etkin başvuru hakkı (m. 13) olarak somutlaştırılabilir. Bu haliyle adalete erişim hakkı, bireyleri hak ihlallerinden koruma, hukukî çareye ulaştırma, ihlali gerçekleştirenleri sorumlu kılabilme, ceza yargılamasında kendilerini savunabilme imkânı ile donattığından; hukuk devleti ilkesinin de önemli bir unsuru olarak kabul edilmektedir.

Hak öznesi olarak çocukların adalete erişim hakkı da aynı çerçevede değerlendirilebilecektir. Zira hak ehliyetine sahip olunması bakımından çocuklar ve yetişkinler arasında herhangi bir farklılık bulunmamaktadır. Bununla birlikte, çocukların adalete erişim hakkı hususu, yetişkinlerden farklı bazı özellikler de içerebilmektedir. Çocuğun yaşı ile orantılı olarak sınırlı bir algılama ve farkındalık kapasitesine sahip bulunması, çocuğun gelişim düzeyinin hukukî süreç ekseninde göz önünde bulundurulmasının gerekliliği ve yüksek yararının gözetilmesi noktasında hassasiyet gösterilmesi gibi unsurlar, adalete erişim hakkının çocuk tarafından etkin şekilde kullanılabilmesi için özellik arz etmektedir. Söz konusu hususların, âdil yargılanma hakkı çerçevesinde, çocukların etkin katılımının gerçekleştirilmesi ve avukata erişimlerinin sağlanması süreçlerinde dikkate alınmasının gerekliliği aşağıda AİHM içtihadı ekseninde ayrıntılandırılmıştır.

1. Adil Yargılanma Ekseninde Etkin Katılımın Gerçekleşmesi Açısından

Etkin katılım bakımından AİHM'nin, AİHS'in 6. maddesi (adil yargılanma hakkı) çerçevesinde çocuğun ceza yargılamasında etkin katılımının sağlanabilmesi için bir takım güvenceler getirdiği görülmektedir. Genel kural olarak, yargılamada çocuğun yaşı, olgunluk seviyesi ve duygusal yetkinliğinin dikkate alınması gerekmektedir.[15] Etkin katılım şartının gerçekleştirilmesi noktasında, Mahkeme'nin göz önünde bulundurduğu hususlar arasında; çocuğun duruşmada hazır bulunması, kamera yoluyla duruşmaya katılımının gerçekleştirilmesi, sınırlı aleniyet, çocuğun süreci anladığından emin olunması ve mahkeme sürecinin resmiyetinin indirgenmesi yer alabilmektedir.[16] AİHM, etkin katılımın gerçekleşip gerçekleşmemiş olduğunu incelerken, her somut başvuruyu kendi şartları içerisinde değerlendirmektedir.

15 ***T v. United Kingdom***, App. No. 24724/94, 16.12.1999, para. 61

16 EUROPEAN UNION AGENCY FOR FUNDAMENTAL RIGHTS (FRA): Handbook on European Law Related to the Rights of the Child, 2015, s. 202, [http://fra.europa.eu/en/publication/2015/handbook-european-law-child-rights].

2. Adil Yargılanma Ekseninde Avukata Erişim Açısından

Bireyin avukat yardımından faydalanması, gerek medeni yargılama, gerek ceza yargılaması bakımından adil yargılanma hakkının önemli bir unsuru olarak değerlendirilmektedir.[17] Bu bağlamda AİHM, avukat yardımından faydalanma hususunu, 6. madde (adil yargılanma) ekseninde ele almaktadır. İç hukukumuz bakımından da avukat yardımından faydalanama/avukata erişim, benzer şekilde adil yargılanma çerçevesinde Anayasa'nın 36. maddesi kapsamında gözetilmektedir. Ayrıca Anayasa'nın 90. maddesi uyarınca, [*u*]*sulüne göre yürürlüğe konulmuş temel hak ve özgürlüklere ilişkin milletlerarası andlaşmalarla kanunların aynı konuda farklı hükümler içermesi nedeniyle çıkabilecek uyuşmazlıklarda milletlerarası andlaşma hükümleri esas alın*acağından, her durumda, sözleşmenin yorumlanması işlevini gören (AİHS m. 32) AİHM içtihadının dikkate alınması, iç hukukumuz bakımından da önem arz etmektedir.

Bu bağlamda, adil yargılanma hakkının gözetilmiş olduğu sonucuna varılabilmesi için sadece avukata ve hukukî yardıma erişilmiş olması yeterli olmayıp, bu yardımın "etkin" şekilde sağlanmış olması da gerekmektedir.

AİHM, avukata erişimin sadece yetişkinler için değil, çocuklar bakımından da adil yargılanma hakkının temel bir unsuru olduğunu kabul etmektedir. Örneğin, *Salduz v. Turkey* davasında Mahkeme, avukata erişimin kısıtlanmasının/gerçekleşmemesinin başvuran çocuk açısından adil yargılanma hakkının açık bir ihlali olduğuna hükmetmiştir.[18] Mahkeme bu sonuca ulaşırken, başvuranın yaşına özel bir ehemmiyet göstermiştir. Bu bağlamda AİHM, çeşitli uluslararası hukuk kaynaklarına da gönderme yapmak suretiyle, tutuklunun çocuk olması durumunda avukata erişimin adil yargılanmanın gerçekleşmesinde temel bir önem taşıdığını vurgulamıştır.[19]

AİHM, çocukların özellikle ceza usûlü kapsamında avukata erişimlerinin adli yargılama bakımından mutlak bir öneme sahip olduğunu vurgulamasının yanında, çocuğun avukata ücretsiz erişimin hakkı bulunduğu konusunda bilgilendirilmemesini de yine adil yargılanma hakkının ihlali olarak değerlendirmektedir.

---

17 Artico v. Italy, **App No 6694/74, A/37, [1980] ECHR 4, (1981) 3 EHRR 1, IHRL 26 (ECHR 1980); Airey v. Ireland, 32 Eur Ct HR Ser A (1979): [1979] 2 E.H.R.R. 305.**

18 ***Salduz v. Turkey*** [GC], App. No. 36391/02, 27.11.2008, para. 51.

19 Ibid., s. 61.

II. Adalete Erişim ve Hukukî Yardım İlişkisi

"Hukukî yardım" kavramı, adli yardımı da içine alan geniş bir kavram olarak yorumlanabilir. Genel bir ifade ile hukukî yardım, adalete etkin şekilde erişilebilmesi için gereklilik arz eden hukukî bilginin aktarılması ve adli, cezai ve idari çerçevede hukukî sürecin işletilebilmesi için gerekli olan faaliyet ve işlemlerin yürütülmesi için sağlanan profesyonel destek olarak tanımlanabilir. Bu çerçevede, hukukî yardım, adalete etkin erişimin en temel unsuru olarak değerlendirilebilir. Hukukî yardımın adalete etkin erişimin sağlanmasında son derece önemli bir yer tutmasının nedeni, hukukî sürecin işletilmesi hususunun uzmanlık gerektiren bir özellik göstermesi ile ilgili olmasının yanında, bilhassa, dezavantajlı grupların adalete eşit erişimini mümkün kılması ile de bağlantılıdır. Böylece, adalete etkin erişim, hukukî yardım müessesesinin işlerliği ile doğru orantılı bir görünüm sergilemektedir. Bu sebepledir ki, avukat aracılığı ile hukukî yardımın maddi imkânsızlıkları dikkate alarak ücretsiz olarak sağlanması; hukukî yardıma ihtiyaç duyan bireylerin eşit şekilde adalete erişebilmeleri bakımından elzem bir nitelik arz etmektedir. Nitekim yukarıda da değinildiği üzere, adil yargılanma hakkı, atanmış avukat ve ücretsiz hukukî yardım hakkını da içerisinde barındırmaktadır (AİHS, m. 6(3)).

III. Çocuk Dostu Hukukî Yardımın Özellikleri ve İşlevleri

Çocuk dostu hukukî yardımın kuşkusuz en önemli işlevi, adalete erişim noktasında gereken hukukî güçlendirmeyi çocuğa has bir takım kriterleri ön planda tutarak sağlamasıdır. Bu noktada, "çocuğun gelişim düzeyinin dikkate alınarak ihtiyaçlarının gözetilmesi" ve "çocuğun yüksek yararının göz önünde bulundurulması", çocuk dostu hukukî yardımın temel özellikleri olarak öne çıkmaktadır. Bu iki temel prensip ekseninde, çocuk dostu hukukî yardım çocuğun; çocuğa duyarlı hukukî bilgiye erişiminin sağlanması, çocuğa duyarlı usûl güvencelerinden faydalanmasının garanti altına alınması, hukukî sürece katılımının sağlanması, risk altında bulunması hâlinde gerekli tedbirlerin işletilmesinin teminat altına alınması işlevlerine sahip olmaktadır.

A. Çocuk Dostu Hukukî Yardıma ilişkin Temel Özellikler

1. Çocuğun Gelişim Düzeyinin ve Buna Bağlı İhtiyaçlarının Göz Önünde Bulundurulması

Çocuk gelişimi, çocuğun davranışları ve hukukî sürece katılımı açısından temel bir öneme sahiptir. Bu bağlamda, özellikle çocuğun sürece katılı-

mı noktasında başat bir değer taşıyan hukukî yardım müessesesinin çocuk dostu bir yaklaşım ve sistematik içerisinde işleyebilmesi için, çocuğun gelişimine duyarlı olması, çocuk gelişiminin özellikleri konusunda yerleşmiş bir farkındalığın üzerine inşa edilmesi gerekir. Nitekim adalet sistemi içerisinde çocuğun özel bir yere sahip olmasının, çocuğa özel düzenlemelerin ve nihayetinde çocuk dostu bir adalet sisteminin gereklilik arz etmesinin ana dayanaklarından biri; çocuğun biyolojik gelişiminin henüz tamamlanmamış olması, bu sebeple de yetişkinlerden farklı olarak, karar alma, planlama, risk alma, yaşıtlarından etkilenme, mantık işletebilme, kendi kendini kontrol edebilme gibi yeterliliklerinin tam anlamıyla oluşmamış bulunmasıdır. Benzer şekilde, biyolojik olmayan dış etkenler sebebiyle de çocuk, yetişkinlerden daha farklı bir konumda değerlendirilebilmektedir. Örneğin aile, toplum, çevresel etkenler, sosyal ve ekonomik şartlar, çocukların karar alma ve sorun çözme davranışlarını yetişkinlerden farklı şekilde etkileyebilmektedir. İşte bu nedenlerle, çocukların adalete erişiminin temel bileşenlerinden olan erişim engellerinin giderilmesi ve eşit erişimin sağlanması, çocukların hukukî yardıma olan ihtiyaçlarını ön plana çıkarmaktadır.

Çocuğun gelişimine yönelik bu özel hususlar, hukukî yardıma olan ihtiyacı gerekçelendirmelerinin yanı sıra, hukukî yardımın niteliğinin de çocuğa yönelik olmasını gerektirmektedir. Nitekim bu sebeple, çocuk-dostu hukukî yardım, temelinde çocuğun biyolojik ve dış etkenlerden kaynaklanan özel nitelikleri ve yetişkinden ayrılan doğasının farkında olan ve çocuğun özelliklerini göz önüne alarak etkin katılımını sağlayan bir işleve sahip olmaktadır. Örneğin hukukî yardımın etkin şekilde gerçekleşebilmesi için çocukla nasıl iletişim kurulacağının bilinmesi, çocuğun olgunluk/yaş seviyesine uygun şekilde bir etkileşimin gerçekleştirilmesi gerekmektedir. Benzer şekilde, çocuğun temsil edilmesi noktasında, çocuğun karar alma, mantık yürütme, menfaatini gözetebilme gibi yeterliklerinin gelişme seviyesi ön planda tutulmalıdır. Bu sayede, adalete etkin erişimin için gereken hukukî güçlendirme sağlanmış olacaktır.

2. Çocuğun Yüksek Yararının Gözetilmesi ve Bunun Teminat Altına Alınması

Çocuğun yüksek yararının gözetilmesi ise, çocuk dostu hukukî yardımın hem önemli bir diğer özelliği, hem de hukukî güçlendirme işlevine hizmet eden bir alt işlevi olarak ortaya çıkmaktadır. Çocuğun yüksek yararı ilkesi, günümüzde çocuklarla ilişkili hukukî süreçte çocuk bakımından gözetilme-

si gereken evrensel bir ilke olarak kabul edilmektedir. Anılan ilkenin, ilk olarak 1959 tarihli Çocuk Hakları Bildirgesi'nin 2. ilkesinde şu ifadelerle ortaya konulduğu görülmektedir: *"Çocukların özel bir korumadan yararlanabilmeleri; onlara hürriyet ve haysiyet içinde sıhhatli ve normal şekilde bedensel, fikri, ahlaki, ruhsal ve sosyal yönden gelişmelerini sağlayacak imkân ve kolaylıklar kanun ve diğer vasıtalarla temin edilmelidir. Bu maksatla hazırlanan kanunlarda çocuğun çıkarları önemle göz önünde bulundurulmalıdır"*.

Çocuğun yüksek yararı ilkesi, BM Çocuk Hakları Sözleşmesi'nin de belkemiğidir. Sözleşme'de çocuğun yüksek yararı hem bir ilke, hem de şemsiye bir hak olarak ele alınmıştır. Sözleşme'nin 3(1). maddesi uyarınca, kamusal ya da özel sosyal yardım kuruluşları, mahkemeler, idari makamlar veya yasama organları tarafından yapılan ve çocukları ilgilendiren bütün faaliyetlerde, çocuğun yararı temel düşünce olarak ele alınmalıdır. Bununla birlikte, "çocuğun yüksek yararı" kavramı Sözleşmede net bir şekilde tanımlanmış değildir. Bu durumun en önemli nedeni; kavramın esnek, somut olayın özelliklerine uyarlanabilir, gevşek hakkaniyet kavramı olma niteliği göstermesi olduğu belirtilmektedir.[20] Serozan'ın ifadesi ile kavram böylelikle, çocuk haklarını bireysel çocuğun ve somut ilişkinin özelliklerine uyarlamaya yarar.[21] Akyüz de kavramın açık olarak tanımlanmamasının, onun sosyal bilimlerin gelişen ve değişen verilerine uygun biçimde yorumlanmasına ve içeriğinin doldurulmasına olanak sağladığını belirtmektedir.[22]

Yüksek yarar kavramı ile çocuğun kısa vadeli, dar çıkarı kastedilmemekte; uzun vadeli, geniş kapsamlı, geleceğe dönük çıkarı ve toplumsal çevre içindeki çocuğun; bedensel, zihinsel, duygusal, sosyal, kültürel, ahlaki, hukukî ve ekonomik bakımlardan sağlıklı, dengeli ve özgür biçimde geliştirilmesi kastedilmektedir.[23] Bu bağlamda çocuğun yüksek yararının gözetilmesi, menfaat çatışmalarında çocuğun yanının tutulması, onun kayırılması anlamına gelecek şekilde yorumlanmaktadır.[24] Bu anlamıyla ilke, *"aynı zamanda doğru anlaşılmış eşitlik ilkesi ve sosyal devlet ilkesi ile de çakışmaktadır."*[25]

---

20 **SEROZAN, R.:** Çocuk Hukuku, İstanbul 2013, s. 65.

21 Ibid.

22 **AKYÜZ, E..** Çocuk Hukuku ve Çoçuk Haklarının Korunması, Ankara 2013, s. 48.

23 Ibid., **SEROZAN**, s. 65.

24 SEROZAN, s. 65.

25 Ibid.

Her ne kadar Sözleşme'nin kimi maddelerinde açıkça belirtilmişse de, ilk 41 maddede sıralanan tüm hakların çocuğun yüksek yararını belirleyeceği kabul edilmektedir. Bu bağlamda, çocuğun yüksek yararı, sadece idari ya da cezai süreçlerde değil, çocuğu ilgilendiren tüm süreçlerde dikkate alınmalıdır.

Bununla birlikte, özellikle suça sürüklenen çocuklar hakkında yapılacak değerlendirmelerde, çocuğun yüksek yararı ilkesi ile suçun ağırlığının gözetilmesi ve suça neden olan şartların dikkate alınması önem kazanmaktadır. Çocuğun yüksek yararının gözetilmesi ile işleyen bir süreç içerisinde, her olaya özgü koşullara göre doğru karar verilmesi amaçlanmalıdır. Bu karar verilirken, hem eylemin mağdurunun ihtiyaçlarının karşılanması, hem de çocuğun yüksek yararı gereği yeniden suça sürüklenmesini önlemek üzere en iyi yöntemlerin ve süreçlerin belirlenmesi hedeflenmelidir. Çocuk, toplum içinde ifşa edilmemeli ve süreç, yetişkin ceza yargılaması sistemindeki usûllerle aynı olmamalıdır. Ayrıca, çocuğun yüksek yararının gözetilmesi, tanık veya mağdur olarak adalet sistemiyle karşılaşan çocukların durumuna uygun benzer usûllerin geliştirilmesi bakımından ve bu çocukların ikinci kez mağdur olmalarını engellemek ve gerektiği gibi destek almalarını sağlamak açısından da önemlidir.[26]

B. Çocuk Dostu Hukukî Yardımın Temel İşlevleri

Çocuk dostu hukukî yardım, her aşamasında yukarıda belirtilen özelliklerin etkin olduğu dört ana işleve sahip bulunmaktadır.[27] Bu işlevleri sınırlı sayıda kabul etmemek gerekmektedir. Bunlar, genel bir çerçeve belirlemektedir. Bu sebeple, işlevler hukuk sisteminin yapısı, coğrafî ve fiziksel şartlar, kültürel özellikler ve ihtiyaçlar doğrultusunda çeşitlendirilebilecekleri gibi, herhangi biri diğerine üstün kılınmamalıdır.

1. Çocuğa Duyarlı Hukukî Bilgiye Erişimin Sağlanması

Çocukların adalete etkin erişiminin sağlanabilmesi, çocuğun sahip olduğu haklar ve bunların nasıl korunabileceği konusunda bilgi sahibi olması

26 Aktarılan bilgiler için bkz. İNSAN HAKLARI ORTAK PLATFORMU (İHOP): Çocuk Dostu Adalet Politika Belgesi, Ankara 2017.

27 Söz konusu işlevlerin belirlenmesinde, BM'nin çocukların adalete erişimine yönelik BM İnsan Hakları Komiserliğinin raporundan faydalanılmıştır. Rapor için bkz. Access to Justice for Children, Report of the United Nations High Commissioner for Human Rights, 16.12.2013, A/HRC/25/35.

ile yakından ilişkilidir. Çocuğun bizzat bu hususta bilgi sahibi olmasının yanında, ebeveynlerinin de bilgi sahibi olması önemlidir. Çocuk dostu hukukî yardım ise, çocuğun ve ebeveynlerinin çocuğa duyarlı düzenlemeler ve uygulamalardan temelini alan hukukî bilgiye erişimini sağlamak bakımından önemli bir işlev görmektedir. Bu işlev sayesinde, çocuk karar alma sürecinde etkin bir rol oynayabileceği gibi, hukuk sistemi hakkında anlayabileceği şekilde bilgilendirileceği için hukukî güçlendirme de sağlanabilmiş olacaktır. Öte yandan, çocuğun hukukî bilgiye erişimi ve hukuk sisteminin çocuğa duyarlı niteliğinin farkına varabilmesi, çocuğun adalet sistemi içerisinde yer alan aktörlerle iletişiminin güçlendirilmesi ve güven duygusunun inşası bakımından da önem taşımaktadır.

2. Çocuğun Hukukî Sürece Katılımının Sağlanması

BM Çocuk Hakları Sözleşmesi'nin 12. maddesi uyarınca, çocuklar yaşlarından bağımsız olarak birer hak öznesi olarak kabul edilmelidir. Çocuğun bir hak öznesi olarak kabul edilmesi ise çocuğun kendisi ile ilgili hukukî süreç içerisinde mümkünse doğrudan veya dolaylı olarak yer alabilmesini gerektirmektedir. Bu gereklilik ayrıca çocuğun yüksek yararının gözetilmesi ilkesinin de bir sonucudur. Bu bağlamda hukukî yardım, çocuğun hukukî sürece katılımı ve hukukî temsilin gerçekleştirilmesi işlevlerini görmektedir. Bu işlev aynı zamanda çocuğun hak arama özgürlüğü ile âdil yargılanma hakkının sağlanmasına da hizmet etmektedir. Çocuk dostu adalet sisteminden beklenen, çocuğun bir hak öznesi olarak temsil edilebilmesi sağlayan ve dolayısıyla hukukî sürece katılımına elveren mekanizmaların geliştirilmiş olmasıdır. Hukukî süreçten kast edilen ise, idarî, medenî ve ceza usûl süreçlerinin tamamıdır.

Bu süreçte çocuğun görüşlerinin yetkili makamlara doğru bir şekilde aktarılması ve özellikle çocuğun menfaatlerinin temsil edilmesi adalete etkin erişimin sağlanabilmesi için önemlidir. Ayrıca çocukların sadece görüşlerini ifade edebilme imkânına sahip olmaları yeterli olmayıp, devletlerin de bu görüşlerin yeterince dikkate alındığını ve çocukların baskı veya yönlendirmeye maruz bırakılmadığını teminat altına almaları gerekmektedir. İşte çocuk-dostu hukukî yardım bu amaçlara hizmet eden bir araç vasıtası görmektedir. Hukukî yardımdan yoksun kalınması, genellikle yetişkinler için şekillendirilmiş olan hukuk sistemi içerisinde çocuğun kaybolması ya da hukukî sürece katılımının hiç gerçekleşememesi ile sonuçlanabilecektir.

3. Hukukî Sürecin Çocuğa Duyarlı ve Etkin Bir Uygulama Ekseninde Yürütülmesinin Teminat Altına Alınması

Çocuk dostu bir adalet sistemi, kuşkusuz, çocuğa duyarlı hukukî düzenlemeler ve uygulama üzerine inşa edilmelidir. Bu çerçevede, çocuğun etkin şekilde adalete erişebilmesi için çocuğa özel maddi ve usûli güvencelerin uygulanması ve teminat altına alınması gerekmektedir. Hukukî yardımı sağlayacak olan aktörler ise tüm bu hususlara yönelik bir yetkinliğe sahip bulunmalıdır.

Bu bağlamda, hukukî yardım, adalete etkin erişim için gereken çocuğa duyarlı bir iklimin oluşturulmasına hizmet etme görevi görmektedir. Çocuğun vasisinin ya da velisinin çocuk hukuku yetkinliğine sahip olması beklenemeyeceğinden, hukukî yardımın bu yöndeki işlevi öne çıkmaktadır. Bu husus özellikle özgürlüğü kısıtlanmış olan çocuklar bakımından büyük bir önem taşımaktadır. Bu çocukların hukukî yardımdan yoksun kalması, çocuklara özgü usûl güvencelerinin işletilememesi veya işletilmemesine karşı itiraz mekanizmalarının devreye girememesi ile sonuçlanabilecektir. Buradan hareketle, gerek özgürlüğü kısıtlanan gerek bu durumda bulunmayan çocuklar bakımından, hukukî sürecin tamamında, çocuğa duyarlı düzenlemelerin uygulamaya aktarılmasının teminat altına alınması konusunda da çocuk dostu hukukî yardımın önemli bir işleve sahip olduğu belirtilmelidir.

4. Risk Altında Bulunan Çocuklara Yönelik Tedbirlerin İşletilmesinin Teminat Altına Alınması

Eşitlik ilkesi ve ayrımcılık yasağı, çocuklar da dâhil olmak üzere tüm bireylerin adalete eşit şekilde eriştirilmelerini garanti altına almaktadır. Bu husus, adalete etkin erişimin önemli bileşenleri olan, erişim engellerinin kaldırılması ve adalete eşit erişimin sağlanması kapsamında da yer almaktadır. Bu bağlamda, mülteci çocuklar, refakatsiz çocuklar, engelli çocuklar gibi, grupların haklara erişimleri bakımından özel tedbir ve güvencelerin getirilmesi gerekmektedir. Bu gerekliliğin gerçekleştirildiği varsayımında, bu grupta yer alan çocukların adalete erişimleri bakımından hukukî yardım hayati bir önem taşımaktadır. Genel olarak çocuklar içerisinde dahi özel bir yere sahip olan bu gruptaki çocukların, kendilerine has güvence ve tedbirlerden etkin şekilde faydalanabilmesi, belirli bir yetkinliğe ve uzmanlığa erişmiş olan hukukî yardım müessesesinin işlevsel olması ile yakından ilişkilidir.

IV. Çocuk Dostu Hukukî Yardım Hizmetlerinin Güçlendirilmesi Açısından Gözetilecek Hususlar

Çocuk dostu hukukî yardımın, amacına ulaşarak hukukî güçlendirmeyi sağlayabilmesi için, gelişime açık bir niteliğe sahip olması gerekmektedir. Bu sebeple, çocuklara yönelik hukukî yardım hizmetlerinin değerlendirilerek güçlendirilmesi, bir inisiyatiften öte, çocuk-dostu bir adalet anlayışının oluşturulması bakımından gereklilik arz etmektedir. Çocuk dostu hukukî yardım hizmetlerinin güçlendirilmesinden kast edilen, çocuk dostu hukukî yardımın işlevlerinin en etkin şekilde gerçekleştirilebilmesi için mevzuat ve uygulama ekseninde gereken iyileştirmenin yapılabilmesidir. Bu çerçevede, çocuk dostu hukukî yardımın işlevleri değerlendirildiğinde, bu yöndeki iyileştirmenin üç ana başlık altında toparlanabileceği anlaşılmaktadır. Bunlar; hukukî yardıma erişim, hukukî yardımın sunulması/kullanılması ve hukukî yardımın kalitesidir.[28] Aşağıda bu üç başlık kapsamında öne çıkan hususlara yer verilmiştir.

A. Hukukî Yardıma Erişim Açısından

Hukukî yardıma erişim hususu, çocuğun adalete erişimindeki başlangıç noktası olması sebebiyle büyük bir önem taşımaktadır. Bu noktada erişimin gerçekleşmesi, kuşkusuz öncelikle hukukî farkındalığın sağlanması ile mümkün olacaktır. Hukukî farkındalıktan kast edilen; çocuğun genel olarak haklarının bilincinde olması, hangi hallerde hukukî yardıma ihtiyaç duyabileceğini ve bu gibi hallerde nereden veya kim(ler)den yardım isteyebileceğini bilmesidir. Farkındalığın geliştirilmesi, gerek hukukî yardıma erişimin, gerekse hukukî güçlendirmenin sağlanarak çocuk açısından adalete etkin erişimin mümkün kılınması ile yakından ilişkilidir. Bu sebeple, çocuk dostu adalet sisteminin geliştirilmesi ve uygulanmasına yönelik politikaların da bir parçasını oluşturmaktadır. Bu bağlamda, devletin yanı sıra, barolar, STK'lar, uluslararası organizasyonlar gibi aktörlerin de anılan bu farkındalığın oluşturulmasında ve artırılmasında önemli katkıları olması beklenir. Çocukların, anlayabilecekleri şekilde bilgilendirilmelerine yönelik faaliyet ve araçların kullanılması, farkındalığın artırılmasında belirgin bir yer tutmaktadır. Çocuğun farkındalığının artırılması noktasında ebeveynlerin bilinçlendirilmesi de gözden kaçırılmaması gereken bir husus olarak değerlendirilmelidir.

---

28 **UNICEF/UNODC:** Child Friendly Legal Aid in Africa, 2011, s. 9, [https://www.unodc.org/documents/justice-and-prison-reform/Child_Friendly_Legal_Aid_in_Africa.UNICEF.UNDP.UNODC.en.pdf]

Hukukî yardıma erişim bakımından önem taşıyan bir diğer unsur, fiziksel ve yapısal erişim imkânlarının güçlendirilmesidir. Bir başka ifade ile hukukî yardıma erişilebilmesi, yardımın erişilebilir olması ile mümkündür. Özellikle kırsal kesimdeki çocukların hukukî yardıma erişimindeki fiziksel engellerin giderilmesi, çocuklara özel hukukî yardım programlarının geliştirilmesi, maddi imkânsızlık durumunda devreye girebilecek ücretsiz hukukî yardım olanaklarının elverişli hale getirilmesi bu çerçevede değerlendirilebilir.

Kuşkusuz, hukukî yardıma erişimde çocuğun, anne ve babasından ayrı ve bağımsız olarak hukuken temsil edilme ihtiyacı bulunduğunun da bilincinde olunması gerekmektedir. Bu husus özellikle medenî hukuka yönelik durumlarda bir kat daha önem kazanmaktadır. Çoğu zaman bu tür hâllerde, çocuğun anne ve babası tarafından temsil edilmesi ve yüksek yararının ebeveynleri tarafından gözetileceği düşüncesi yeterli bulunmakta, bu sebeple hukukî yardıma erişim sağlanamamaktadır.[29] Oysa, çocuk dostu bir adalet sisteminde, çocuğun bağımsız olarak hukuken temsil edilmesini, çocuğun hakları ve menfaatlerinin bağımsız olarak gözetilmesini sağlayabilecek hukukî ve yapısal temellerin oluşturulması beklenmektedir.

Hukukî yardıma erişim konusunda son olarak üzerinde durulması gereken nokta ise, etkin bir iletişimin söz konusu olmasıdır. Çocuğa hukukî yardımın sağlanması açısından, hukukî yardımın tek başına erişilebilir olmasının yanında, çocuğun anlayabileceği şekilde ve ihtiyaçlarına odaklanan bir çerçeve kapsamında "etkin olarak" erişilebilir olması gerekmektedir. Bu bağlamda, çocukların yaş ve olgunluk düzeyine, algılama kapasitelerine, fiziksel ve duygusal kapasitelerine uygun bir bakış açısı ve dilin kullanılarak erişim imkânlarının mümkün kılınması önem taşımaktadır.

B. Hukukî Yardımın Sağlanması ve Kullanılması Açısından

Hukukî yardımın sağlanması ve kullanılması bakımından çocuk dostu bir sistemin işletilebilmesi için öncelikle, hukukî yardımın kim(ler) tarafından sağlanabileceği ve hangi hizmetlerin bu kapsamda değerlendirilmesi gerektiği belirlenmelidir. Kimi hukuk sistemlerinde, hukukî yardım, avukatların yanında, bu hususta yetkilendirilmiş diğer aktörler tarafından da sağlanabileceği gibi, kimilerinde ise, hukukî yardım hizmetinin sunulması sadece avukatlar tarafından gerçekleştirilebilmektedir. Nitekim Türk hukuku bakı-

29 Ibid., s. 11.

mından da, "[*k*]*anun işlerinde ve hukukî meselelerde mütalaa vermek, mahkeme, hakem veya yargı yetkisini haiz bulunan diğer organlar huzurunda gerçek ve tüzel kişilere ait hakları dava etmek ve savunmak, adli işlemleri takip etmek, bu işlere ait bütün evrakı düzenlemek, yalnız baroda yazılı avukatlara âit*" olacak şekilde düzenlenmiştir (Avukatlık Kanunu, m. 35).

Çocuk dostu hukukî yardımın sunulmasında, çocuğun belirlenmesi, ilgili bilgilere erişilmesi, çocuğun hukukî ihtiyaçlarının saptanması ve değerlendirilmesi, gerekli hukukî desteğin sağlanması için bir strateji geliştirilmesi ve uygulanması önemli bir yer tutmaktadır. Bu başlık çerçevesinde, hukukî yardım hizmetini sağlayan avukatın üzerinde durması gereken hususlardan belli başlıları şu şekilde sıralanabilir:[30]

- Hukukî hizmetler çocuğa elverişli hâle nasıl getirilebilir?
- Hukukî yardım çerçevesinde gerçekleştirilmesi gereken görevler nelerdir?
- Bu görevler kimler tarafından gerçekleştirilmelidir?
- Bu görevlerin gerçekleştirilmesinde kullanılan metotlar, profesyonel standartlarla karşılaştırıldığında gelişmiş bir seviyede midir?
- Çocuktan nasıl bilgi alınmalıdır? Hangi sıklıkla ve şartlarda çocukla görüşülmelidir?
- Çocuğun yasal temsilcisi, çocuğun haklarından ve yüksek yararının gözetilmesi hususundan yeterince haberdar mıdır?
- Davaya hazırlık, soruşturma, ilgili dokümanların değerlendirilmesi, çocuk gelişimi uzmanları ile gerektiğinde görüşülmesi/bilgi alınması, davaya ilişkin bir stratejinin geliştirilmesi hususlarının hangi çerçevede yürütülmesi ve değerlendirilmesi gerekmektedir?
- Avukat, çocuk müvekkilin yüksek yararını en iyi şekilde gözetecek bir dâva planlaması gerçekleştirmiş midir? Bunun için sosyal hizmet desteğine ihtiyaç duyulmakta mıdır?
- Çocuğa adli süreç içerisinde, adalet sisteminin diğer aktörleri tarafından çocuğun yüksek yararının gözeten, ihtiyaçlarına yönelik, yaş ve olgunluk seviyesine uygun bir muamele yapılmakta mıdır?

30 Ibid., s. 15.

C. Hukukî Yardımın Kalitesi Açısından

Hukukî yardımın yüksek bir kalitede sunulması, etkin şekilde gerçekleştirildiği anlamına gelir. Bu bağlamda, çocuk-dostu hukukî yardımın bir diğer unsurunu; hukukî yardımın kalitesini oluşturur. Hukukî yardımın kalitesinin bileşenleri olarak ise; avukatlar için profesyonel standartların oluşturulması, eğitim ve hukukî yardımın kalitesinin ölçme-değerlendirmeye tâbi kılınabilmesi sayılabilir.[31]

Profesyonel standartların oluşturulması, öncelikle hukukî yardım hizmetinin asgari kalite standardına sahip kılınması açısından işlevseldir. Ayrıca bu standartların geliştirilmesi, hukukî yardımın çocuk dostu niteliğinin öne çıkmasını ve etkin şekilde sunulmasını da garanti altına almaya yarar. Profesyonel standartların kapsamında özellikle yetişkin hukukî yardımı ile çocuk hukukî yardımını birbirinden farklı kılan hususlara, çocuğa odaklanılarak yer verilmesi uygun olabilir. Örneğin; çocuğun gelişme düzeyine paralel olarak, çocukla gerçekleştirilecek iletişimin nasıl şekillendirilmesi gerektiği; çocuğun üstün yararının gözetilmesinde öne çıkan unsurlar, çocuğun görüşlerinin ne seviyede dikkate alınması gerektiği, çocuğun çıkarları ile diğer kişilerin çıkarlarının çatışması ve çocuğun yüksek yararı ile diğer ilkelerin karşı karşıya gelmesi durumunda izlenecek yollar gibi noktalar bu çerçevede sayılabilir.

Hukukî yardımın kalitesinin ikinci unsuru olan eğitimden kast edilen ise avukatların çocuk hukukunun kendine has özelliklerine vakıf olmasını, bunların uygulamaya yansıtılmasında izlenecek yolun açığa çıkarılmasını, hukukî yardım hizmetini sağlayacak avukatların etkin şekilde bu hizmeti sunabilmeleri için gereken yeterliliğin oluşturulmasını mümkün kılan bir programın oluşturulmasıdır. Bu eğitim programları, hukuk fakülteleri kapsamında hukuk öğrencilerini de kapsayacak biçimde, stajyer avukatlar ve avukatlara yönelik olarak gerçekleştirilebilecektir.

Son olarak, hukukî yardımın kalitesinin güçlendirilmesi hiç kuşkusuz, sağlanan hukukî yardım hizmetinin ölçme değerlendirmeye tâbi kılınabilmesiyle mümkündür. Ölçme değerlendirme, bir taraftan kalitenin belirli bir seviyenin aşağısına inmesini engelleyebileceği gibi diğer taraftan da sorunlu ve eksik noktaların tespit edilmesi ile gelişime açık bir çocuk dostu hukukî yardım anlayışının hayata geçirilmesine hizmet edebilecektir.

31 Ibid., ss. 16-19.

Bununla birlikte hukukî yardım hizmetinin ölçülmesi ve değerlendirilmesi oldukça karmaşık ve zor bir nitelik arz edebilir. Aşağıda, ölçme değerlendirme kapsamına girebilecek bazı hususlara yer verilmiştir[32]:

- Çocuk hukuku bilgisi
- Çocukla iletişim ve ilişki kurulmasında kullanılabilecek beceriler
- Çocuğun karar alma sürecindeki rolü ve kapasitesinin değerlendirilebilmesine yönelik yetkinlik
- Çocuklar ve özellikle kırılgan grupta yer alan çocuklar için etkin temsilin gerçekleştirilmesine yönelik yetkinlik
- Çocukların sorunlarını anlayabilme ve çözüm getirebilme yetkinliği
- Çocuğun gerekli durumlarda diğer hizmet sağlayıcılarla (örn: sosyal hizmetler gibi) bağlantıya geçirilebilmesine yönelik yetkinlik (yönlendirme)

32 Ibid.s. 19.

IV. Bölüm

ULUSLARARASI STANDARTLAR ve ULUSAL MEVZUAT

I. Uluslararası Standartlar

Uluslararası hukukta, çocukların adalete erişim hakkını ve bu kapsamda çocuklara yönelik hukukî yardım konusunu düzenleyen, bu alanı ilgilendiren ve/veya bu alana ilişkin ulusal mevzuatın oluşturulmasına veya yorumlanmasına ışık tutabilecek olan pek çok ilkeye ve bu ilkelerle bağlantılı somut kurala rastlanmaktadır. Anılan bu ilke ve kurallar, bir yandan uluslararası sözleşmeler kapsamında düzenlenmekte, bir yandan da çeşitli uluslararası örgütler eliyle çıkarılan ikincil mevzuatta kendilerine geniş yer bulmaktadır. Bu bağlamda, çocukların adalete erişim hakkı çerçevesinde çocuklara sunulan hukukî yardım hizmetleri konusunda erişilmesi arzulanan standartların, oldukça detaylı ve kapsamlı rehber ilkeler ve kurallar eliyle düzenlenmekte olduğunu söylemek mümkündür.

Bu kapsamda özellikle öne çıkan sözleşme ve düzenlemeler, şu şekilde sıralanabilir:[33]

A. Birleşmiş Milletler Çocuk Hakları Sözleşmesi

BM Genel Kurulu'nun 20 Kasım 1989 tarihli oturumunda kabul edilen ve 2 Eylül 1990 tarihinde yürürlüğe giren "BM Çocuk Hakları Sözleşmesi" *(UN Convention on the Rights of the Child)*, yaklaşık 200 Ülke'nin taraf olduğu ve bu haliyle de dünyada en fazla onaylanan insan hakları belgesidir. Sözleşme, çocukların adalete erişimi ve çocuklara yönelik hukukî yardım hizmetlerinin niteliği konusunda değinilmesi gereken en temel uluslararası belge hüviyetini taşımaktadır. Bu bağlamda, Sözleşme'nin ünlü 3. maddesi "çocuğun yararı"nı, kamusal ya da özel sosyal yardım kuruluşları, mahkemeler, idari makamlar veya yasama organları tarafından yapılacak olan ve çocukları ilgilendiren bütün faaliyetlerde en temel düşünce olarak tespit etmekte; 12. maddede ise, çocuğu etkileyen herhangi bir adli veya idari

33 Mülteci çocukların hukukî durumuna ilişkin uluslararası standartlar ve ulusal mevzuata, Rapor'un VII. Bölümü'nde ayrıca yer verilmektedir.

kovuşturmada çocuğun doğrudan doğruya ya da bir temsilci veya uygun bir makam aracılığıyla dinlenilmesi gerekliliğinden söz edilmektedir. Yine Sözleşme'nin 19. maddesinde, çocuğun ebeveynlerin, yasal vasi veya vasilerin ya da bakımını üstlenen herhangi bir kişinin yanında iken bedensel veya zihinsel saldırı, şiddet veya suistimale, ihmal ya da ihmalkâr muameleye, ırza geçme dâhil her türlü istismar ve kötü muameleye karşı korunması için; yasal, idari, toplumsal, eğitsel önlemlerin alınması gerektiği belirtilmektedir. Benzer şekilde, Sözleşme'nin 22. maddesi, mülteci statüsü kazanmaya çalışan ya da uluslararası veya iç hukuk kural ve usûlleri uyarınca mülteci sayılan bir çocuğun korunmasına ve insani yardımdan yararlanmasına ilişkin ilkeleri belirlemekte; 34. ve 35. maddelerde ise çocuğun cinsel sömürüye ve cinsel suiistimale karşı koruması ile çocukların kaçırılmaları, satılmaları veya fuhuşa konu olmalarının engellenmesi gereğinden bahsedilmektedir. Bu bağlamda, Sözleşme'nin 37. maddesinde çocukların işkence veya diğer zalimce, insanlık dışı veya aşağılayıcı muamele ve cezaya tâbi tutulamayacakları ve yasalar gereği özgürlüklerinden yoksun bırakılan çocuklara ne şekilde davranılması gerektiği konuları hüküm altına alınmaktadır. Bu kapsamda değinilmesi gereken son madde ise, Sözleşme'nin 40. maddesidir. Anılan maddede, hakkında bir suç isnadı bulunan çocukların soruşturma ve kovuşturma aşamasında hangi güvencelerden yararlanması gerektiği ve özellikle de çocuk adalet sisteminin taşıması gereken nitelikler konusunda son derece detaylı güvencelerin öngörüldüğü anlaşılmaktadır.

B. Birleşmiş Milletler Çocuk Ceza Adaleti Sisteminin Uygulanması Hakkında Asgarî Standart Kurallar (Pekin Kuralları)

BM Genel Kurulu'nun 29 Kasım 1985 tarih ve 40/33 sayılı kararıyla kabul edilen "Çocuk Ceza Adaleti Sisteminin Uygulanması Hakkında Asgarî Standart Kurallar (Pekin Kuralları)" *(United Nations Standard Minimum Rules for the Administration of Juvenile Justice - "The Beijing Rules")*, çocukların adalete erişim hakkı konusunda değinilmesi gereken en önemli uluslararası belgeler arasında yer almaktadır. Anılan Belge'de, "Genel İlkeler" başlığı altında, temel olarak kapsayıcı sosyal politikalar yoluyla çocukların refah düzeylerinin mümkün olduğunca artırılması gereğine işaret edilmekte ve bu sayede çocuk ceza adaleti sisteminin devreye girmesi gereken durumların en aza indirilmesi amaçlanmaktadır. Sistemin devreye girdiği durumlara ilişkin olarak ise, çocuk ceza adaleti hizmetlerinin, hizmetteki personelin çalışma yöntemleri, yaklaşımları ve bilgileri de dâhil olmak üzere sistematik olarak geliştirilmesi temel bir amaç olarak belirlemektedir (m. 1).

Yine temel bir ilke olarak, çocukların, mevcut hukuk sistemi içinde işleyebileceği bir suçtan dolayı kendisine büyük insanlardan farklı davranılması gereken kişiler oldukları kabul edilmektedir (m. 2). Yine aynı kapsamda, çocuk ceza adaleti sisteminin temel amacının daima "çocuğun iyileştirilmesi" olduğu ve çocuk suçlulara gösterilecek tepkinin, içinde bulunulan koşullarla "orantılı" olması gerektiği ifade edilmektedir (m. 5). Belgede ayrıca ceza yargılamasının bazı temel usûlî güvenceleri çocuklar açısından da tekrar edilmekte ve avukatla temsil edilme hakkı ile veli veya vasinin hazır bulunması hakkı da bu kapsamda özellikle vurgulanmaktadır (m. 7). Kuralların bir diğer özelliği de, soruşturma ve kovuşturma aşamasında alınabilecek ceza muhakemesi tedbirlerinin çocuklar açısından uygunluğuna ve yargılama biçimine ilişkin ilkeler öngörmesi (m. 10, 13, 14 ve 17) ve çocuk ceza adaleti konusunda uzman bir polis gücü oluşturulması tavsiyesine yer vermesidir (m. 12). Belgede, ayrıca, yargılanmaları sırasında çocukların "yasal danışmaları vasıtasıyla temsil edilme" veya ülkede varsa "adlî yardımdan yararlanmak için başvurma" haklarının olduğu belirtilmekte (m. 15) ve yargılama makamı tarafından çocuklar hakkında "sosyal araştırma raporları" alınması gerektiği özellikle vurgulanmaktadır (m. 16).

C. Çocuk Suçluluğunun Önlenmesine Yönelik Birleşmiş Milletler Rehber İlkeleri (Riyad Kuralları)

BM Genel Kurulu'nun 14 Aralık 1990 tarihli toplantısında kabul edilen 45/112 sayılı karar *(United Nations Guidelines for the Prevention of Juvenile Delinquency - The Riyadh Guidelines)*, temel olarak çocukların suça sürüklenmelerinin önlenmesi hedefini merkeze almakta ve bütüncül bir çocuk adalet sisteminin en önemli boyutlarından birinin de "önleyici" boyut olduğunu hatırlatmaktadır. Bu kapsamda kararda, söz konusu Rehber İlkelerin yorumlanmasında "çocuk merkezli" bir yaklaşımın benimsenmesi gerektiği ifade edilmekte (m. 3) ve kolluk güçleri ile yargı makamlarının çocuk suçluluğun önlenmesi konusunda da rolleri olduğuna dikkat çekilmektedir (m. 9/g). Bu bağlamda, ani ve beklenmedik ekonomik, sosyal ve kültürel değişimlere maruz kalan yerli, göçmen ve mülteci çocukların ailevi durumlarının hassasiyetine dikkat çekilmekte (m. 15); genç bireylerin ve ailelerin hukuk düzenince tanınan hak ve yükümlülükleri ile BM Sözleşmeleri de dâhil olmak üzere, bu konudaki evrensel değer sistemi konusunda bilgilendirilmeleri gerektiği vurgulanmaktadır (m. 23). Rehber İlkeler, kamu makamlarının da sokakta yaşayan ve evsiz çocuklar hakkında gereken önlemleri alması gerektiğine özel bir vurgu yapmaktadır (m. 38).

Rehber İlkelerde ayıca, çocuk adalet sistemi içerisinde görev alan kolluk güçleri ve yargı organları konusunda da ayrıntılı düzenlemelere yer verildiği görülmektedir (m. 52-59). Buna göre;

- Hükümetler, tüm genç bireylerin haklarını korumak amacıyla özel kanunlar ve usûller öngörmelidir.
- Bu kanunlar, çocukların ve genç bireylerin mağduriyetlerini, istismar edilmelerini, sömürülmelerini ve suçta kullanılmalarını engelleyici tedbirler içermelidir.
- Kadın veya erkek kolluk güçleri ile diğer ilgili personelin, genç bireylerin özel ihtiyaçlarına cevap verebilecek şekilde eğitilmeleri ve genç bireylerin adalet sisteminin konusu haline gelmelerini engellemek amacıyla mümkün olan tüm programları ve alternatif yöntemleri kullanabilir olmaları gerekmektedir.

Son olarak, Rehber İlkeler kapsamında; çocukların hak ve çıkarlarını korumak amacıyla "Ombudsman" veya benzeri bir kurumsal örgütlenmeye gidilmesi gerektiği ve ayrıca bir "Çocuk Avukatlığı" sisteminin kurulmasına ihtiyaç olduğu ifade edilmektedir (m. 57).

D. Özgürlüğünden Yoksun Bırakılan Çocukların Korunmasına Dair Birleşmiş Milletler Kuralları (Havana Kuralları)

BM Genel Kurulu'nun 14 Aralık 1990 tarihli toplantısında kabul edilen 45/113 numaralı karar *(United Nations Rules for the Protection of Juveniles Deprived of their Liberty, Adopted by General Assembly resolution 45/113 of 14 December 1990)*, özellikle yasal süreçler kapsamında fiziksel özgürlükleri kısıtlanan çocukların durumunu konu almaktadır. Bu kapsamda, söz konusu kararda öncelikle; çocukların özgürlüklerinden yoksun bırakılmalarının ancak istisnai hallerde ve son çare olarak başvurulan ve mümkün olan en kısa süre içinde sonlandırılan bir tedbir olması gerektiğine işaret edilmektedir (m. 2). Bu kapsamda, anılan süreçlerde de çocukların hukukî temsilden yararlanma hakları bulunduğu ve mümkün olan hallerde ücretsiz hukukî yardımdan faydalanmak için başvuru yapma hakkına da sahip oldukları vurgulanmaktadır. Kararda, çocukların yasal temsilcileri ile düzenli olarak görüşmelerinin sağlanması gerektiği ve bu görüşmeler sırasında mahremiyet ve gizlilik ilkelerine riayet edilmesi gerektiği de ayrıca vurgulanmaktadır (m. 17/a). Yasal temsil hakkı, çocukların özgürlüklerinden yoksun bırakıldıkları ceza ve tutukevi gibi kurumlarda, bu kurumların işleyişiyle ilgili olarak yapacakları idarî başvuru ve şikâyetler açısından da korunmaktadır (m. 78).

E. Birleşmiş Milletler Çocuk Hakları Komitesi'nin "Çocuk Adalet Sisteminde Çocuk Hakları" Konulu 10 No'lu Genel Yorumu

BM Çocuk Hakları Komitesi'nin 15 Ocak-2 Şubat 2007 tarihleri arasında Cenevre'de düzenlenen kırk dördüncü oturumunda kabul edilen 10 No'lu Genel Yorum, Çocuk Hakları Sözleşmesi'nin uygulanmasına ilişkin son derece ayrıntılı değerlendirmeler içermektedir. Bu kapsamda, çocukların adalete erişim hakkı ve çocuklara yönelik hukukî yardım hizmetlerinin güçlendirilmesi kapsamında özellikle öne çıkan hususlardan bazıları şöyle sıralanabilir: Her şeyden önce, çocukların adlî süreçlere etkin katılım hakkı güvece altına alınmalı ve çocukların yasal temsilcilerini yönlendirebilmelerine imkân tanınmalıdır. İlaveten, mahkeme salonu ve yargılama usûllerinin de çocuğun yaşına ve olgunluk derecesine uygun olmasının sağlanması gerekmektedir (para. 46). Çocukların, savunmalarının hazırlanmasında ve sunulmasında yasal yardım alma teminatına sahip olmasına ve bu yardımın da, mümkün olduğu ölçüde bu alanda özel eğitim almış avukatlar eliyle ücretsiz olarak sağlanmasına dikkat edilmesi gerekmektedir (para. 49). Bu noktada önemli olan bir diğer husus da, çocuğun ve yardımcısının savunmayı hazırlarken yeterli zamana ve imkânlara sahip olmalarıdır (para. 50). Bu kapsamda, çocukların, yalnızca duruşma aşamasında değil, çocuk adalet sisteminin tüm aşamalarında ücretsiz ve bu konuda eğitimli çevirmen yardımından yararlanma hakkı gibi ilave hakları bulunduğu da unutulmamalıdır (para. 62). Bütün bu hususlara ilaveten, çocuğun gözaltı ve tutukluluk gibi tedbir veya kararlarla özgürlüğünden yoksun bırakılacağı hallerin son çare olacağı belirtilmekte ve bu çarelere başvurulan hallerde de hangi esaslara uyulması gerektiği de detaylı olarak tartışılmaktadır (para. 68-74).

F. Birleşmiş Milletler Genel Sekreterliği'nin "Birleşmiş Milletler'in Çocuk Adaletine Yaklaşımı" Konulu Rehber Notu:

BM Genel Sekreterliği'nin 2008 tarihli "BM'nin Çocuk Adaletine Yaklaşımı" konulu Rehber Notu *(Guidance Note of the Secretary-General: UN Approach to Justice for Children, 2008)*, çocuk adalet sisteminde geçerli olacak 9 temel ilke belirlemektedir. Rehber Not, tüm dünyada çocuk adaleti sistemi için geçerli olması arzulanan çerçeveyi, "genel hukuk devleti uygulamalarının çocuklar için de etkili bir biçimde uygulanması" ve "çocuk adalet sistemini güçlendirecek ilave tedbirlerin alınması" şeklinde ikili bir yapı içinde ele almaktadır. Rehber Not ayrıca, çocuk adalet sisteminde görev alan kolluk kuvvetlerinin ve yargı teşkilatının, gözaltı merkezi çalışan-

larının, avukatların, sosyal görevlilerin ve diğer profesyonellerin davranış kurallarının, bu kişiler göreve getirilirken benimsenecek standartların ve görev süresince geçerli olacak uygulama standartlarının belirlenmesinin önemine vurgu yapmaktadır. Rehber Not, ayrıca çocuğun yargısal ve idarî süreçlerle toplumsal inisiyatiflere tam katılımının gerekli olduğunu ve bu amaç çerçevesinde yasal değişikliklerin, hukuk tekniğinde ilerlemelerin, fiziksel koşulların iyileştirilmesinin ve belki de en önemlisi, çocuk katılımına yönelik tutum değişikliklerinin gerekli olacağına işaret etmektedir. Rehber Not, hem tüm çocuklar, hem de ebeveynler ve tüm toplum bazında çocuk hakları eğitimi ve çocuklara hukukî farkındalık kazandırmaya yönelik eğitim çalışmalarına önem verilmesini önermektedir. Bu kapsamda baroların ve uzman kurulların oluşumu ve etkili çalışmalarının önemine de ayrıca ve özellikle dikkat çekilmektedir.

G. Çocuk Mağdurların ve Çocuk Suç Tanıklarının Dâhil Olduğu Meselelere İlişkin Birleşmiş Milletler Adalet Rehberi

Ekonomik ve Sosyal Konsey'in 22 Temmuz 2005 tarih ve 2005/20 sayılı toplantısında kabul ettiği "Çocuk Mağdurların ve Çocuk Suç Tanıklarının Dâhil Olduğu Meselelere İlişkin BM Adalet Rehberi" *(Guidelines on Justice in Matters involving Child Victims and Witnesses of Crime)*, yukarıda ağırlıklı olarak suça sürüklenen çocuklar yönünden saptanan ilkeleri, suç mağduru olan veya suça tanıklık eden çocuklar yönünden de tekrarlamaktadır. Bu kapsamda, söz konusu ilkeler; mağdur ve tanık çocukların (ihtiyaç duyulması halinde ailelerin) bu konuda özel eğitim almış profesyoneller tarafından sağlanan hukukî ve diğer her tür desteğe ulaşabilmeleri gerektiğini (para. 22) ve bu desteğin de çocukların adlî sürece etkili biçimde katılımını sağlayacak şekilde tasarlanması gerektiğini belirtmektedir. Bu kapsamda, çocuğun tekrar eden sorgulama süreçlerine maruz kalmasının engellenmesi gerektiğine dikkat çekilen belgede (para. 23), çocuğun adlî süreç içinde örselenmemesinin de önemi vurgulanmaktadır (para. 29, 30, 31).

H. Avrupa Konseyi Bakanlar Komitesi'nin Çocuk Dostu Adalete İlişkin Rehberi

BM bünyesinde imzalanan Çocuk Hakları Sözleşmesi ile yine BM Organları tarafından konuya ilişkin üretilen mevzuata ek olarak, bu konuda mutlaka değinilmesi gereken bir diğer uluslararası belge de; Avrupa Konseyi Bakanlar Komitesi'nin Çocuk Dostu Adalete İlişkin kabul etmiş oldu-

ğu Rehberdir *(Guidelines of the Committee of Ministers of the Council of Europe on Child-Friendly Justice)*. Bakanlar Komitesi tarafından, Bakan Yardımcılarının 17 Kasım 2010 tarihli 1098. oturumunda kabul edilen metin, günümüzde konuya ilişkin en ayrıntılı içeriğe sahip uluslararası belge hüviyetini taşımaktadır. Metinde, "*çocuk dostu adalet*" kavramının içeriğini oluşturan ve bu sürecin işleyişine ışık tutan 5 Temel İlke belirlenmiş bulunmaktadır. Bu ilkeler, sırasıyla;

- Katılım,
- Çocuğun Yüksek Menfaatleri,
- Çocuğun Haysiyeti,
- Ayrımcılığa Karşı Korunma ve
- Hukukun Üstünlüğüdür.

Dahası, Avrupa Konseyi Bakanlar Komitesi'nin Çocuk Dostu Adalete İlişkin Rehberi, soyut kavramlar ekseninde ifade edilen temel ilkelere değinmekle yetinmemekte; bunların somutlaştırılmaları ve içeriklerinin net olarak tespiti açısından da oldukça ayrıntılı ve doyurucu açıklamalar içermektedir. Bu çerçevede, süreç;

- Yargılama işlemlerinden önce çocuk dostu adalet,
- Yargılama işlemleri sırasında çocuk dostu adalet ve
- Yargılama işlemleri sonrasında çocuk dostu adalet

olmak üzere farklı aşamalara bölünmekte ve her bir aşamada karşılaşılabilecek durumlara ilişkin ayrıntılı tespit ve önerilerde bulunulmaktadır. "Çocuk ve Polis" ilişkisine özellikle ayrı bir başlık olarak değinilen belgede, çocuğun hukukî temsili, yargılama sürecine erişim ve dinlenilme hakkı gibi başlıklar tek tek ele alınmaktadır. Ancak, bu başlıklar ele alınırken, konuya ilişkin daha genel ifadeler içeren diğer uluslararası mevzuattan farklı olarak, "çocukların kendi haklarının tam sahibi olarak görülmesi gerektiği" ve "çocukları temsil eden avukatların, çocuğun fikirlerini dile getirmesi gerektiği" gibi hususlar açıkça vurgulanmakta (para. 40); çocuklarla ebeveynleri ya da diğer ilgili taraflar arasında çıkar çatışması olan ya da olma ihtimali bulunan davalarda, çocuklara "kendi adlarına" hukukî danışman ve temsilci bulundurma hakkı tanınması gerektiği ifade edilmektedir (para. 37). Benzer şekilde, yargılama sırasında hâkimlerin çocuğu dinlemesi gerektiği ifade edilirken (para. 44), bir yandan da "dinlenilmenin, çocuğun görevi de-

ğil, hakkı olduğu" ifade edilmektedir (para. 46). Duruşma düzeninin "çocuk dostu ortam" ve "çocuk dostu dil" gibi kavramlar ekseninde tanımlandığı belgede (para. 54-63) çocuklara, yetişkinler gibi veya daha kolaylaştırılmış şekilde ücretsiz hukukî yardım sağlanması gerektiği de ifade edilmektedir (para. 38). Bu süreçte çocukları temsil edecek avukatların da çocuk hakları ve çocuk haklarıyla ilişkili konularda eğitimli ve bilgi sahibi olmaları, sürekli ve derinlemesine eğitim almaları ve çocuklarla onların kavrayış düzeyinde iletişim kurma yetisine sahip olmaları gerektiği, Rehber'de özellikle vurgulanan hususlar arasındadır (para. 39). Belgede dikkat çeken hususlardan biri de, adalet sürecinin bütünü açısından korunması gereken değerlerin gözden kaçırılmadığıdır. Bu bağlamda, ceza yargılamasında çatışan değerler ve öncelikler sorununa ilişkin olarak, Rehber'de dengeli ve makul bir tutumun benimsendiği görülmektedir: "Çocukların haklarına saygı gösterilirken, ilgili diğer tarafların hakları da tehlikeye atılmamalıdır" (para. 3).

II. Ulusal Mevzuat

Türkiye'de çocukların adalete erişim hakkını ve çocuklara yönelik hukukî yardımı konu alan oldukça hacimli bir mevzuatın varlığından söz etmek mümkündür. Bununla birlikte, hukukun diğer alanlarında olduğu gibi, çocuk adaleti alanında da yürürlükteki mevzuatın hacmi, bu konuda hiçbir hukukî boşluk bulunmadığı anlamına gelmediği gibi, bazen de birbiriyle çelişen ve/veya yarışan uygulamaların gerekçesini oluşturabilmektedir.

Bu anlamda her şeyden önce, Türk hukuk düzeninde avukatlar tarafından sunulan tüm hizmetler "hukukî yardım" adı altında toplanmakta ve Avukatlık Kanunu uyarınca bu tür hizmetlerin sunulması, münhasıran avukatlara ait bir yetki olarak kabul edilmektedir. Bu bağlamda, Türk hukuk siteminde çocuklara sunulan hukukî yardım hizmetlerinin kavramsal çerçevesinin, öncelikle ceza yargılaması ile ve hukuk yargılaması ve idarî yargılama hukuku açısından ikili bir ayrıma giderek incelemekte fayda bulunmaktadır:

A. Adlî ve İdarî Yargı Kapsamında Hukukî Yardıma İlişkin Düzenlemeler

1. Ceza Yargılaması Bakımından

Hukuk sistemimizde, Çocuk Koruma Kanunu'nda yapılan adlandırma uyarınca ceza muhakemesinde şüpheli veya sanık olan çocuklara *"suça sürüklenen çocuk"*, şüpheli ve sanığın avukatına ise *"müdafi"* adı verilmektedir. Sistemimizde, suça sürüklenen çocuklar bakımından zorunlu müdafi-

lik sistemi benimsenmiştir. Dolayısıyla suçu sürüklenen çocuk, hem soruşturma hem de kovuşturma evresinde bir avukatın hukukî yardımını almak mecburiyetindedir. Bu avukat, çocuk veya yasal temsilci tarafından seçilebileceği gibi, baro tarafından da ücretsiz olarak da atanabilir. Her iki durumda da söz konusu avukat "zorunlu müdafi" sıfatını taşımaktadır (CMK m. 150 ve 151). Uygulamada yerleşik ancak terminolojik olarak yanlış bir şekilde bu avukatlara *"CMK avukatı"* denilmektedir. Oysa CMK, görüldüğü üzere Kanun'un kısaltılmış adıdır.

Mağdur çocuklar bakımından da benzer bir sistem kabul edilmiştir. Dolayısıyla bir avukatı olmayan mağdur çocuklar da, maddi durumlarına ve istemlerine bakılmaksızın bir avukatın hukukî yardımından faydalandırılmaktadır (CMK m. 234/2). Bu avukata uygulamada "zorunlu vekil" adı verilmektedir.

Dolayısıyla ceza muhakemesi hukuku sistemimizde baro tarafından çocuğa avukat atanırken (bu zorunlu müdafi gerektiren hallerde yetişkinler bakımından da böyledir) çocuğun maddi durumunun ve isteminin herhangi bir önemi bulunmamaktadır.

Ayrıca ceza muhakemesi hukukunda, hukuk muhakemesinin aksine, harç uygulaması da yoktur.

2. Hukuk Yargılaması ve İdarî Yargılamalar Bakımından

Hukuk davaları bakımından benimsenen sistem ise, avukatla temsil mecburiyetinin olmamasıdır. Ancak, maddi durumu yetersiz olan kimselerin de avukat yardımından faydalanabilmesi için, adli yardım kurumuna HMK'da yer verilmiştir. İdari Yargılama Usûlü Kanunu'nun 31. maddesi gereğince, idarî yargıda görülen davalarda da HMK'nın adlî yardıma ilişkin hükümleri uygulanmaktadır.

Bu bağlamda adli yardım, hem bir avukatın yardımından ücretsiz yararlanmayı, hem de mahkeme giderlerinden muaf olmayı içerebilir. Adli yardımın kapsamına, davanın görüldüğü mahkeme tarafından karar verilecektir. Dili daha eski olan kanunlarda "adli yardım" kavramı yerine "adli müzaharet" kavramının kullanıldığı da görülmektedir.

Yukarıdaki başvuru yöntemine ek olarak, kişilerin doğrudan barolar bünyesinde bulunan adli yardım bürolarına başvurarak, bir avukatın yardımından ücretsiz yararlanmayı talep etmeleri de mümkündür. Bu durumda

söz konusu bürolar, başvuru sahibinin mali durumunu inceleyerek, ücretsiz avukat yardımına gerek olup olmadığına karar vermektedirler (Avukatlık Kanunu m. 176-181).

B. İlgili Mevzuat

Bu kapsamda ve Rapor'un ilgili bölümlerinde, yaşanan sorunlara kaynaklık ettiği veya bu sorunlarla ilgili olduğu durumlarda ayrıntılarıyla değerlendirileceği üzere, Türkiye'de konuya ilişkin mevzuatın şu şekilde sıralanması mümkündür:

1. Anayasa

Anayasa'nın aile ve çocuğa ilişkin hükümleri esas olarak Anayasa'nın 41, 58, 60, 61 ve 65 vd. maddelerinde yer almaktadır. 41. madde "ailenin korunması ve çocuk hakları" başlığını taşımaktadır. 58. madde gençlerin korunmasına ilişkindir. 60 ve devamı maddelerde ise sosyal haklar düzenlenmektedir.

2. 5271 sayılı Ceza Muhakemesi Kanunu

Ceza Muhakemesi Kanunu ise, ceza yargılamasının ilişkin ana hükümleri bünyesinde barındıran temel bir kanundur. Zorunlu müdafilik ve zorunlu vekilliğe ilişkin düzenlemeler bu Kanun'da yer almaktadır.

3. 6100 sayılı Hukuk Muhakemeleri Kanunu

Hukuk Muhakemeleri Kanunu, hukuk yargılamasının yapılmasına ilişkin ana hükümleri bünyesinden barındıran temel bir kanundur. Mahkemeler tarafından kişiye avukat atanması için baroya başvurulması ve kişinin yargılama giderlerinden muaf tutulmasına ilişkin hükümler bu Kanun'da yer almaktadır. (HMK m. 334-340).

4. 2577 Sayılı İdarî Yargılama Usulü Kanunu

İdarî Yargılama Usulü Kanunu'nun 31. maddesinde, HMK'nın adlî yardıma ilişkin hükümlerinin idarî yargıda da uygulanacağı hüküm altına alınmış bulunmaktadır.

5. 1136 sayılı Avukatlık Kanunu ve Adli Yardım Yönetmeliği

Avukatlık Kanunu, öncelikle avukatların yetki alanlarını ve hukukî yardımın sınırlarını belirlemesi bakımından, inceleme konumuz açısından büyük

önem taşımaktadır. Buna ek olarak maddi durumu yetersiz olan bireylerin baro aracılığıyla ücretsiz avukat yardımından yararlanmalarına ilişkin hükümler de Avukatlık Kanunu'nda yer almaktadır (Avukatlık Kanunu m. 176-181). Bu Kanun uyarınca çıkartılan Adli Yardım Yönetmeliği de, konunun ayrıntılarına ilişkin önemli düzenlemeler içermektedir.

6. 5395 sayılı Çocuk Koruma Kanunu

Çocuk Koruma Kanunu, korunma ihtiyacı olan veya suça sürüklenen çocukların korunmasına, haklarının ve esenliklerinin güvence altına alınmasına ilişkin usûl ve esasları düzenlemek amacıyla çıkartılmıştır. Korunma ihtiyacı olan çocuklar hakkında alınacak tedbirler ile suça sürüklenen çocuklar hakkında uygulanacak güvenlik tedbirlerinin usûl ve esaslarına, çocuk mahkemelerinin kuruluş, görev ve yetkilerine ilişkin hükümler bu Kanun'da yer almaktadır. Dolayısıyla bu Kanun, hem ceza mahkemesinde yargılanan çocukları, hem de korunma ihtiyacı olan çocukları kapsamına almaktadır.

7. 4722 sayılı Türk Medeni Kanunu

Medeni Kanun, aile hukukunu ve kişiler hukukunu bünyesinde bulundurmaktadır. Dolayısıyla her birey, doğmakla Medeni Kanun'daki haklardan faydalanmaya başlamakta ve zamanla kendisine bir takım yükümlülükler yüklenmektedir. Aynı zamanda velayet, vesayet ve kayyımlık gibi çocuğun hukukî temsiline ilişkin konular da bu Kanun'un içinde yer almaktadır.

8. Eylem Planları

Adalet Bakanlığı tarafından hazırlanan ve Bakanlar Kurulu tarafından 2014 yılı Şubat ayında kabul edilen "Avrupa İnsan Hakları Sözleşmesi İhlallerinin Önlenmesine İlişkin Eylem Planı"nda mahkemeye erişim hakkının etkin bir biçimde uygulanması bağlamında adli yardım sisteminde bir takım iyileştirmeler yapılması öngörülmüştür.

Yine 2015 yılı Nisan ayında yayımlanmış olan Yargı Reformu Stratejisinde de "adli yardım sisteminin etkinleştirilmesi"nin bir hedef olarak yer aldığı görülmektedir.

V. Bölüm
SAHA ÇALIŞMASI KAPSAMINDA TESPİT EDİLEN SORUNLAR

I. Genel Olarak Adalete Erişime Yönelik Sorunlar

A. Çocuk Adalet Sistemine Analitik Yaklaşım ve Metodolojik Sorunlar

Çocuk dostu bir adalet anlayışının hayata geçirilmesinin önündeki engellerden bahsederken, söze; meselenin bu Rapor'da ele alınan boyutlardan çok daha farklı ve çeşitli boyutlarının da bulunduğunu belirterek başlamak gerekmektedir. Bu bağlamda elimizdeki Rapor, çocuk adalet sistemine ilişkin bütün sorunları ele alan, kapsayıcı ve tüketici bir inceleme olma iddiası taşımamaktadır. Bilakis, bu Rapor'da bilinçli olarak benimsenen yaklaşım; çocuk adalet sisteminin en önemli bileşenlerinden biri olan "çocukların adalete erişim hakkı" ve bu bağlamda "çocuklara yönelik hukukî yardım hizmetleri" konusuna odaklanmak ve bu bağlamda öne çıkan sorunları gündeme taşımak olarak belirlenmiştir.

Bununla birlikte, Rapor'da benimsenen bu analitik yaklaşımın potansiyel bir eksikliği; incelenen konuya ilişkin bazı sorun alanlarını ve farklı sorun alanları arasındaki ilişkileri zorunlu olarak kapsam dışında bırakmasıdır. Zira analitik yaklaşım, ele alınan sorunları sınırlamak ve belirli çerçevelere oturtmak açısından verimli bir akıl yürütme biçimi olsa da; gerçek hayatta karşılaşılan sorunların iç içe geçmişliği ve karmaşıklığı karşısında zaman zaman eksik bir akıl yürütme biçimi haline de dönüşebilmektedir. Zira gerçek hayatta ve uygulamada rastlanan sorunlar, karşımıza birbirlerinden net çizgilerle ayrılabilen adacıklar halinde çıkmamakta; bilakis, birbirlerinden sürekli olarak etkilenen ve birbirlerini sürekli olarak yeniden üreten dinamikler tarafından belirlenen bir nitelik arz etmektedirler.

Değinilen bu soruna kısmen bir cevap olmak üzere, çocukların adalete erişimi bağlamında çocuklara yönelik hukukî yardım hizmetlerinin niteliğine ilişkin özel sorunlara eğilmeden önce, bu alanda gözlemlenen genel sorunlara birkaç cümle ile işaret etmekte fayda olacaktır. Bu bağlamda aşağıda kısaca değinilen sorunlar, bu Rapor'un ayrıntılı inceleme kapsamının

dışında kalan; ancak, hem çocuk adalet sisteminin geneli üzerinde, hem de çocukların adalete erişim hakkı üzerinde ciddi olumsuz etkiler doğurma potansiyeli bulunan sorunlara örnek olarak görülebilir. Yine bu bağlamda, elimizdeki Rapor'un, aşağıda işaret edilen sorun alanları başta olmak üzere daha pek çok alanda yapılacak ilave çalışmalarca da desteklenmesinde büyük fayda olacağında hiçbir kuşku bulunmamaktadır.

B. Çocukların Adalete Erişim Hakkına İlişkin Genel Sorunlar

1. Alternatif / Onarıcı Adalet Mekanizmaları Eksikliği ve Uzman Mahkeme Azlığı

Çocukların adalete erişim hakkı bağlamında değinilmesi gereken ilk sorun, Türkiye'de çocuklara yönelik alternatif ve onarıcı adalet mekanizmalarının eksikliği ve/veya işletilememekte oluşudur. Bu bağlamda çocuk adalet sistemi, "uzlaşma" kurumu gibi istisnai kurumlar ve mekanizmalar dışında, büyük ölçüde adalet sisteminin genel işleyişine tâbi olmakta ve bu anlamda Türkiye'de adalet sistemine ilişkin bütün sorun ve aksaklıkların aynen tekrarlandığı bir alt alan görünümü kazanmaktadır.

Bu sorunlarla bağlantılı olarak değinilmesi gereken bir diğer sorun da, Türkiye'de çocuk adalet sistemi konusunda uzman mahkemelerin azlığıdır.[34] Bu durum, bir yandan az sayıdaki uzmanlık mahkemelerinin çeşitli kapasite sorunlarıyla karşı karşıya kalmasına yol açmakta, diğer yandan da çocuk mahkemelerinin ülke coğrafyasına dağılım biçiminin sonucu olarak, pek çok çocuğun uzman yargı mercilerine erişimini imkânsız hale getirmektedir. Zira bu mahkemeler, madde itibariyle yetki yönünden "Çocuk Mahkemeleri" ve "Çocuk Ağır Ceza Mahkemeleri" olarak ikiye ayrılmakta; ancak, özellikle taşrada pek çok ilde çocuk mahkemesi olmadığından, bu mahkemelerin sağladığı imkânlar tüm çocuklara ulaşamamaktadır. Bazı illerdeyse çocuk mahkemesi olmasına karşın, çocuk ağır ceza mahkemesi bulunmamaktadır. Bu gibi hallerde, çocuklara ilişkin davaların yetişkinlerle birleştirilmesi gerektiğinde ve bu birleştirmenin, (Çocuk Koruma Kanunu'nun çocukların yetişkinlerle birlikte suç işlemesi halinde, soruşturma ve kovuşturmanın ayrı yapılmasını öngören 17. maddesine rağmen) genel mahkemelerde yapıldığı düşünüldüğünde, çocukların sıklıkla sanık

34 2017 yılı Ocak ayı itibariyle Türkiye'de 18'i kurulu, 9'u faal toplam 36 Çocuk Ağır Ceza Mahkemesi vardır. Çocuk Mahkemeleri'nin ise 107'si kurulu, 78'i faal durumdadır.

sıfatıyla genel görevli ağır ceza mahkemelerine çıktıkları anlaşılmaktadır. Nitekim yayımlanan son adli istatistiklere göre 2015 yılında çocuklar hakkında açılan davaların %46,7'si çocuk/çocuk ağır ceza mahkemelerinde, geri kalanı genel mahkemelerde açılmıştır. Benzer şekilde, suça sürüklenen çocukların % 3,1'i çocuk ağır ceza mahkemelerinde yargılanırken, yetişkin ağır ceza mahkemelerinde yargılananların oranı % 9,5'tir. Asliye ceza mahkemelerinde yargılanan çocuklar ile çocuk ağır ceza mahkemelerinde yargılananların oranı ise eşittir. Buna göre ağır ceza mahkemesinde yargılanması gereken çocukların yalnızca dörtte biri çocuk ağır ceza mahkemesine çıkabilmektedir. Asliye ceza mahkemelerinde ise oran yarı yarıyadır. [35] Bu durum ise, bir yandan çocuklara özgü tedbirler ve çocuğun yüksek menfaatlerinin korunması doğrultusunda yapılan tüm düzenlemeler konusunda uzman mahkemelerden uzaklaşılması sonucunu doğurmakta, diğer yandan da çocukların, yaş ve ruh durumuna tümüyle aykırı yargılama süreçlerine maruz kalmalarına yol açmaktadır. Bu durumun çocuğun hukukî yardım ihtiyacı bakımından ortaya koyduğu sonuç ise, uzmanlık mahkemelerinden uzaklaşıldığı oranda sistemde oluşan hassasiyet eksikliğinin, ancak daha nitelikli hukukî yardım hizmeti eliyle telafi edilebileceği gerçeğidir.

Ülke sathında yaygınlık ve ulaşılabilirlik ölçütleri yönünden tespit edilen sorunların, uzman mahkemelere ek olarak, henüz az sayıda örneği bulunan "Çocuk İzlem Merkezleri" ve yeni yeni kurulmaya başlanan "Adlî Görüşme Odaları" gibi girişimler açısından da büyük ölçüde geçerli olduğu gözlemlenmektedir.[36]

2. Fiziksel ve Mekânsal Eksiklik, Yetersizlik ve Uygunsuzluk Sorunları

Çocukların adalete erişim hakkı bağlamında değinilmesi gereken önemli bir sorun alanı da, çocukların adalete erişimi ve özellikle de çocuklara yönelik hukukî yardım hizmetlerinin niteliği üzerinde ciddi etkiler doğuran bazı fiziksel ve mekânsal eksiklik, yetersizlik ve uygunsuzluk sorunlarıdır.

---

35 Anılan veriler **Adli Sicil ve istatistik Genel Müdürlüğü** tarafından sağlanmaktadır: http://www.adlisicil.adalet.gov.tr/istatistik_2015/2015/index.html.

36 Adalet Bakanlığı Mağdur Hakları Daire Başkanlığı'nın verilerine göre, Rapor'un kaleme alındığı tarih itibariyle Türkiye'de 26 Adliye'de Adlî Görüşme Odalarının kurulum süreci tamamlanmış bulunmaktadır. 31 ilde ise kurulum çalışmaları devam etmektedir. Bu konuda daha ayrıntılı için bkz. **Adalet Bakanlığı Mağdur Hakları Daire Başkanlığı Resmi İnternet Sitesi**: http://www.magdur.adalet.gov.tr/adli-gorusme-odalari-bulunan-adliyeler-01258. ÇİM?

Bu çerçevede öncelikle, saha çalışması kapsamında ziyaret edilen illerdeki adliye binalarının ve duruşma salonlarının, fiziksel ve yapısal yönden çocukların özel ihtiyaçlarını karşılamaya uygun olmadıklarını belirtmek gerekmektedir. Adliye binalarının büyük çoğunluğunun son yıllarda önemli ölçüde yenilenmesine veya yeniden inşa edilmiş olmalarına karşılık, sürekli artan iş yükü ve bürokratik evrak yığılması karşısında hızla yetersiz hale geldikleri bilinmektedir. Bu durumun, adalet hizmetleriyle karşılaşan tüm bireyler açısından doğurduğu tüm görsel ve işlevsel sorunlara ek olarak, özellikle çocuklar açısından da ilave bazı sorunlara yol açtığının önemle vurgulanması gerekmektedir.

Bu kapsamda her şeyden önce, adliye binalarının genel tasarım ve durumu ile duruşma öncesinde ve duruşma sonrasında koridorlarda oluşan genel ortamın, çocuklar açısından uyum sağlanması son derece güç koşullar doğurduğunu belirtmek lazımdır. Daha özel olarak ifade etmek gerekirse; çocukların duruşma öncesinde sosyal çalışma görevlileriyle görüşebilmeleri için ihtiyaç duyulan ve uygun koşullara sahip –görece izole, sakin ve amaca özgülenmiş– mekânların bulunmadığı, bu görüşmelerin adliye koridorunda, eğer hâkim uygun görürse onun odasında, kafeteryada, kısacası neresi bulunursa orada yapıldığı anlaşılmaktadır. Bu durumda, adliyeye gelmiş olduğu için zaten tedirgin olan çocukların daha da tedirgin hale geldikleri, çocukların mahremiyetinin korunmasının tamamen tesadüflere kaldığı ve sonuç olarak çocukların duruşma sürecine psikolojik açıdan hazırlanmalarının çok güç veya imkânsız hale geldiği gözlemlenmektedir. Bu eksikliğin, çocukların yargılama sürecinin seyri ve işleyişi hakkında bilgilendirilmelerini ve yargılama sürecindeki haklarını etkin bir biçimde kullanabilmelerini büyük ölçüde engellediği de ilgililer tarafından sıklıkla dile getirilmektedir. Bu türden sorunların, duruşma salonlarında da devam etmekte olduğu; buralarda çocukların hâkim ve savcılarla eşit / göz hizasında temas kurabilmelerine ve kendilerini rahatça ifade edebilmelerine olanak sağlayacak bir mimarî tasarımın bulunmadığı görülmektedir. Benzer sorunların, çocuk adalet sisteminde rol üstlenen diğer kurumlar açısından da genel olarak geçerli olduğunu ifade etmek mümkündür.

Bu kapsamda değinilmesi gereken bir olumlu gelişme ise, yukarıda da kısaca değinilen "Adli Görüşme Odaları"dır. Gerçekten de söz konusu odaların hayata geçirilmesinin, bu alanda atılmış son derece olumlu bir adım olarak nitelendirilmesi uygun olacaktır. Ne var ki, söz konusu odaların yay-

gınlaştırılması ve etkin kullanımı konusunda atılması gereken ciddi adımların bulunduğu da bilinen bir gerçektir. Nitekim gerçekleştirilen ziyaretlerde, adli görüşme odalarının oluşturulmasının memnuniyetle karşılandığı ancak, özellikle bazı hâkim ve savcılar tarafından etkin şekilde kullanılabilmesi hususunda bir takım önyargıların söz konusu olduğu anlaşılmıştır. Bu önyargıların en belirgin dayanağı, aşağıda daha ayrıntılı olarak ele alınmış bulunan iş yükü yoğunludur.

3. İş Yükü ve Çalışma Koşullarından Kaynaklanan Sorunlar

Adalet hizmetlerinin görüldüğü mekânlardaki fiziksel ve yapısal sorunlara ek olarak, buralarda görev alan personelin de hem büyük bir iş yüküyle karşı karşıya olduğu, hem de genel olarak verimli çalışma ortamlarından uzak kaldığı tespit edilmiştir. Anılan sorun, görüşülen grupların niteliğine göre değişmektedir. Bu bağlamda hâkim ve savcılar için fiziksel çalışma koşullarının elverişsizliğinden ziyade, yoğun iş yükünün yarattığı stres ortamından ve buna bağlı yıpranma ve odaklanma sorunlarından bahsetmek daha doğru görünmektedir. Bu durumunsa, çocukların özel ihtiyaçlarına göre alınması gereken karar ve tedbirlerin büyük önem taşıdığı yargılamalarda, arzulanan standartların gerisine düşülmesine yol açtığı belirtilmektedir. Bunun önemli bir nedeni de; çocuk hâkimlerinin kendilerine özgü görev alanları dışında kalan işleri de yapmak zorunda kalmalarıdır. Yapılan görüşmelerde, çocuk hâkimlerinin ihtisaslaşma konusunda çeşitli şikâyetler dile getirdikleri ve çocuk hâkimi olmanın, çocuk konusunda herhangi bir eğitim gerektirmediğine dikkat çektikleri görülmüştür.

Mahkemeler bünyesinde çalışan sosyal çalışma görevlilerinin durumuna bakıldığında ise, daha da vahim bir tabloyla karşılaşılmaktadır. Gerçekten de anılan şahıslar, hem görevli oldukları mahkemelerde, hem de çağrı üzerine gittikleri diğer mahkemelerde çok yoğun bir iş yüküyle karşılaşmakta; bunun sonucu olarak da duruşmaya katılacak olan sosyal çalışma görevlilerinin zaman zaman dosyayı inceleme imkânı bulamadan duruşmaya çıktıkları anlaşılmaktadır. Oysa uzmanların verimli olabilmesi için, çocuğun durumu hakkında bilgi sahibi olmalarının zorunlu olduğu açıktır. Bu sorunun çözümüne ilişkin bir iyi uygulama örneği ise İzmir Adliyesi'nde görülmektedir: Burada duruşma günleri uzmanlara önceden bildirilmekte ve dosyanın duruşmadan önce incelenmesine olanak sağlanmaya çalışılmaktadır.

Sosyal çalışma görevlilerinin duruşmalar kapsamındaki görev sorunlarına ek olarak, diğer çalışma koşul ve ortamları açısından da büyük sorunlar yaşadıkları ve bu sorunların da çocukların adalete erişim hakkı üzerinde ciddi bazı olumsuz etkiler doğurduğu gözlemlenmiştir. Bu bağlamda, bazı adliyelerde kendilerine ait hiçbir çalışma mekânı bulunmayan sosyal çalışma görevlilerinin, çocuklar hakkında hazırlamaları beklenen sosyal inceleme raporlarını da son derece elverişsiz ve odaklanma güçlüğü yaratan çalışma koşullarında kaleme aldıkları görülmektedir. Dahası; sosyal inceleme görevleri kapsamında çocuklarla yaptıkları görüşmelerin bile, içinde aynı anda onlarca kişinin bulunduğu kalabalık ve elverişsiz ortamlarda gerçekleştirildiği görülmektedir. Bu durumunsa, çocukların yüksek yararının etkin bir şekilde gözetildiği bir yargılama sürecine destek olmak bir yana; çocuklar açısından istenmeyen yeni sorunlara ve ikincil örselenmelere yol açtığı sıklıkla dile getirilmektedir.

4. Paydaşlar Arası Koordinasyon Eksikliğinden Kaynaklanan Sorunlar

Çocuk adalet sistemi, yapısı gereği çok paydaşlı bir sistemdir. Anılan sistem içinde çocuk savcılığı ve çocuk mahkemelerinden genel görevli hukuk ve ceza mahkemelerine, çocuk polisinden çocuk izlem merkezlerine, Aile ve Sosyal Politikalar Bakanlığı'na bağlı kuruluşlardan sivil toplum örgütlerinde ve en nihayet Barolara kadar pek çok kurumun bir arada faaliyet gösterdikleri görülmektedir. Bu çok aktörlü yapı, son derece profesyonelce tasarlanmış bir iş bölümüne, kurumlar arasında etkin ve sürekli bir koordinasyona ve en nihayetinde çocuğun üstün yararı doğrultusunda sürekli bir işbirliğine duyulan ihtiyacı da beraberinde getirmektedir.

Ne var ki, saha çalışmalarının devamı sırasında, çocuk adalet sisteminde görev ve sorumluluk üstlenen paydaşlar arasında etkin ve sağlıklı bir işbirliği ile koordinasyonun kurulamadığını gösteren çok sayıda örnekle karşılaşılmıştır.

Bu örnekler arasında en sık rastlanan durum, çeşitli mahkemeler nezdinde görev yapan sosyal çalışma görevlileriyle birlikte çalıştıkları hâkimler arasında yaşanan uyum sorunlarıdır. Bu bağlamda, saha çalışmaları kapsamında görüşülen çok sayıda uzman, bazı hâkimlerin, kendilerinin mahkeme düzeni içindeki varlıklarını ve işlevlerini sorguladıklarını ve mahkemeleri nezdinde görevlendirilmiş olan sosyal çalışma görevlilerini usulen orada bulunan, işi uzatan gereksiz unsurlar olarak değerlendirdiğini ifade etmiş-

lerdir. İşin daha da ilginç olan boyutu, görüşülen bazı hâkimlerin de-aynı ifadelerle olmasa da- benzer yönde değerlendirmeler yapmakta oluşlarıdır.

Çocuk adalet sisteminin paydaşları arasında yaşanan koordinasyon sorunları arasında en çok göze çarpan örneklerden biri de, cinsel şiddet mağduru çocukların ÇİM'lerde alınan ifadelerinin, soruşturmanın devamında ve kovuşturma aşamasında yeterli görülmeyerek (ve/veya yeterli inceleme zamanı ayrılmayarak) Mahkemelerce değerlendirme dışı bırakılmasıdır. Bilindiği üzere Türkiye'nin de taraf olduğu Lanzarote Sözleşmesi'nin 35. maddesi[37] uyarınca cinsel istismara maruz kalan çocukla mülakatın; bu amaca göre tasarlanmış veya uyarlanmış binalarda, bu amaçla eğitilmiş profesyonel personel tarafından yapılması gerekmektedir. 2010'da pilot uygulamasına başlanan ve 04.10.2012 tarihli Resmi Gazete'de yayımlanan 2012/20 sayılı Başbakanlık Genelgesi'yle mevzuata giren ÇİM'lerin kurulma amacı bu ihtiyacı karşılamaktır. Buna rağmen, özellikle ceza muhakemesinde maddi gerçeğin ortaya çıkartılması ilkesi ile sanıkların adîl yargılanma haklarının gereği olarak hâkimler, genellikle mağdur çocukların bizzat dinlenmesi yönünde kararlar vermekte ve bu da ÇİM'lerin sistem içindeki varlığını büyük ölçüde anlamsız hale getirmektedir. Zira bu gibi hallerde, sistemin mantığı gereği yalnızca bir kez ve uzmanlar aracılığıyla ifade vermesi gereken çocukların tekrar tekrar adliye ortamına çekildikleri görülmekte ve cinsel şiddet mağduru çocukların, gerek duruşma öncesinde, gerekse duruşma esnasında ikincil örselenmelere maruz kaldıkları ifade edilmektedir. Bunun sonucunda ise, CMK'nın 236/2. maddesinde yer alan: *"İşlenen suçun etkisiyle psikolojisi bozulmuş çocuk veya mağdur, bu suça ilişkin soruşturma veya kovuşturmada tanık olarak bir defa dinlenebilir. Maddî gerçeğin ortaya*

37 Madde 35 – Çocukla yapılacak mülakatlar
1. Taraflar aşağıdakileri sağlamak üzere gerekli yasal veya diğer tedbirleri alacaktır: a bilgilerin yetkili makamlara bildirilmesini müteakiben, çocukla mülakat gereksiz bir gecikme olmaksızın yapılacaktır; b çocukla mülakat yapılması gerektiğinde, bunlar bu amaca göre tasarlanmış veya uyarlanmış binalarda yapılacaktır; c çocukla yapılacak mülakatlar bu amaçla eğitilmiş profesyonel personel tarafından yapılacaktır; d mümkünse ve yerine göre, çocukla bütün mülakatları aynı şahıslar yapacaktır; e mülakat sayısı mümkün olduğunca sınırlı tutulacak ve ceza soruşturması için kesinlikle gerekli olduğu durumlarda yapılacaktır; f çocuğa hukukî temsilcisi veya, yerine göre, söz konusu şahısla ilgili olarak aksine gerekçeli bir karar bulunmadıkça çocuğun seçtiği bir şahıs eşlik edebilecektir.
2. Tarafların her biri mağdurla veya yerine göre bir çocuk tanıkla yapılan bütün mülakatların, tarafın iç hukukuna uygun kurallarla, video kaydının yapılmasını ve yapılan kayıtların mahkemede kanıt olarak kabul edilmesini sağlayacak gerekli yasal veya diğer tedbirleri alacaktır.
3. Mağdurun yaşı belirlenemiyorsa ve mağdurun çocuk olduğuna inanmaya dair nedenler varsa, çocuğun yaşı tespit edilinceye kadar 1. ve 2. fıkralarda belirlenen tedbirler uygulanacaktır.

çıkarılması açısından zorunluluk arz eden haller saklıdır" kuralındaki "istisna" ile "kuralın", uygulamada yer değiştirdiği anlaşılmaktadır. Bazı illerdeyse, mevzuat gereği ÇİM'de alınan ifadelerde hazır bulunması gereken savcıların bu ifadelere hiç katılmadıkları gözlemlenmektedir. Bu durumunsa, açıkça mevzuata aykırı olmasının yanı sıra, anılan kurumun oluşturulmasının ardında yatan mantığa da tümüyle ters düşen bir uygulama olduğu açıktır.

Çocuk adalet sisteminde rol üstlenen kurumlar arasındaki koordinasyon eksikliklerine ilişkin sık rastlanan bir başka tipik örnek ise, Kolluk ile Aile ve Sosyal Politikalar İl Müdürlükleri'ne bağlı kurumlar arasında yaşanmaktadır. Bazı illerde *henüz* suça sürüklenmiş veya suç mağduru olmayan ve fakat refakatsiz ve korunmaya muhtaç durumda bulunan çocukların Kolluk tarafından Sosyal Hizmet Kurumlarına tesliminde zorluklar yaşandığı bilinmektedir. Bu gibi hallerde ASPİM'e bağlı kurumların, bazı illerde anılan statüdeki çocukları teslim almak için Savcılık talimatı talep ettikleri belirtilmektedir. Savcılıklar ise, ortada herhangi bir suç soruşturması bulunmayan bu tip durumlarda -haklı olarak- herhangi bir yetkilerinin bulunmadığını belirtmekte ve işlem yapmayı reddetmektedirler. Anılan sorun, bazı illerde çeşitli geçici çözümler yaratılarak ve kişisel ilişkilerle çözülmeye çalışılmakta; ancak, bu alanda adeta sistematik hale gelmiş bir koordinasyon eksikliği de devam etmektedir. Anılan koordinasyon eksikliğinin sonucu ise, henüz suça bulaşmamış veya suç mağduru olmamış çocukların devlet koruması altına alınmasının geciktirilmesi ve "önleyici adalet" ilkesine aykırı olarak, çocukların potansiyel olarak suç failliğine veya suçtan doğan mağduriyetlere açık hale getirilmeleri olmaktadır.

Bu noktada son olarak, Çocuk Koruma İl Koordinasyon Kurulları'nın anılan sorunların çözümüne katkı sunduğu iyi uygulama örneklerinin bulunduğunu da belirtmek gerekmektedir. Bu yöndeki bir örnek, Gaziantep'tir. Burada çeşitli kurumların temsilcilerinin katılımıyla gerçekleştirilen aylık koordinasyon toplantılarının, daha önceden yaşanan işbirliği ve işbölümü sorunlarının giderilmesine önemli katkılar yaptığı ifade edilmektedir.

II. Özel Olarak Hukukî Yardım Hizmetlerine İlişkin Sorunlar

A. Hukukî Yardıma Erişimle İlgili Sorunlar

Hukukî yardıma "erişim", pek çok alt bileşen ve kavramdan oluşan bir çatı kavramdır. Bu bağlamda hukukî yardıma erişim, öncelikle çocukların "hukukî farkındalık" sahibi olmaları ve bu farkındalığın güçlendirilmesi bi-

çiminde anlaşılmakta; ancak buna ilaveten, "coğrafî erişim", "gelişimsel erişim", "finansal erişim", "hukukî erişim", "katılımsal erişim" ve "program erişimi" gibi pek çok alt bileşen yönünden de incelenmektedir.[38] Nitekim aşağıdaki inceleme de sayılan bu bileşenler arasından, Türkiye'deki sorunlarla en yakından ilgili görülen üç tanesi esas alınarak gerçekleştirilmiştir:

1. Hukukî Farkındalık İhtiyacı ve Farkındalık Güçlendirici Program Eksikleri

Konuya bu pencereden bakıldığında, öncelikle hukukî yardıma erişimin en önemli bileşenlerinden biri olan "hukukî farkındalık" bileşenine odaklanmak gerektiği anlaşılmaktadır. Hukukî farkındalık; çocukların öncelikle kendi haklarının bilincinde olmaları; ilaveten, hangi hallerde hukukî yardıma ihtiyaç duyabilecekleri ve bu gibi hallerde nereden veya kim(ler)den yardım isteyebilecekleri konusunda bilgi sahibi olmaları şeklinde tanımlanmaktadır. Bu bağlamda hukukî farkındalık ve bu farkındalığın güçlendirilmesi, çocuk açısından adalete erişimi mümkün kılan bir köprü işlevi üstlenmektedir. Bu tanımdan hareket edildiğinde ise, Türkiye'de anılan hedefe ulaşmaya yönelik ciddi bir eylem eksikliğinin varlığından söz etmek mümkün hale gelmektedir.

Gerçekten, bazı illerde görülen istisnai nitelikteki iyi uygulama örnekleri bir tarafa bırakılırsa, çocukların bu alanda farkındalık inşa etmelerini sağlayacak etkili bilgilendirme kampanyalarından, yaygın biçimde dağıtılan broşürlerden ve diğer açıklayıcı materyallerden söz etmek mümkün görünmemektedir. Benzer şekilde, okullarda da bu yönde verilen herhangi bir eğitim içeriği tespit edilememiştir. Aile ve Sosyal Politikalar Bakanlığı veya diğer ilgili kurumlar tarafından hazırlanan ve çocukların haklarının neler olduğu ve özellikle de bu haklarını kullanırken ihtiyaç duyacakları hukukî yardıma nasıl ve nereden ulaşabilecekleri konusunda düzenlenen eğitim programlarına; radyo, televizyon veya internet üzerinden yayınlanan kamu spotlarına da rastlanmamıştır. Benzer bir bilgi eksikliğinin, ebeveyn bilinçlendirme konusunda da yaşandığı görülmektedir. Bu kapsamda, örneğin son yıllarda aile içi şiddet konusunda yapılan bilgilendirici kampanyaların benzerlerine, çocukların adalete erişim hakkı veya çocuklara yönelik hukukî yardım faaliyetlerinin neler olabileceği konusunda rastlanamamaktadır. Ebeveynlerin

38 **UNICEF, UNDP, UNODC**: Child-Friendly Legal Aid in Africa, Thomas F. GERAGHTY ve Diane GERAGHTY, 2001, s. 9.

bu alanda özel bilgilendirici kampanya ve araçlarla desteklenmemeleri, çocukların hukukî korunmasını ebeveynlerin annelik veya babalık içgüdülerinin kapsamıyla sınırlamakta; bu durum da özellikle alt gelir ve eğitim gruplarında yer alan kişilerin çocuklarının etkili bir hukukî yardıma erişmesini imkânsız denecek ölçüde güçleştirmektedir.

Münhasıran çocuk adalet sistemi konusunda faaliyet gösteren STK'ların azlığı/yokluğu ve bu konudaki donanım ve faaliyet eksiklikleri de, çocukların hukukî yardıma erişim konusunda bilinçlendirilmeleri ve farkındalık sahibi olmaları açısından büyük bir boşluk yaratmaktadır. Bu bağlamda Türkiye'de çocukların adalete erişimi ve özellikle de çocuklara yönelik hukukî yardımın erişilebilirliği konusunun, STK'lar tarafından daha yoğun şekilde uzmanlaşılan "ailenin korunması", "kadın hakları" veya "mülteci hakları" gibi alanların gölgesinde kaldığı gözlemlenmektedir.

İlaveten, Baroların da adli sürece intikal eden olaylarla ilgili yaptıkları görevlendirmeler haricinde, özellikle çocukların adalet sisteminin konusu olmasını engelleme; bunun mümkün olmadığı durumlarda ise çocukların hukukî hakları ve çocuklara yönelik hukukî yardım olanaklarının neler olabileceği konusunda yaygın ve koordine edilmiş herhangi bir bilgilendirici faaliyeti veya programı bulunmamaktadır. Başka bir ifadeyle, Baroların da çocuklara yönelik hukukî yardım hizmetlerinin erişilebilirliğini arttırmak amacıyla aktif ve ön alıcıtedbirler geliştirme konusunda yeterli seviyede olmadıkları gözlemlenmektedir.

2. Coğrafi Erişim Engelleri

Yukarıda işaret edilen bütün bu hususlara ek olarak, çocukların hukukî yardıma "coğrafi erişimi" bağlamında da etkiler doğuran bazı fiziksel ve yapısal engellerin de bulunduğuna dikkat çekmek gerekmektedir. Bu bağlamda özellikle küçük yerleşim birimleri ve kırsal kesimde yaşayan çocukların pek çok durumda adalete erişim haklarını kullanmada büyük sıkıntılar yaşadıkları; fiziksel açıdan kent merkezlerine uzak kalan bu yerlere özgülenmiş bir hukukî yardım içeriğinin ise hiçbir yerde mevcut olmadığı dile getirilmektedir. Benzer şekilde, Barolar tarafından bu tip bölgelere yönelik olarak tasarlanmış gezici/tarayıcı tipte bir hukukî yardım faaliyeti de bulunmamaktadır. Bu durum, coğrafi uzaklıkların, günümüzde bile haklara ve hukukî yardıma erişilebilirlik açısından ciddi bir sorun olarak mevcudiyetini sürdürdüğünü gözler önüne sermektedir.

3. Hukukî Erişim Engelleri

Konuya, çocukların adalete erişim hakkı çerçevesinde hukukî yardım hizmetlerine, son olarak "hukukî erişim" açısından bakıldığında da, fiziksel olanaksızlıklara, yani coğrafi uzaklıkların doğurduğu olumsuz etkilere maruz kalmayan çocukların da halen ciddi bazı erişim sorunlarıyla karşı karşıya oldukları görülebilmektedir.

Bu kapsamda göze çarpan ilk husus; Türkiye'de meri mevzuatta ve uygulamada, yapısal olarak çocuklara özgülenmiş bir hukukî yardım programı veya çocukların özel ihtiyaçlarına göre çeşitlendirilmiş bir hukukî yardım içeriği bulunmadığıdır. Bu durumsa, çocukların özel ihtiyaçlarından kaynaklanan pek çok hukukî yardım ihtiyacının cevapsız kalmasına yol açmaktadır.

İkinci olarak, Türkiye'de çocukların ebeveynlerinden ayrı ve bağımsız birer süje olarak temsil edilmeleri ve dolayısıyla da bağımsız bir hukukî yardım kullanıcısı olarak görülmeleri noktasında da ciddi sorunlar bulunduğu anlaşılmaktadır. Zira Türkiye'de hukuk mesleği mensupları arasında, yukarıda sayılan hallerin neler olduğuna ve bu gibi hallerde yaşanan çıkar çatışmaları bağlamında çocuğun yüksek yararı ilkesinin ne şekilde somutlaştırılacağına ilişkin yaygın bilgi eksikliği bulunduğu görülmektedir. İlaveten, çocuğun ebeveynlerinden bağımsız olarak ve olgunluk düzeyine uygun şekilde bilgilendirilmesini, çocuğun yasal menfaatlerinin bağımsız bir süje olarak tespitini ve çocuğun yüksek yararının korunmasını, yaşanan uyuşmazlığın türüne ve davanın görüldüğü yargı kolunun özelliklerine göre somut olarak tarif eden bir yasal çerçeve de, henüz mevcut değildir.

Bu bağlamda karşılaşılan bir diğer sorun da; HMK'da yer alan "adlî yardım" hükümlerinin mahkemeler tarafından yeterli şekilde işletilmemekte oluşudur. Gerçekten, adli yardım konusunda mahkemelere geniş imkânlar sunan HMK hükümlerinin, mahkemelerce ihtiyaç sahibi ilgililer açısından nadiren kullanıldığı ifade edilmektedir. Mahkemelerin, önlerindeki davanın avukatla takibi gerektiğine ikna oldukları hallerde de, doğrudan adli yardıma karar vermek yerine, kişileri Baroların adli yardım hizmetinden faydalanmaya yönlendirdikleri görülmektedir. Bu yaklaşımın ise, bir yandan adlî yardım fonları üzerinde büyük bir yığılmaya sebep olduğu belirtilmekte, diğer yandan da sunulan hizmetin yaygınlığının azalmasına sebep olduğu ileri sürülmektedir.

B. Hukukî Yardımın Sunulmasına ve Kullanılmasına İlişkin Sorunlar

Türkiye'de hukukî yardımın kimler tarafından sunulacağı konusunda herhangi bir yasal boşluk veya belirsizlik bulunmamaktadır. Bu bağlamda, çocuklara sağlanacak hukukî yardım konusundaki yetki, her aşamada ve bütün merciler önünde barolarda ve avukatlarda bulunmaktadır. Bununla birlikte, yetki konusundaki bu belirlilik, çocuklara sunulan hukukî yardımın içeriği ve anlaşılabilirliği hakkında çeşitli paydaşlarca dile getirilen bazı sorunların varlığını ortadan kaldırmamaktadır.

1. Çocuğun Yaş ve Olgunluk Seviyesine Uygun Bilgilendirme Eksikliği

Bu kapsamda her şeyden önce, adlî süreçteki aşamaların ve gelişmelerin çocuklara anlayacakları bir dilden aktarılmasında büyük sorunlar bulunduğu gözlemlenmektedir. Zira çocukların adalet sistemiyle temas ettiğini andan itibaren sürece dâhil olan avukatların, çocuklarla anlayabilecekleri bir dilden iletişim kurdukları ve çocukların yaş ve olgunluk seviyelerine uygun bir bilgilendirme yaptıkları yönünde bir yargıya varmak için yeterli bulgulara ulaşılamamıştır. Dahası, avukatların bu aşamalarda yararlanabilecekleri eğitim materyalleri veya çocuğun yaşına uygun çizimler, karikatürler veya oyun anlatımlarıyla desteklenmiş bilgilendirici kataloglar da bulunmamaktadır. Bu tespit, elbette ki istisnai bazı örneklerde karşılaşılan iyi niyetli ve/veya profesyonel çabaların varlığını veya bunların tekil davalarda yarattığı olumlu etkileri yadsımamaktadır. Ancak, burada önemli olan husus; çocuklara yönelik hukukî yardımın etkinliğini ve kullanılabilirliğini arttırmak üzere sunulan ve çocukların yaş ve olgunluk düzeyine uygun biçimde formüle edilmiş, yaygın, yerleşik ve sistematik bir bilgi akışının mevcut olmamasıdır. Bu eksikliği gidermek üzere, yasal süreçler hakkında ailelerin bilgilendirilmesi usûlünün daha yaygın bir uygulama olduğu ifade edilmektedir. Ancak, anılan yöntemin çocuk adalet sisteminin ilkeleri açısından uygun bir yöntem olmaması bir yana; bu bilgilendirme yönteminin de sağlıklı biçimde yürütülmediğine ilişkin çeşitli gözlemler aktarılmaktadır. Sonuçta, adlî sürecin geneli boyunca avukatlar ve çocuklar arasında etkin ve düzenli bir iletişim kurulamamakta ve çocukların, kendileri hakkında faydalı olabilecek hususlarda etkin bir danışmanlık hizmeti alamadıkları gözlemlenmektedir. Bu durumsa, sonuç olarak çocuk dostu bir hukukî yardım sistemi hedefinin, hukukî yardımın çocuk bakımından anlaşılır ve erişilebilir kılınması noktasında ciddi eksiklerle malul olduğunu gözler önüne sermektedir.

2. "Çocuğun Yüksek Yararı" İlkesinin Doğru Anlaşılamaması

Çocuk dostu hukukî yardım konusunda göze çarpan en büyük eksikliklerden biri de; çocuk adalet sisteminin temel kavram ve ilkeleri konusunda yaygın bir bilgi eksikliğinin mevcut olmasıdır. Bu durumsa, anılan kavram ve ilkeler hakkında paydaşlar arasında ortak bir anlayışa ulaşmayı imkânsız kılmaktadır. Anılan sorun, özellikle "çocuğun yüksek yararının gözetilmesi" kavramı ekseninde yaşanan tartışmalarda net bir biçimde görülebilmektedir. Dahası, bahse konu kavram hakkındaki bilgi ve yorum eksikliği, yalnızca *eksik ve hatalı uygulamalara* yol açmakla kalmamakta; çocuk adaleti sisteminde rol alan paydaşların anılan kavrama bilimsellikten uzak içerikler yüklemesinin sonucu olarak, *birbiriyle çatışan uygulamaların da* doğmasına yol açılmaktadır.

Bu kapsamda öncelikle; "çocuğun yüksek yararının gözetilmesi" ilkesinin avukatlar tarafından net olarak anlaşılamadığını belirtmek gerekmektedir. Saha çalışması boyunca görüşülen avukatlar, anılan ilkenin somutlaştırılmasında çeşitli güçlüklerle karşılaştıklarını belirtmişlerdir. Bu güçlüklere örnek olarak; çocuğun bağımsız bir birey olarak temsilinin, çocuğu kanunen temsile yetkili veli veya vasinin temsilinden ayrı bir olgu olarak somutlaştırılmasında yaşanan güçlükler gösterilmektedir. Benzer güçlükler, çocuğun aile bireylerinden ayrı olarak bilgilendirilmesi ve kendi geleceğiyle ilgili kararlar vermesi gereken hallerin saptanması noktasında karşımıza çıkmaktadır. Çocuğun çıkarları ile vekâletname sahibi veli veya vasinin çıkarlarının çatıştığı haller ise, anılan sorunun daha da karmaşıklaştığı haller arasında sayılmaktadır. Benzer şekilde, avukatın vekâlet ilişkisinden kaynaklanan sır saklama yükümlülüğü ile çocuğun yüksek yararının çatışma potansiyeli taşıdığı hallerde (örneğin; vekâlet ilişkisi kapsamında madde bağımlısı olduğu öğrenilen ama bunun açıklanmasını istemeyen çocukla ilgili olarak ne yapılacağı konusunda) bir tutum belirleme sorununun bulunduğu görülmektedir. Bütün bunlarınsa, sonuçta çocuklara yönelik hukukî yardım faaliyetlerinin sağlıklı bir biçimde sürdürülmesinin önünde ciddi engeller haline dönüştüğü açıkça görülebilmektedir.

Çocuğun yüksek yararı konusundaki bilgi eksikliğinin, yalnızca avukatlar açısından değil; hâkimler ve savcılar başta olmak üzere çocuk adaleti sisteminde sorumluluk üstlenen tüm paydaşlar açısından da geçerli olduğu gözlemlenmektedir. Üstelik bu bilgi eksikliği, bazı hallerde çocuğun etkili bir hukukî yardım almasını fevkalade güçleştiren uygulamalara da vü-

cut verebilmektedir. Örneğin, saha çalışmaları kapsamında görüşülen bazı Hâkimlerin, çocuğun yüksek yararı ilkesini *"dosyanın her isteyen avukata gösterilmesinin uygun olmayacağı"* şeklinde yorumladığı ve avukatların vekâletname sunmaksızın dosya inceleme yetkilerinin, kalem personeli eliyle çeşitli fiili zorluklar çıkartılarak engellendiği görülmüştür. Benzer şekilde, kimi ÇİM personelinin de özellikle Barolar tarafından görevlendirilen avukatlar ile cinsel şiddet mağduru olduğu şüphesiyle ÇİM'e getirilen çocuklar arasında (özellikle ifade öncesinde) iletişim kurulmasına sıcak bakmadıkları ve bu konuda bazı engelleyici fiilî tutumlar yarattıkları görülmüştür. İlginç olan husus, her iki örnekte de ilgililerin bu davranışlarını "çocuğun yüksek yararını gözettikleri" gerekçesiyle benimsemeleri ve ısrarla savunmaya devam etmeleridir.

Bazı ÇİM'lerde ve yine bazı mahkemelerde görülen bu tür uygulamaların, avukatların çocukla ilgili bilgilere erişebilmesi ve çocuğun ihtiyaç duyduğu hukukî çözümlerin belirlenmesi açısından da ciddi sakıncalara yol açtığının altının önemle çizilmesi gerekmektedir. Gerçekten, ellerindeki dosyalara profesyonel biçimde hazırlanmaları, görev aldıkları davalara ilişkin ciddi stratejiler geliştirmeleri ve çocuk müvekkillerin yüksek yararını en iyi şekilde gözetecek dava plânlamaları yapmaları beklenen avukatların üstlendikleri sorumlulukları layıkıyla yerine getirmeleri, bu gibi uygulamalar karşısında fevkalade güçleşmektedir. Sonuç olarak, bazı kötü örneklere atıfla haklılaştırılmaya çalışılan bu tarz pratiklerin, yargılamanın tüm evrelerinde çocukla birlikte olacak avukatların dosyaya hâkim olmalarında ve çocuğun ihtiyaç duyacağı hukukî yardım hizmetini sağlamalarında ciddi güçlüklere yol açması kaçınılmaz görünmektedir.

"Çocuğun yüksek yararı" ilkesinin bilimsel içeriğinin belirlenememesinin ve tüm paydaşlarca ortak şekilde yorumlanmamasının sonuçlarından biri de, kişilerin anılan kavrama annelik veya babalık içgüdüleriyle yaklaşmaları ve kendi çocukluk veya çocuk yetiştirme deneyimlerini kavramın objektif içeriğinin yerine ikame etmeleri olarak belirginleşmektedir. Bu durum, kavramı genelde çocuk adaleti sisteminin ve özelde de çocuk dostu hukukî yardımın yol gösterici bir ilkesi olmaktan çıkarmakta ve ilgili dosyalarda sorumluluk üstlenen kişi ve organların sayısı kadar farklı ve çelişkili uygulamaların doğmasında yol açmaktadır. Durum böyle olunca da, bir kısmına yukarıdaki paragrafta da değinilen türden beklenmedik sorunların ortaya çıkması kaçınılmaz olmakta ve Türkiye'de çocuk dostu bir hukukî yardımın standartlarına ilişkin bir anlayış ve uygulama birliğine ulaşılması imkânsız hale gelmektedir.

3. Hukukî Yardım Hizmetlerinde Sosyal Çalışma Görevlisi ve Yardımcı Personel Desteği Bulunmaması

Bu çerçevede değinilmesi gereken hususlardan biri de, avukatların hukukî yardım görevlerini ifa ederken ihtiyaç duyabilecekleri sosyal hizmet desteğinden yararlanamamakta oluşlarıdır. Gerçekten, çocuk dostu bir hukukî yardımın sağlanabilmesi için avukatlar ile sosyal çalışma görevlileri arasında kurulabilecek işbirliklerinin faydalı olacağı aşikâr olsa da, bu konuda hâlihazırda işleyen bir mekanizmanın mevcut olmadığı anlaşılmaktadır. Bu bağlamda avukatlar, çocuklarla uygun iletişim yöntem ve teknikleri kullanarak iletişim kurma veya çocuğun psikolojik koşullarına ve olgunluk düzeyine uygun hukukî destek sunma konularında sosyal çalışma görevlilerinden destek alamamaktadırlar. Benzer şekilde, çocuğun kişilik özellikleri, çocuğun aile hayatı, sosyal çevresi ve geçmişi hakkında sosyal inceleme yapılmasını isteme yetkisi de, münhasıran mahkemelerde bulunmaktadır.

Çocukların adalete erişimi bağlamında önem taşıyabilecek olan, ancak ülkemizde bulunmayan bir uygulama da; çocuklara yönelik hukukî yardım hizmetlerinin sağlanmasında "yardımcı personel" desteği alınmasıdır. Bu uygulama kapsamında; üniversitelerin desteğiyle oluşturulan ve ilgili avukatların gözetiminde faaliyet gösteren "hukuk klinikleri" eliyle çocuklarla temas edilen sosyal tabanın genişletilmesi, ilk adım hukukî destek hizmetlerinin "yardımcı hukuk personeli" tarafından sunulması gibi çeşitli imkânların düşünülmesi mümkündür. Dünyada çeşitli ülkelerde örnekleri bulunan bu gibi mekanizmaların hiçbirinin ülkemizde düşünülmemiş olmasının, bu aşamada önemli bir eksiklik olarak değerlendirilmesi gerektiği düşünülmektedir.

4. İnfaz Aşamasının Hukukî Yardım Hizmetlerinin Kapsamı Dışında Kalması

Çocuk dostu bir hukukî yardımın sunulmasında en büyük boşluk alanlarından biri de, suça sürüklenen çocuklar açısından "infaz" aşamasıdır. Geçekten de, çocuk hakkında verilen kararın kesinleşmesiyle (hatta çoğu zaman ilk derece yargılamasının bitmesiyle birlikte) avukat ve müvekkil çocuk arasındaki ilişkiler bütünüyle kopmakta; infaz sürecinde çocuğun ıslahı ve yeniden topluma kazandırılması hedefleri tümüyle hukukî destek süreci olmaksızın yürütülmektedir. Üstelik bu aşamada, dosyaya CMK sistemi üzerinden atanan avukatlar ile dosyayı bireysel vekâletle takip eden

avukatların performansı açısından da belirgin bir fark olduğuna ilişkin herhangi bir gözlemde bulunmak mümkün olamamıştır. Zira Türkiye'de infaz aşamasında hukukî yardımın devamlılığının mümkün ve hatta zorunlu kılan bir sistem mevcut değildir. Durum böyle olduğu için de, yukarıda tarif edilen manzaranın dışında kalan örneklerin, yine bireysel tutumlardan kaynaklanan istisnaî örnekler olacaklarını tahmin etmek güç değildir.

Bu bağlamda, her ne kadar bu raporun saha çalışması ayağında çocuk cezaevlerine yönelik ziyaretler gerçekleştirilmemişse de, cezaevlerinde yaşanan akran şiddeti ve örgütlü suç davranışlarının benimsenmesi gibi süreçlerin bütünüyle denetim dışı kaldığı görüşülen paydaşlar tarafından ifade edildiği görülmüştür. Bu bağlamda, bahse konu sorunların ortaya çıktığı aşama itibariyle ıslah edici ve önleyici adalet amaçlarının büyük ölçüde devre dışı kalmış olacağı kabul edilmektedir. Hâlbuki bu tip sorunların büyümeden önlenmesi ve çocuğun ihtiyaç duyduğu hukukî destek hizmetlerin etkili biçimde sunulması yoluyla, hem kayıt dışı kalan mağduriyet ve yeni suça sürüklenme eğilimlerinin azaltılabileceği, hem de çocuklara daha bütüncül bir hukukî koruma sağlanabileceği, görüşmeler sırasında sıklıkla dile getirilmektedir.

C. Hukukî Yardımın Kalitesine İlişkin Sorunlar

Çocuk dostu bir hukukî yardım sisteminin kurulabilmesine ek olarak, sistemin ve sistemde rol alacak kişilerin asgarî kalite standartlarını karşılayan, geliştirilmeye açık ve objektif olarak ölçülebilir bir hizmet sunmaya devam etmelerinin de büyük bir önem taşıdığı açıktır. Bununla birlikte, hâlihazırda kaliteli bir hukukî yardım sisteminin içerik ve standartlarının belirlenmesinde, anılan içerik ve standartların geliştirilmesinde ve etkin biçimde denetlenmesinde ciddi sorunlar, hatta daha doğrudan bir ifadeyle, bu aşamaların tamamında büyük "boşluklar" olduğu göze çarpmaktadır.

1. Avukatlar Yönelik Profesyonel Standartların ve Rehber İlkelerin Bulunmayışı

Bu bağlamda karşımıza çıkan ilk sorun; çocukların adalete erişim hakkı çerçevesinde kaliteli bir hukukî yardım hizmeti sunmaları beklenen avukatlara yönelik profesyonel standartların mevcut olmamasıdır. Anılan profesyonel standartların, en azından; suça sürüklemiş, mağdur veya tanık çocukların yaşlarına, olgunluk seviyelerine ve özel hukukî ve bireysel konumlarına uygun diyalog kurma becerilerini, çocuk adalet sisteminin temel

esaslarına ilişkin bilgileri, çocuğun ayrı bir birey olarak temsiline ve bilgilendirilmesine ilişkin esasları ve çocuğun yüksek yararının tespitine ilişkin yol gösterici ilkeleri içermesi gerekmektedir. Söz konusu standartlara ilişkin başlıca unsurların, rehber ilkeler şeklinde hazırlanıp her an ulaşılabilir kılınmasının da büyük önemi olduğu kuşkusuzdur. Bütün bunların yokluğu ise, hem avukatların çocuğun temsilinde karşılaştıkları sorunlara yönelik çözüm üretmelerini güçleştirmekte, hem de verilen hizmetin objektif ölçütler çerçevesinde denetlenmesini imkânsız hale getirmektedir.

Bu kapsamda öncelikle ve sıklıkla dile getirilen sorun; avukatların çocuk gelişimi, çocuklarla iletişim yöntemleri ve çocukların karar alma olgunluğu hakkında yeterince bilgi sahibi olmadıklarıdır. Bu durum, avukatla çocuk müvekkil arasında kurulması gereken güven ve anlayış ilişkisini daha en başından itibaren sakatlamakta; çocuğun kaliteli bir hukukî yardım hizmeti almasını büyük ölçüde güçleştirmektedir. Dahası, söz konusu iletişim becerilerindeki eksikliklerin, çocuğun avukatıyla olan ilişkisi bağlamında istenmeyen bazı ikincil örselenmelere maruz kalmasına dahi yol açabileceği ileri sürülmektedir.

Çocuklara sunulan hukukî yardımların kalitesiyle ilgili olarak dile getirilen bir diğer eleştiri; özellikle Barolar tarafından görevlendirilen avukatların ve/veya mesleğe yeni başlayan avukatların, atandıkları dosyaları yeterince incelemeden ve konu hakkında yeterli bilgi sahibi olmadan sürece dâhil olduklarıdır. Bu durumun sonucu olarak, yargılamanın ilerleyen aşamalarında başka bazı olumsuzluklarla karşılaşıldığı ve özellikle de yargılama sürecinde çocuğun yüksek yararına aykırı kimi işlem ve muamelelere karşı etkin hukukî müdahalelerde bulunulamadığı belirtilmektedir. Örneğin bazı sosyal çalışma görevlileri, duruşmalar sırasında avukatların müdahale etmesi gereken yerlerde kendilerinin -yetkilerini zorlamak suretiyle- müdahalede bulunmaya çalıştıklarını ve genel olarak da çocukların haklarının etkin biçimde korunamadığını ifade etmektedirler. Yine bazı hâkimler, çocuğun korunması amacıyla alınması gereken bakım ve eğitim tedbiri gibi tedbirlere ilişkin olarak avukatlardan gerekli taleplerin gelmediğini ve bu şekilde oluşan boşluğu re'sen doldurmaya çalıştıklarını ifade etmektedirler.

Görüşülen kişiler, yukarıdaki sorunlu ve eksik davranışların görülme sıklığı bağlamında, Barolar tarafından görevlendirilen avukatlar ile dosyayı vekâlet alarak takip eden avukatlar arasında bir ayrım yapma eğiliminedirler. Bu bağlamda ve çeşitli istisnalar saklı kalmak üzere; Barolar tarafın-

dan görevlendirilen avukatların, hazır bulunmaları gereken yerlere gecikerek ulaştıkları, dosyaların içeriğine yeterince hâkim olmadıkları, görevlerini ifa ederken müvekkilleriyle yeterince ilgilenmedikleri ve çocuk müvekkillerinin haklarını savunma konusunda kendilerinden beklenen aktif tutumları takınmakta zorlandıkları ifade edilmektedir. Dosyalarını vekâletname alarak takip eden avukatlarınsa, yukarıda belirtilen konularda daha özenli davrandıkları yönünde yaygın bir kanaat olduğu gözlemlenmektedir. Kısacası, baro tarafından atanan avukatlarla kişinin kendisi tarafından seçilen ve vekâlet ücreti ödenen avukatların verdiği hukukî hizmetin kalitesi arasında büyük farklar olduğu genellikle ifade edilmektedir. Bu durumsa, zorunlu müdafilik ve vekillikten beklenen faydanın sağlanamadığının bir göstergesi olarak yorumlanmaktadır.

Bu konuda görüşülen Avukatlar ise; Baro tarafından yapılan görevlendirmelerin son dakikada yapıldığını ve bu sebeple de özellikle soruşturma aşamasında dosyaları incelemek için yeterince zaman bulamadıklarını, ulaşım sürelerinin hesaplanmasında, bulundukları şehirlerin özelliklerinin ve trafik durumunun dikkate alınmadığını ve bu bağlamda kendilerinden gerçekçi olmayan performanslar beklendiğini ifade etmişlerdir. İlaveten, görüşülen avukatların çoğu, yargılamanın çeşitli aşamalarında sürekli olarak yıpratıcı ve zorlaştırıcı tutumlarla karşılaştıklarını belirtmektedirler. Görüşülen tüm paydaşların üzerinde uzlaştıkları bir husus ise, çocuk davalarındaki emek ve özen yükünün, olağan yargılamalara göre çok daha yoğun olduğu; buna karşılık, avukatlar için belirlenen ücretlerin, aradaki bu yoğun emek ve mesai farkını dengelemeye elverişli olmadığı yönündedir. Bu bedeller yükseltilmeden hizmet kalitesini artırılmasını beklemenin çok gerçekçi olmadığı ve anılan bedellerin, çocuk konusunda çalışan avukatları da sisteme çekebilecek düzeye getirilmesi gerektiği de vurgulanan hususlar arasındadır. Bu bağlamda bir de, avukatlara yapılan ödemelerin düzensiz olduğu ve bu durumun sonucunda da sisteme yeni giren avukatların kısa süre sonra adli yardımdan uzaklaşma eğilimine girdikleri belirtilmektedir. Bu durumun da verilen hizmetin kalitesini olumsuz etkileyen bir durum olduğu açıktır.

Çocuklara yönelik hukukî yardımların kalite sorunlarına ilişkin olarak avukatlar; "çocuğun yüksek yararı" kavramının yoruma açık ve belirsiz olduğunu, anılan ilke ile diğer ilkelerin ve meslek kurallarının çatışması durumunda nasıl bir yol izleneceğine dair standartların bulunmadığını, çocukla görüşme ve iletişim kurma aşamasında zaman zaman bocaladıklarını ve fakat bu durumlarda başvurabilecekleri bir kaynağın bulunmadığını ve bü-

tün bu durumların da çeşitli tereddütlerin doğmasına neden olduğunu belirtmişlerdir. Avukatlar ayrıca, bu konuda yeterli eğitim imkânlarının ve anlık desteğin sunulmadığını ifade etmektedirler.

2. Eğitim Eksikliği

Bu son husus, çocuklara yönelik hukukî yardım hizmetlerin kalitesinin arttırılması bakımından çok temel bir eksikliğe dikkat çekmesi bakımından önem taşımaktadır. Gerçekten de, saha çalışmaları bağlamında görüşülen gruplar arasında yalnızca avukatlar değil ama tüm bileşenler, çocuk hukuku konusunda büyük bir eğitim ihtiyacı içinde olduklarını ve yaşanan sorunların büyük ölçüde bu eğitimlerin eksikliğinden kaynaklandığını belirtmişlerdir. Dahası, görüşülen hâkim, savcı ve avukatlar arasında daha önceden bu tip eğitimlere bir şekilde katılmış olanların, söz konusu eğitimlerin karma gruplar halinde (tüm bileşenlerin bir araya geldiği şekilde) tekrarlanması gerektiği konusunda büyük bir arzu ifade ettikleri tespit edilmiştir. Bu alandaki eğitim ihtiyacı (ve fakat yokluğu), çocuk hukukunun hukuk fakültelerindeki yerleşik müfredatın bir parçası olmamasından ve çocuk hukukunun uluslararası sözleşmelerle düzenlenen boyutlarının gittikçe artmasından ötürü gittikçe daha çok hissedilir hale gelmektedir. Bununla birlikte, görüşülen paydaşların bugüne kadar katıldıkları sınırlı sayıdaki eğitimlerin içeriği hakkındaki bilgiler bir araya getirilip değerlendirildiğinde; verilen eğitimlerin herhangi bir süreklilik arz etmediği, eğitim programlarını içeriğinin daha ziyade o anda mevcut olan eğitici kadrosuna bakarak şekillendirildiği, verilen eğitimlerin sonunda herhangi bir ölçme ve değerlendirme yönteminin kullanılmadığı anlaşılmaktadır. Bu durumsa, çocuk adaleti sisteminde görev alan bileşenlerin kendilerince de dile getirilen eğitim eksikliğinin ve eğitim programlarındaki yetersizliklerin, çocuklara sunulan hukukî yardımın kalitesinin arttırılmasının önündeki en büyük engellerden biri olduğunu gözler önüne sermektedir.

3. Hizmet Kalitesine İlişkin Ölçme ve Değerlendirme Sisteminin Bulunmayışı

Bu kapsamda değinilmesi gereken son bir husus da, çocuklara sunulan hukukî yardımın kalitesinin "ölçülmesi" ve "değerlendirilmesi" hususudur. Bu bağlamda ölçme ve değerlendirme aşamasının, yalnızca yukarıda değinilen eğitim programları kapsamında katılımcılarının ilgi ve başarı düzeylerini ölçmek için ihtiyaç duyulan bir sistem olmadığının ve hukukî yardım

hizmetlerinin genel seviyesinin ve kalitesinin arttırılması ve muhafaza edilmesi bakımından büyük önem taşıyan merkezî bir mesele olduğunun kabul edilmesi gerekmektedir. Ne var ki, çocuklara sunulan hukukî yardım hizmetlerinin kalite standartları yönünden ölçülüp değerlendirilmesinin, avukatlık mesleğinin nitelikleri dikkate alındığında, kolayca tasarlanabilecek bir sistem olmadığının peşinen kabul edilmesi lazımdır. Zira böyle bir sistemin, avukatlık mesleğinin özerkliğine, Avukatın hukukî ve bilimsel değerlendirme ve çözümler üretme özgürlüğüne, avukat - müvekkil ilişkilerindeki mahrem alanlara ve Avukatın vicdanî sorumluluğuna zarar vermeyecek şekilde tasarlanması ve profesyonel biçimde uygulanması gerekmektedir.

Bununla birlikte, hâlihazırda bu alanda hiçbir standart veya kalite ölçümü bulunmamasının, bu yönde atılacak adımları zorunlu kıldığını da açıkça vurgulamak gerekmektedir. Bu bağlamda, çocuklara yönelik hukukî yardımların kalite standartları bakımından ölçümü ve değerlendirmesi sürecinde; Barolar ve Türkiye Barolar Birliği önderliğinde, konuyla ilgili akademisyenlerden, yargının diğer bileşenlerinden ve alanında uzman STK'lardan alınacak destek ve muhtemel katılımlar aracılığıyla şekillendirilebilecek geniş bir ihtimaller dizisi bulunmaktadır.

D. Baroların Hukukî Yardım Hizmetleri Kapsamındaki İşlevi ve Etkinliğine İlişkin Sorunlar

1. Hukukî Yardıma Erişimle İlgili Sorunlar

Yukarıda da değinildiği üzere, Baroların, adli sürece intikal eden olaylarla ilgili yaptıkları görevlendirmeler dışında, özellikle çocukların adalet sisteminin konusu olmasını engelleme; bunun mümkün olmadığı durumlarda ise çocukların hukukî hakları ve çocuklara yönelik hukukî yardım olanaklarının neler olabileceği konusunda yaygın ve koordine edilmiş herhangi bir bilgilendirici faaliyeti bulunmamaktadır. Bununla birlikte, kimi Barolar nezdinde kurulmuş olan Çocuk Hakları Merkezlerinin, bu durumu değiştirme yönelik bazı olumlu adımlar attıkları da görülmektedir. Bu bağlamda kimi Baroların, kuruldukları illerde okulların daveti üzerine ortaöğretim kurumlarına gittikleri ve orada çocuk hakları ve çocukların hukukî yardıma nasıl erişebilecekleri yönünde bilgilendirici faaliyetlerde bulundukları öğrenilmiştir. Bununla birlikte, anılan faaliyetlerin henüz çok istisnai nitelik taşıyan, sürekliliği bulunmayan ve Türkiye Barolar Birliği'nce sağlanan bir merkezî koordinasyon veya destekten yararlanmayan faaliyetler oldukları görülmektedir. Yapılan

saha çalışması ve gözlemler kapsamında, anne babaların çocukların hukukî yardıma erişimi konusunda ayrıca bilgilendirildikleri bir faaliyete ise hiçbir yerde rastlanmamıştır.

Baroların hukukî yardıma erişim konusundaki en büyük işlevi, kuşkusuz ki "adli yardım" ve "zorunlu müdafi/vekil" atanması biçiminde olmaktadır. Bununla birlikte, çocukların hukukî yardıma ihtiyacı söz konusu olduğunda; özellikle çocuk hakları ve çocuklarla iletişim teknikleri üzerinde uzmanlaşmış bir alt grup Avukat arasından atama yapma yöntemine geçmiş bir Baro, bu Rapor'un kaleme alındığı tarih itibariyle mevcut değildir. Bununla birlikte, Ankara Barosu başta olmak üzere çeşitli Barolarda bu konuda plânlamalar yapıldığı ve yine bugüne kadar belli aşamaları tamamlanmış ciddi eğitim programlarının bulunduğu anlaşılmıştır. Bununla birlikte, bu çerçevede atılan adımların herhangi henüz çok istisnai nitelik taşıyan, sürekliliği bulunmayan ve Türkiye Barolar Birliği'nce sağlanan bir merkezî koordinasyon veya destekten yararlanmayan faaliyetler olduğu ve daha ziyade büyük şehir Baroların kendi inisiyatifleriyle yürüttükleri süreçlerden oluştuğu anlaşılmaktadır.

Daha önceki sayfalarda da değinildiği üzere, hukukî yardımın erişilebilirliğinin önemli bir ayağı da, bu konuda bir "farkındalık" yaratılmasıdır. Bu bağlamda, gelişmiş hukuk sistemlerinde farkındalık yaratma (ve değişime yol açma) aracı olarak sıklıkla kullanılan yöntemlerden biri de, "stratejik dava" açma yöntemidir. Ne var ki, saha çalışması kapsamında ziyaret edilen Baroların, çocuk haklarına veya çocukların hukukî yardım ihtiyaçlarına yönelik "stratejik dava" açma ve bunların sürdürme faaliyetlerinin bulunmadığı görülmüştür. Bu faaliyet eksikliğinin, Kamu Denetçiliği Kurumu (Ombudsman) gibi alternatif ulusal başvuru mekanizmaları ile Çocuk Hakları Komitesi gibi uluslararası organları harekete geçirmek amacıyla yapılabilecek başvurular açısından da görüldüğü söylenebilir. Tespit edilen bu boşluğu doldurmaya yönelik olarak, Barolar veya Türkiye Barolar Birliği bünyesinde verilen herhangi bir stratejik dava eğitimine ve bu konuda kapasite artırımına yönelik herhangi bir faaliyete de rastlanmamıştır.

Genelde çocuk hakları ve özelde de çocukların hukukî yardıma erişimi konusunun, Türkiye'de henüz yeterince keşfedilmemiş ve hem mevzuattan, hem de uygulamadan kaynaklanan çeşitli sorunlarla malul bir alan olmasına karşılık, bu alandaki eksiklerin tespiti ve bunların giderilmesini konu alan projelerin henüz son derece sınırlı olduğu görülmüştür. Benzer şekil-

de, coğrafî ve fiziksel engeller sebebiyle hukukî yardım hizmetlerine erişemeyen çocukları konu alan proje ve faaliyetler konusunda da herhangi bir gözlem yapılamamıştır. Bu bağlamda, çocuk hakları ve çocukların hukukî yardıma erişimi konusunun Barolar ve Türkiye Barolar Birliği'nin, ilgili kamu kuruluşları ve STK'larla birlikte yapılandıracakları her tür projeye ve destek faaliyetine açık, bakir bir alan görünümü arz ettiğini belirtmekte fayda olduğu düşünülmektedir.

Bu kapsamda bir de, son yıllarda örnekleri daha çok görülen "izleme" faaliyetlerinin önemine değinmekte fayda bulunmaktadır. Bu faaliyet çerçevesinde Barolar, çeşitli boyutlarıyla kamuoyunu yakından ilgilendiren, kamu vicdanını derinden sarsan, adalet algısının yerleşmesine veya örselenmesine ciddi etkisi olduğu düşünülen ve belki de en önemlisi, hukukî yardıma ihtiyaç duyan çocukların taraf veya konu olduğu dosyalara ilişkin dava süreçlerini yakından takip etmektedirler. Bu faaliyet türü, hâlihazırda açık yasal dayanağı olmamasına rağmen, hem oluşan mağduriyetlerin etkili bir biçimde giderilmesi amacıyla yargısal bir kamuoyu oluşumunu desteklemekte, hem de benzer mağduriyetlerin tekrarlanmaması için daha geniş bir toplumsal taban ve kamuoyu oluşumuna yardımcı olmaktadır. Bununla birlikte, anılan türden faaliyetlerin de mevcut koşullara bağlı olarak değişen, sistematik bir karar sürecinden geçmeyen, zaman zamansa etkisiz kalabilen faaliyetler olduğu gözlemlenmiştir. Hâlbuki izleme faaliyetleri, yalnızca "dava izleme" ile buna bağlı olarak, dava süreçlerinde hukukî yardım sunma ve kamuoyu oluşturma hedefleriyle sınırlı kalmaması gereken; "cezaevi izleme"den "devlet gözetimindeki çocukların içinde bulundukları koşulların takibi"ne kadar çeşitli boyutları da içerebilen bir faaliyet türüdür. Bu bağlamda, anılan faaliyetlerin yaygınlaştırılması, takibi ve etkinliğinin artırılması açısından baroların ve bunların ülke çapında koordinasyonun sağlanması açısından da Türkiye Barolar Birliği'nin önünde geniş bir faaliyet alanının olduğu açıktır.

2. Hukukî Yardımın Sunulmasına ve Kullanılmasına İlişkin Sorunlar

Bu başlık altında özellikle dikkat çekilmesinde fayda olduğu düşünülen konu; Barolar nezdinde kurulmuş bulunan Çocuk Hakları Merkezleri'nin faaliyetleri ile özellikle de son yıllarda giderek artan "davaya müdahil olma" talepleridir. Anılan merkezlerin, çocukların bedensel veya ruhsal yönden ciddî şekilde istismara maruz kaldığı ve bu yönüyle kamuoyunun da gündemine yansıyan çeşitli olaylara ilişkin devam eden yargılamalara müdahil

olma isteminde bulundukları görülmektedir. Öncelikle belirtmek gerekir ki, bu taleplerin söz konusu merkezler değil, hukuken tüzel kişiliği bir kurum olan barolar tarafından yapılması gerekir. Zira hukukî anlamda kişi olmayan bir oluşum, herhangi bir hakkın öznesi olamaz. Talep sonrasında bunun Baro adına, hangi merkez veya kurul tarafından takip edileceği ise baronun kendi takdirindedir.

Ne var ki, anılan talepler, muhakeme hukukun yerleşik kurallarına (davaya katılma talebinde bulunacak kişinin suçtan doğrudan zarar görmesi gereği) uygun olmamaları sebebiyle Mahkemeler tarafından genellikle reddedilmektedir.[39] Mahkemelerce anılan taleplerin kabul edildiği durumlarda ise, Yargıtay'ın bu katılım türünün hukukî bir dayanağı olmadığının içtihat ettiği görülmektedir.[40] Bu durumda, anılan Merkez mensubu Avukatların ya bireysel vekâletname alarak sürece katılmaya çalıştıkları, ya da yargılama sürecine dışarıdan destek verme yolunu seçtikleri görülmektedir. Ne var ki, bu iki ihtimalin de yaygınlık ve etkinlik derecesi yönünden sınırlı kaldığı, yapılan görüşmelerde sıklıkla ifade edilmektedir.

Dahası, Çocuk Hakları Merkezlerinde gönüllü olarak görev alan Avukatların çocuk hukuku ve çocuğun hukukî ihtiyaçları konusunda kural olarak daha yetkin oldukları düşünüldüğünde, bu merkezlerin yürüyen davalara müdahil olma taleplerinin reddi sonucunda oluşan boşluğun, adlî yardım veya zorunlu müdafi uygulaması kapsamında atanan Avukatlar tarafından da her zaman yeterli bir biçimde doldurulduğunu ifade etmek mümkün görünmemektedir. Bu konudaki boşluğun Aile ve Sosyal Politikalar Bakanlığı'nın katılımı ile doldurulduğu yönünde görüşler ileri sürülmekteyse de, saha ziyaretleri kapsamında yapılan gözlemler, söz konusu görüşlere katılmaya imkân vermemektedir. Zira 6284 sayılı Ailenin Korunması ve Kadına Karşı Şiddetin Önlenmesine Dair Kanun, Aile ve Sosyal Politikalar Bakanlığı'na, gerekli gördüğü hallerde, kadın, çocuk ve aile bireylerine yönelik olarak uygulanan şiddet veya şiddet tehlikesi dolayısıyla açılan idarî,

39 Örnek bir içtihat için bkz. Yargıtay 14. Ceza Dairesi E. 2016/12520, K. 2017/1685, T. 28.03.2017.

40 ***"…6284 sayılı Ailenin Korunması ve Kadına Karşı Şiddetin Önlenmesine Dair Kanun'un 20/2. maddesi gereğince çocuklara yönelik şiddet nedeniyle açılacak davalarda (...)nın davaya katılma yetkisi bulunup, suçtan doğrudan zarar görmeyen ve davaya katılması hususunda yasal hüküm bulunmayan Antalya Barosu Çocuk Hakları Merkezi'nin, davaya müdahil olarak katılamayacağı gibi müdahilliğine karar verilmiş olması ona hükmü temyiz etme hakkı da vermeyeceğinden…"*** Yargıtay 8. Ceza Dairesi, E. 2015/1211, K. 2015/19212, T. 16.06.2014.

cezaî, hukukî her tür davaya ve çekişmesiz yargıya katılma hakkı vermekle birlikte, uygulamada bu yolun etkili biçimde işletilemediği gözlemlenmiştir. Aksine, yapılan görüşmelerde, dava takibi konusunda Aile ve Sosyal Politikalar Bakanlığı avukatlarının personel azlığı nedeniyle kurum bünyesinde olan çocuklara öncelik verdikleri, diğer davalara ise haberdar olundukça katılmaya gayret edildiği izlenimi edinilmiştir. Bu izlenim, görüşülen çeşitli hâkimler tarafından da doğrulamıştır. Ancak, belirmek gerekir ki; bir avukatın "imkânları ölçüsünde bir davayı izlemeye çalışmasının" hukuken faydası son derece azdır. Zira avukatın hukukî yardımda bulunabilmesi, davaya yön verebilmesi ve sürece hâkim olabilmesi için her duruşmada bulunması gerekmektedir. Bu nedenle davaya katılma hakkının Bakanlığa verilmesinin, bu alanda oluşan boşluğu doldurmaya elverişli bir uygulama olmadığını izlenimi edinilmiştir.

Benzer bir sorun, Devlet'in gözetimi altında bulunan çocukların uğradığı istismarlar açısından da görülebilmektedir. Böyle hallerde, illerde ASPİM'e bağlı kurumlarda istismara uğrayan çocukların savunması, yine bu kurumlar bünyesinde görev yapan avukatlar tarafından üstlenilmekte; ancak gerek buradaki avukatların sayıca yetersizliği ve iş yoğunlukları, gerekse Kurum içi hiyerarşinin doğurması muhtemel sakıncalar, bu gibi hallerde çocukların ulaşan hukukî yardımın niteliği konusunda ciddi soru işaretlerinin doğmasına sebep olmaktadır.

Bu bahsi kapatmadan önce, bir de Çocuk Hakları Merkezleri tarafından yapılan katılım taleplerinin kabulü veya reddi öncesinde, mahkemelerce çocuğun veya ailesinin görüşlerinin hiçbir şekilde alınmadığına işaret etmek gerekmektedir. Mevcut usûl kuralları açısından kolaylıkla meşrulaştırılabilecek olan bu tutum, aslında Türkiye'de çocukların kendi hak ve çıkarlarının temsili konusunda söz sahibi olamamalarının da tipik bir örneği olarak değerlendirilebilecek bir nitelik arz etmektedir.

3. Hukukî Yardımın Kalitesine İlişkin Sorunlar

Barolar aracılığıyla çocuklara sunulan hukukî yardım hizmetlerinin en aksayan ayağı, kalite ölçümü olarak görünmektedir. Gerçekten, hâlihazırda bu konuda oluşturulmuş "profesyonel standartlar" veya "rehber ilkeler" gibi uygulamalar mevcut değildir. Ancak, bazı baroların özellikle rehber ilkeler konusunda dikkat çekici faaliyet hazırlıkları içinde oldukları görülmüştür. Buna rağmen, bu konuda yürütülen çalışmaların da henüz çok istisnai ni-

telik taşıyan, sürekliliği bulunmayan ve Türkiye Barolar Birliği'nce sağlanan bir merkezî koordinasyon veya destekten yararlanmayan faaliyetler oldukları anlaşılmaktadır.

Baroların bu alandaki eğitim çalışmalarının da büyük bir iyi niyetle ama düzensiz aralıklarla, var olan eğitici kadrosuna göre belirlenen ve dolayısıyla sürekli değişen içeriklerle ve farklı illerde tümüyle koordinasyonsuz bir biçimde yürütüldüğü görülmüştür. Niteliksiz hukuk fakültelerinin çoğaldığı, avukatlık mesleğine kabulün tümüyle sınavsız ve kontrolsüz biçimde devam ettiği ve dolayısıyla sayının devamlı arttığı bir ortamda, bu eğitimlerin oransal olarak da ihtiyacı karşılamaya yetmediği açıkça görülebilmektedir. Bu eğitim çalışmalarının en büyük sorunlarından biri de, eğitim içeriğinin ve öğrenme hedeflerinin değerlendirilmesine yönelik hiçbir ölçme ve değerlendirme metodunun kullanılmamakta oluşudur.

4. Sorunların Tespiti Bağlamında Olumlu Bir Adım: 14.11.2016 Tarihli Toplantı ve Sonuç Bildirgesi

Baroların hukukî yardım hizmetleri kapsamındaki işlev ve etkinliğine ilişkin tespit edilen bütün bu sorunların yanında, bir de yakın zamanlarda atılmış çok olumlu bir adımdan söz etmek gerekmektedir. 14.11.2016 tarihinde çocuk hakları alanında çalışan 52 baro ve TBB temsilcisinin bir araya gelmesiyle *"Çocuk Haklarının Hayata Geçirilmesinde TBB ve Baroların Rolü İstişare ve Ortak Eylem için Tarama Toplantısı"* düzenlenmiş ve toplantının sonunda bir "Sonuç Bildirgesi"yayınlanmıştır. Anılan bildirgede,

- Çocuk hukuku konusunda bireysel ve kurumsal uzmanlaşmanın sağlanması ile baroların kapasitesinin güçlendirilmesi için çalışmalar yapılması,
- Çocukların suça sürüklenmesine, çocuğa karşı şiddetin önlenmesine ve çocuğun korunmasına yönelik farkındalık materyalleri ve kamu spotları üretilmesi ve okullara/çocuklara/ailelere/diğer kurumlara yönelik çalışmalar yapılması,
- Ulusal ve uluslararası mevzuat ile devletin bu konudaki yükümlülüklerini izleme faaliyetleri yürütülmesi,
- Çocukların kaldığı/alıkonulduğu merkezlere yönelik izleme standartları oluşturulması ve eylem stratejileri geliştirilmesi,

- Barolar arasında eşgüdümü sağlayacak bir yapılanma oluşturulması, düzenli bilgi akışı sağlanması ve yerel düzeyde diğer kurumlarla eşgüdüm sağlanması,
- Barolarda çocuk haklarına yönelik merkezlerin, komisyonların ve kurulların çalışma ilkelerinin netleştirilmesi ve sürdürülebilir hale getirilmesi, çocukların korunması konusunda görev yapan diğer kurumların çoğalması için savunu stratejileri oluşturulması ve bu kurumlarla işbirliğinin güçlendirilmesi

konularında prensip olarak uzlaşılmıştır. Henüz bu hedeflerin çoğu hayata geçirilememiş olmakla birlikte, söz konusu toplantı ve toplantı sonunda ilân edilen sonuç bildirgesi, baroların ve TBB'nin bu alanda yüksek düzeyde bir farkındalık sahibi olduğunu ve konuyla ilgili yetkin çalışmalar yürütme potansiyeline sahip olduğunu gözler önüne sermektedir. Bu bağlamda bir sonraki adıma ilişkin beklenti; önemli bir kısmı bu Rapor'da dile getirilen önerilerle de kesişen bu plânların hayata geçirilmeye başladığını görmektir.

VI. Bölüm

İHTİYAÇLAR VE ÖNERİLER

Rapor kapsamında ulaşılan bulguların değerlendirilmesine ve bu bağlamda işaret edilen sorunların çözümüne katkı sağlamak üzere, yukarıdaki tartışmaların bir ihtiyaç analizi ve öneriler setiyle tamamlanmasının uygun olacağı düşünülmektedir. Bu kapsamda, aşağıdaki paragraflarda sunulan önerilerin, tartışmaların seyri boyunca özellikle öne çıkan bazı hususlara dikkat çekme amacı taşıyan ve henüz başlangıç seviyesinde bulunan akıl yürütmelerden ibaret olduğunun da peşinen kabul edilmesi gerekmektedir. Zira Yazarlar, aşağıda dile getirdikleri öneriler kapsamında gerçekleştirilecek kimi değişikliklerin; ciddi ve detaylı hazırlık süreçlerini, bazı durumlarda kayda değer miktarda bütçe tahsisi ile kaynak aktarımlarını, zihniyet ve algı kalıplarında radikal değişimleri ve her "iyi" şeyin yaratılmasında olduğu gibi, belirli bir zaman dilimini gerektirdiğinin farkındadırlar.

Bununla birlikte, çocukların adalete erişim hakkı çerçevesinde çocuklara yönelik hukukî yardım hizmetlerinin güçlendirilmesi amacıyla UNICEF ve TBB öncülüğünde başlatılan bu girişimin, anılan sorunların çözümüne giden yolda ciddi çözümler inşa etme kapasitesine sahip olan bir girişim olduğu düşüncesinin, söz konusu önerileri tartışmaya açmayı daha kolay hale getirdiğini de ifade etmek gerekmektedir.

Bu çerçevede, tespit edilen ihtiyaçlara cevap olmak üzere aşağıda sunulan öneriler; bir önceki bölümde benimsenen ayrıma paralel olarak;

- Hukukî yardıma erişim,
- Hukukî yardımın sağlanması ve kullanılması ve
- Hukukî yardımın kalitesi

şeklinde üçlü bir ayrım ekseninde sunulmaktadır.

I. Hukukî Yardıma Erişimin Güçlendirilmesi Kapsamındaki Öneriler

► Hukukî yardım hizmetlerinin çocuklar bakımından erişilebilir kılınması için yapılacak şeylerin başında, hukukî farkındalığın artırılması gelmektedir. Bu bağlamda hedef; çocuğun, genel olarak haklarının neler olduğu konusunda yeterli bir fikir sahibi olması ve hukukî yardıma ihtiyaç

duyduğu hallerde, bu yardıma nasıl ulaşabileceği konusunda bir bilinç geliştirmesi şeklinde tanımlanmalıdır. Bu kapsamda görülen eksikliklerin giderilmesinin en etkili yöntemi ise; çocukların yaşlarına ve olgunluk düzeylerine uygun bilgi paketlerinin hem görsel ve yazılı olarak, hem de yüz yüze gerçekleştirilecek faaliyetlere destek olacak biçimde hazırlanmasıdır. Bu bağlamda, çocukların yaş ve olgunluk düzeyine uygun olarak sürekli güncellenen yazılı ve görsel bilgiler, internet üzerinden yahut basılı olarak geliştirilmelidir. Görsel bilgi aktarımında, özellikle illüstrasyonların öne çıkması, çocukların anlayacağı şekilde bilginin aktarılması bakımından faydalı olacaktır. Yüz yüze gerçekleştirilebilecek faaliyetler bakımından ise çocukların dikkatini çekebilecek, algı düzeyleri ile orantılı bir içeriğin hazırlanması ve sunuş şeklinin de bu çerçevede değerlendirilmesi önem arz etmektedir. Bu bağlamda, ulusal düzeydeki eğitim programları, bilgilendirici kampanyalar, kamu spotları, oyunlar, gezici tiyatrolar ve benzeri her türlü yöntemle bilgi aktarımı yapılması hedeflenmelidir. Bu faaliyet kapsamında ebeveynler ve çocukların bakım sorumluluğunu üstlenen diğer yetişkinlerin bilinçlendirmesi de, önemli bir ikincil hedef olarak düşünülmelidir. Bununla birlikte, bu alandaki faaliyetleri yalnızca devlet organlarından beklemenin de yeterince etkili ve hızlı bir çözüm olmayacağı açıktır. Bu bağlamda, söz konusu etkinliklerin sürdürülmesinde en büyük sorumluluğun STK'lara düştüğü, karşılaştırmalı örneklerin incelenmesinden çıkan bir sonuçtur. Ne var ki bu nokta, aynı zamanda Türkiye'nin dünya uygulamalarından ayrıldığı bir noktayı da temsil etmektedir. Zira bir önceki bölümde de belirtildiği üzere, Türkiye'de münhasıran çocuk adalet sistemi ve çocukların adalete erişimi konularında faaliyet gösteren STK'ların sayısı yok denecek kadar azdır. Bu durumda anılan çocukların adalete erişim hakkı kapsamında hukukî yardıma erişebilmelerinin ilk zorunlu boyutu olan farkındalık artırıcı etkinliklerin, anılan STK'lar tarafından etkili bir biçimde üstlenmesini beklemek, gerçekçi bir tutum olmayacaktır.

Bu bağlamda elimizdeki çalışmada, baroların ve özellikle de çeşitli barolar nezdinde kurulmuş olan çocuk hakları merkezlerinin önemli bir işlev üstlenmeleri önerilmektedir. Zira çocuk hakları merkezlerinde görev alan avukatlar, bu alanda hem ciddi bir bilgi birikimine sahip olan, hem de bu alanda gönüllü olarak aktivist tutumlar üstlenmeye hazır olan bir profil oluşturmaktadırlar. Durum böyle olunca da, çocuk hakları merkezlerinin temel işlevinin; adliyelerde görülen davalara katılmak (ve

hatta yine yukarıda belirtildiği üzere, çoğu zaman "katılamamak") şeklinde değil; ama adliye binalarının dışında, doğrudan doğruya toplumsal katmanların içinde ve zamansal olarak da çocukların adalet sisteminin konusu olmalarından önceki evrelerde tanımlanması önerilmektedir. Başka bir ifadeyle bu Rapor'da ortaya konulan öneri; baroların çocuk hakları merkezlerinin kendi işlevlerini yeniden tanımlamaları veya en azından "adliye içi" (hukuksal) işlevler üstlenme çabalarının yanında, "adliye dışı ve öncesi" (toplumsal) işlevlerinin neler olabileceği konusunu da gündemlerine almalarıdır.

Hiç kuşku yok ki, Türkiye Barolar Birliği'ne bu alandaki çabaları koordine etmek, avukatların bu faaliyetleri için diğer kamu kurum ve kuruluşlarıyla sürekli ve düzenli bir iletişim kurmak ve çocuk hakları merkezlerinde görev alan avukatların adliye dışında sürdürecekleri faaliyetler esnasındaki -güvenlik dâhil- her türlü ihtiyaçlarının karşılanmasını sağlamak üzere önemli görevler düşmektedir.

- Stratejik dava açılması ve stratejik dava takibi, diğer işlevlerine ek olarak, hukukî farkındalık yaratmanın da en elverişli yöntemlerinden biridir. Yaratılmak istenen hukukî farkındalığın hedef kitlesi ise; çocuklara ek olarak, ebeveynlerden çocukların bakım sorumluluğunu üstlenen diğer yetişkinlere, kamu makamlarından siyasî karar alıcılara kadar uzanan geniş bir yelpazeyi içermektedir. Benzer şekilde, stratejik dava açma eyleminin usûl hukuku yönünden görünümünün yalnızca yargı organları önünde takip edilen davalarla sınırlı olmayıp; Kamu Denetçiliği Kurumu gibi ulusal ve Çocuk Hakları Komitesi gibi uluslararası organlar önünde yapılacak başvuruları da kapsadığının akılda tutulması gerekmektedir.

  Stratejik dava yönteminin bu geniş kapsamı ve potansiyel etki gücü düşünüldüğünde, avukatlara stratejik dava açma eğitimi verilmesinin ve bu yönde bir kapasite inşası sağlanmasının büyük önem taşıdığı da kendiliğinden ortaya çıkmaktadır.

- Coğrafi erişim engellerinin azaltılması, çocuklara yönelik hukukî yardımın hizmetlerinin erişilebilirliği bağlamında en önemli konulardan biridir. Üstelik burada yalnızca kent merkezlerine uzak yerleşim birimlerinde yaşayan çocukların değil, kentlerin dar gelirli mahalle ve semtlerinde yaşayan ve kent hayatına ve kentin imkânlarına uzak kalan çocukların da düşünülmesi gerekmektedir. Başka bir ifadeyle coğrafi erişim engellerinin, kent merkezlerine yakın, ancak ekonomik zorluklar ve/veya

kültürel etmenler nedeniyle dışa kapalı yaşayan ailelerin çocukları açısından da geçerli olduğu unutulmamalıdır.

Bu bağlamda yaşanan sorunlarla mücadele etmek adına yine baroların önemli bir rol üstlenmesi mümkün görünmektedir. Bu kapsamda değerlendirilebilecek bir öneri; barolar tarafından hukukî yardıma erişimin güç olduğu bölgelere yönelik gezici/tarayıcı tipte bir hukukî yardım faaliyetinin organize edilmesidir.

Bu tipte bir uygulamanın dünyada iyi işleyen bir örneği Paris'te bulunmaktadır. Gerçekten, Paris Barosu tarafından Paris Belediyesi işbirliğiyle yürütülen ve dezavantajlı bölgelerde hukukî yardım hizmeti vermek üzere geliştirilen "Dayanışma Otobüsü" *(le Bus de la Solidarité)* uygulaması; haftalık periyodlarla kentin dezavantajlı mahallelerinin ziyaret edilmesi fikrine dayanmakta ve söz konusu otobüste nöbetleşe olarak görev yapan gönüllü avukatlar, mesai saati çıkışında ve cumartesi günleri bu otobüste ücretsiz hukukî danışmanlık hizmeti vermektedir.[41] Otobüsün bulunacağı yer ve saatler Paris Barosu web sitesinde ve ayrıca çeşitli biçimlerle mahalle sakinlerine duyurulmakta ve bu yolla insanların, ihtiyaç duydukları hukukî yardıma daha kolay erişmeleri sağlanmaktadır.

Kuşkusuz, hukukî yardıma erişim engelleri söz konusu olan kişiler erişkin bireyler değil de çocuklar olduğunda; park halindeki bir otobüsün içinde beklemekten daha aktif tutumlar geliştirmeye ihtiyaç duyulacağı da düşünülebilir. Bu bağlamda, otobüste hukukî yardım sunmak üzere hazır bekleyen avukatların, yerleşim yerindeki ortak alanlarda bulunan çocuklarla "davet iletişimi" kurabilecek yardımcı hukuk personeli ve/veya hukuk kliniklerinde görev alan öğrencilerce desteklenmesi de mümkün olabilir.

Hiç kuşku yok ki, böyle bir uygulamanın geliştirilmesi için de Türkiye Barolar Birliği'ne büyük bir görev düşmektedir. Bu bağlamda ve her şeyden önce, anılan uygulamanın hayata geçirilmesine engel olabilecek yasal engellerin ve avukatlık mesleğine özgü rekabet ve görevlendirme koşullarının dikkatle düşünülmesi gerekecektir. Bu bağlamda Adalet Bakanlığı başta olmak üzere ilgili kamu makamları ile kurulacak koordinasyonun büyük önem taşıyacağı kuşkusuzdur. Söz konusu uygulamanın belirli pilot bölgelerden başlayarak test yaygınlaştırılmasının,

41 http://www.avocats.paris/le-barreau-de-paris-solidarite.

konuyla ilgili potansiyel aksaklıkların tespitini ve çözümünü kolaylaştıracağı da bu kapsamda not edilmelidir.

- Çocukların hukukî yardım hizmetlerine erişiminin güçlendirilmesine ve bu yolla çocuk dostu bir adalet sistemine ulaşılmasına katkı sağlayacak adımlardan biri de, yapısal olarak çocuklara özgülenmiş hukukî yardım programlarının veya çocukların özel ihtiyaçlarına göre çeşitlendirilmiş hukukî yardım içeriklerinin geliştirilmesidir. Olumlu etkiler doğuracak bu adımlar kapsamında, çocukların yalnızca adlî makamlar önünde çözülecek hukukî uyuşmazlıklar veya ceza yargılamaları söz konusu olduğunda değil; tüm idarî başvuru süreçlerinde ve tarafı olacakları tüm hukukî işlemlerde de hukukî yardıma ihtiyaç duyacaklarının kabulü gerekmektedir. Bu kabulden hareketle de, çocukların hukukî yardım ihtiyacına erişimi söz konusu olduğunda, adlî yardım veya zorunlu müdafi tayini gibi muhakeme hukuku sınırlamalarından bağımsız olarak destek sunulması mümkün hale gelecektir.

  Bu önerinin hayata geçirilebilmesi için de, her şeyden önce baroların bu alanda faaliyet göstermelerini mümkün kılan bir yasal altyapının ve gerekli malî kaynakların oluşturulması gerektiği açıktır.

- Bu kapsamda son olarak, çocuğun adli süreçlerde ebeveynlerinden veya çocuğu temsil yetkisine sahip diğer kişilerden bağımsız bir süje olduğu; bu sıfatıyla zaman zaman kendisine ait çıkarları olabileceği ve bu bağlamda da hukukî çıkarları yönünden bağımsız olarak temsil edilmesi gerektiği anlayışının yerleştirilmesi hayati öneme sahiptir. Bu ihtiyaç, özellikle de çocukla yetişkinler arasında menfaat çatışması olması hallerinde daha belirgin şekilde ortaya çıkmaktadır.

  Bu kapsamda somut adımlar atılabilmesi için, çocukla yetişkinler arasında ortaya çıkan sorunların ne şekilde çözülmesi gerektiği konusunda yasal düzenlemeler yapılması ve bu gibi sorunların çözümünün içtihatlara ve tesadüflere bağlı olmakta çıkartılması gerekmektedir. Bu bağlamda örneğin; bir yandan Medeni Kanun'un 462. maddesinde yer alan vesayet hükümleri gibi düzenlemeler daha ayrıntılı hale getirilirken, diğer yandan da HMK ile CMK'ya "menfaat çatışmasına" ilişkin ayrıntılı hükümler konulması düşünülebilir. Bütün bu değişiklikler yoluyla, hem çocukların adlî yardım sistemi içinde görünür kılınmaları hedefine yaklaşılabilecek, hem de avukatların mesleki ve vicdanî sorumluluk yargılarında yol gösterici ilkeler ortaya konulmuş olacaktır.

II. Hukukî Yardımın Sunulmasına ve Kullanılmasına İlişkin Öneriler

- Hukukî yardıma erişimle ilgili zorlukları aşabilen çocuklar için karşılaşılan yeni zorluk, hukukun karmaşık ilişkiler dünyası ve hukukçuların anlaşılmaz dilidir. Başka bir ifadeyle, çocukların adalete erişim hakkı bağlamında kendilerine sunulan hukukî yardım hizmetinin dili, başlı başına bir adalete erişim engeli haline dahi dönüşebilmektedir. Bu bağlamda, çocuğun kendisine sunulan hukukî yardım hizmetini anlayabilmesi, hak ve menfaatlerini korumak için yapması ve yapılması gerekenleri ayırt edebilmesi için, kendisiyle yaşına ve olgunluk düzeyine uygun iletişim kurulması büyük önem taşımaktadır.

  Çocuklara yönelik hukukî yardım hizmetlerinin etkili bir biçimde sunulabilmesi için bu aşamada yapılan öneri ise; avukatların çocuklara hukukî yardım hizmeti sunarken yararlanabilecekleri eğitim materyalleri ve çocuğun yaşına uygun çizimler, karikatürler veya oyun anlatımlarıyla desteklenmiş bilgilendirici katalogların hazırlanmasıdır. Bu hazırlığın, mümkün olması halinde adli sürecin tüm aşamalarını kapsayacak şekilde geliştirilmesinin de ayrıca son derece faydalı olacağı düşünülmektedir.

  Kanada, dünyada bu uygulamanın iyi işleyen bir örneği olarak görülmektedir. Kanada'da herhangi bir gerekçeyle mahkemeye gelecek çocuklar için hazırlanmış olan ve mahkeme salonunun fiziksel özelliklerinden, duruşmada rol alan tüm aktörlerin (hâkim, savcı, avukat, zabıt kâtibi, mübaşir, tanıklar ve diğer uzmanlar, güvenlik görevlileri ve hatta izleyici sıralarında oturan kimseler) rollerine kadar her konuda bilgiler veren çizgi romanlar mevcuttur. Bu uygulamanın, doğrudan çocuğa sunulacak materyaller şeklinde veya avukatın hukukî bilgilendirme faaliyetini destekleyecek yardımcı materyaller biçiminde sayısız farklı türde tasarlanması mümkündür.

- Çocuklara yönelik hukukî yardım hizmetlerinin sunulmasıyla ilgili olarak görülen bir sorun da, baroların çocuk hakları merkezlerinin yürüyen davalara katılma taleplerinin mahkemelerce reddedilmekte oluşudur. Anılan sorun, davaya katılma kurumunun Türkiye'de mevzuatta düzenleniş biçiminden kaynaklanmaktadır. Söz konusu düzenlemeler, davaya katılmayı esas olarak "suçtan (doğrudan) zarar görmüş olma", "uyuşmazlığın tarafı olma" veya "verilecek karardan etkilenme" gibi şartlara bağlamaktadırlar. Bunun dışında bir de, 6284 sayılı "Ailenin Korunması ve Kadına Karşı Şiddetin Önlenmesine Dair Kanun" uyarınca, Aile ve

Sosyal Politikalar Bakanlığı'nın, gerekli görmesi hâlinde; kadın, çocuk ve aile bireylerine yönelik olarak uygulanan şiddet veya şiddet tehlikesi dolayısıyla açılan idarî, cezaî, hukukî her tür davaya ve çekişmesiz yargıya katılma yetkisi bulunmaktadır. Kanunda yer alan şiddet tanımının, cinsel ve psikolojik şiddeti de kapsaması dolayısıyla Bakanlık, gerekli gördüğü takdirde kadınlara yönelik cinsel saldırı veya çocuklara yönelik cinsel istismar suçlarına ilişkin davalara da katılma hakkına sahip olmaktadır. Ne var ki, bir önceki bölümde de açıklandığı üzere, bu katılma biçiminin uygulamada kendisinden beklenen sonuçları verdiğini iddia etmek son derece güçtür.

Konuyla ilgili olarak dünyada var olan düzenlemelere bakıldığında ise; daha çok sivil toplum örgütlerine davaya katılma yetkisi tanındığı görülmektedir.[42] Türkiye'de de kamuoyunun, özellikle çocukların zarar gördüğü olaylara ilişkin davaların etkili bir biçimde takibini desteklediği görülmektedir. Bu duruma bir cevap olmak üzere ve her durumda mağdurun da rızası alınmak koşuluyla, sivil toplum örgütlerinin söz konusu suçlarda davaya katılabilmelerine imkân sağlayan özel düzenlemelerin yapılması düşünülebilir. Bu kapsamda anılan yetki, Fransa'da olduğu gibi *"statüsünde cinsel şiddetle veya aile içi şiddetle mücadele için kurulduğu yazılı olan"* veya İtalya'da olduğu gibi *"kamu yararını koruyan derneklere"* verilebilir.[43] Bu ülkelerde olduğu gibi bu derneklerin belirli bir süredir faaliyet gösteriyor olması da şart koşulabilir.

Bununla birlikte, yukarıda da değinildiği üzere Türkiye'de çocuk adalet sistemi alanında faaliyet gösteren STK'ların sayısındaki azlık dikkate alındığında, bu konudaki bir yasal düzenlemede barolara da benzer bir yetkinin tanınmasının uygun olacağı değerlendirilmektedir. Zira barolar nezdinde kurulmuş çocuk hakları merkezleri, hem sayı hem de mensuplarının donanımı itibariyle Türkiye'de bu alanda faaliyet gösteren STK'ların sayı ve kapasite sorunlarından kaynaklanan eksiklikleri layıkıyla doldurabilecek yegâne alternatifler olarak gözükmektedir.

Bu konuda son olarak, çeşitli aktörlerin davaya katılma taleplerinin kabul edilmesi halinde de, bu durumun tek başına çocuğun etkili bir

42 **TANER, Fahri Gökçen:** Türk Ceza Hukukunda Cinsel Özgürlüğe Karşı Suçlar, 2. Bası, Seçkin Yayınevi, Ankara 2017, s. 269.

43 İtalya ve Fransa'daki düzenlemelerin bu yönde olduğu hakkında bkz. **TANER:** s. 269.

hukukî yardım alması ve haklarının daha üstün bir biçimde korunması anlamına gelmeyebileceğini hatırlamak gerekmektedir. Zira özellikle kamuoyunun yakından takip ettiği kimi yargılamalarda davaya katılma, katılma talebinde bulunan kurumlar açısından bir kurumsal prestij ve algı yönetimi meselesine dönüşebilmekte; çocuğun desteklenmesi ve korunması hedefi ise ikinci plânda kalabilmektedir. Öyleyse, çocuklara yönelik hukukî yardım hizmetlerinin sunulma koşulları üzerine düşünürken, arzulanan hedeflere gerçekten ulaşılabilmesi için, çocuğun üstün yararına ilişkin hassasiyetlerin her durumda birinci plânda tutulması gerektiğini vurgulamakta büyük fayda bulunmaktadır.

- Çocuklara yönelik hukukî yardım hizmetlerinin daha geniş bir kitleye ve daha etkili bir biçimde sunulabilmesi için, hukukî yardım hizmetlerinin ana aktörü ve taşıyıcı gücü olan avukatların, bazı yardımcı personeller ve çeşitli kurumsal işbirliği mekanizmalarıyla desteklenmesi de, üzerinde düşünülmesi gereken bir seçenek olabilir. Bu bağlamda akla gelebilecek alternatifler; özellikle tarama faaliyetleri çerçevesinde ve çocuklarla ilk temas anında sınırlı bazı hukukî işlevler de üstlenebilecek yardımcı hukuk personeli, hukuk klinikleri vasıtasıyla avukatların gözetim ve denetimi altında faaliyet gösterecek hukuk fakültesi öğrencileri ve çeşitli uzmanlık alanlarından gelen sosyal hizmet görevlileridir.

  Burada önemli olan husus, anılan türden işbirliklerinin avukatlık mesleğinin bir alternatifi veya üçüncü kişiler tarafından alternatif bir kazanç yöntemi olarak düşünülmemesidir. Zira böyle bir durumda, anılan değişiklikler yoluyla ulaşılmak istenen faydadan çok daha büyük sıkıntıların doğacağı aşikârdır. Bununla birlikte, gerek hukuk klinikleri, gerek yardımcı hukuk personeli ve sosyal hizmet görevlileriyle işbirliği içinde sunulacak bir hukukî yardım hizmetinin, kapsam ve nitelik açısından çocukların adalete erişim hakkı bağlamında çok daha etkili sonuçlar doğurabileceğini ummak, gerçekçi bir beklenti olarak görülmektedir.

- Özellikle suça sürüklenen çocuklar açısından infaz aşamasının da hukukî yardım hizmetlerinin kapsamında alınmasının yerinde bir tercih olacağı düşünülmektedir. Bu yolla, bir yandan ceza siyasetinin "ıslah" ve "topluma kazandırma" hedeflerine daha etkin bir biçimde ulaşılabilecek, diğer yandan da çocukların aşırı kırılgan ve etkiye açık hale geldiği infaz aşamasında gerçekleşebilecek hak ihlalleri ile daha kolay mücadele edilebilecektir. Bu kapsamda, cezaevi izleme komiteleri, denetim ziyaretleri ve çocuklara infaz süreci boyunca kesintisiz adli danışmanlık/

hukukî yardım gibi alternatiflerin üzerinde düşünülmesinde fayda olacaktır. Ne var ki, bu başlık altında dile getirilen önerilerin tümü için, hem gerekli yasal düzenlemelerin, hem de ihtiyaç duyulan kaynak tahsisinin yapılması gerektiği de açıktır.

III. Hukukî Yardımın Kalitesinin Artırılmasına Yönelik Öneriler

► Çocuklara yönelik hukukî yardım hizmetlerinin belli bir kalite standardının altına düşmemesi ve çocukların adalete erişim hakkı bağlamında sistemden beklenen faydanın sağlanabilmesi için, avukatlara yönelik "profesyonel standartların" oluşturulması gerekmektedir. Anılan profesyonel standartların, en azından; suça sürüklemiş, mağdur veya tanık çocukların yaşlarına, olgunluk seviyelerine ve özel hukukî ve bireysel konumlarına uygun diyalog kurma becerilerini, çocuk adalet sisteminin temel esaslarına ilişkin bilgileri, çocuğun ayrı bir birey olarak temsiline ve bilgilendirilmesine ilişkin esasları ve çocuğun yüksek yararının tespitine ilişkin yol gösterici ilkeleri içermesine ihtiyaç bulunmaktadır. Bu hususlara ek olarak, avukatların belli somut durumlar ve kişiler karşısındaki davranış kodlarını ve başvurulması gereken hukukî çareleri hatırlatıcı nitelikte "rehber ilkeler" oluşturulmasında da büyük fayda bulunduğu düşünülmektedir. Rehber ilkelerin içinde, özellikle mesleğe yani başlayan avukatlara yol gösterici nitelik taşıyan; neyin, nasıl ve nerede yapılması gerektiğini gösteren oryantasyona yönelik hususların da bulunması mümkündür.

Bu ilkelerin, çocuk adalet sistemi içinde görev alan avukatlara en etkili şekilde nasıl ulaştırılacağı ise son derece önemli bir sorundur. Ankara Barosu'nun bir projesi, bu konuda değerlendirilmesi gereken bir uygulama örneği olarak görülmektedir: Hedef; anılan rehber ilkelerin, çocuklara yönelik hukukî yardım hizmeti sağlamakla görevlendirilen avukatların cep telefonlarına, görevlendirilme anından itibaren peş peşe mesajlar şekilde gönderilmesi ve daha hukukî yardım faaliyeti başlamadan önce gerekli hatırlatmaların yapılmasıdır.

Çocuklara yönelik hukukî yardım hizmetleri konusunda benimsenecek profesyonel standartlar ile rehber ilkelerin, avukatların anlık ihtiyaçlarına cevap verebilecek "danışma kurulları" tarafından da desteklenmesi, uygun bir çözüm tarzı olarak görülmektedir. Böyle bir teşkilatlanma, saha çalışmaları kapsamında görüşülen kimi avukatların, yaşadıkları somut sorunlar konusunda doğrudan danışabilecekleri mercilerin bulun-

mayışı konusundaki şikâyetlerini de önemli ölçüde karşılayabilecektir. Üstelik bu kurulların, yalnızca uygulamada karşılaşılan kimi somut engellerin aşılmasını değil, zorlu bazı uyuşmazlık türleri ve çıkar çatışması hallerinde "çocuğun yüksek yararının belirlenmesini"de kolaylaştıracağı düşünülmektedir.

Hiç kuşku yok ki, anılan bu profesyonel standartların ve rehber ilkelerin hangi kurullar tarafından belirleneceği, bunların hukukî ve meslekî bağlayıcılıklarının neler olacağı ve denetiminin nasıl yapılacağı da, üzerinde çalışılması gereken hususlar olarak karşımızda durmaktadır.

- Çocuk adalet sistemi içinde görülen davalar, avukatlar açısından yetişkinlerin taraf veya konu olduğu yargılamalara göre kural olarak çok daha zahmetli ve yoğun bir dikkat ve özen gerektiren işler olarak tanımlanmaktadır. Buna karşın, hukukî yardım sisteminin ekonomik getirisinin avukatlar açısından tatmin edici olmaktan uzak olduğu sıklıkla dile getirilmektedir. Bu bağlamda örneğin; 2017 yılı CMK ücret tarifesi uyarınca soruşturma evresinde takip edilen işler için 260 TL, sulh ceza hâkimliklerinde takip edilen işler için 405 TL ödenmektedir. Baro tarafından atanan müdafilerin ücretleri, soruşturma evresinde olduğu kadar kovuşturma evresinde de sorun teşkil etmekte ve hizmet kalitesini doğrundan etkilemektedir. 2017 yılı CMK ücret tarifesi uyarınca asliye ceza mahkemelerinde ve çocuk mahkemelerinde takip edilen davalar için 445 TL, ağır ceza mahkemelerinde ve çocuk ağır ceza mahkemelerinden takip edilen davalar için 800 TL ödenmektedir. Bu ücretlerin genel olarak düşük kalmasına ek olarak, çocukların taraf veya konu olduğu adli süreçlerde ihtiyaç duyulan ilave özen ve çaba yükümlülüğünün karşılığı olmadığı da kolaylıkla görülebilmektedir. Ayrıca avukatlara yapılan ödemelerin düzensiz olduğu ifade edilmekte; bu durumun sisteme yeni giren avukatların kısa süre sonra adli yardımdan uzaklaşma eğilimine girdikleri belirtilmektedir. Bunun da verilen hizmetin kalitesini olumsuz etkileyen bir durum olduğu açıktır. Nitekim çocukları ilgilendiren vakalarda avukatları teşvik edici tedbirler alınması gereğine, BM Çocuk Hakları Komitesinin 2012 Türkiye Sonuç Raporu'nda da işaret edildiği görülmektedir.[44]

44 **BM Çocuk Hakları Komitesinin 2012 Türkiye Sonuç Raporu** para. 67. http://www.cocukhaklariizleme.org/cocuk-haklari-komitesinin-turkiye-sonuc-gozlemleri-turkce-olarak-yayimlandi.

Sonuç olarak, bu bedeller yükseltilmeden hizmet kalitesini artırılmasını beklemenin çok gerçekçi olmadığı düşünülmektedir. Bu nedenle söz konusu bedellerin, çocuk konusunda çalışan avukatları da sisteme çekebilecek düzeye getirilmesi önerilmektedir.

- Eğitim, çocuklara yönelik hukukî yardım hizmetlerinin kalite standartlarının yükseltilmesinde en ciddi ihtiyaç kalemidir. Bu tespit, yalnızca Yazarların kişisel görüşünü yansıtmayıp; saha çalışmasında görüşülen paydaşların, üzerinde istisnasız olarak ittifak ettikleri başlıca konu olarak görülmektedir.

  Eğitim eksikliği ve ihtiyacı, yalnızca hukukî yardım sunmakla görevli avukatlar açısından değil, çocuk adalet sisteminde görev alan tüm paydaşlar açısından da geçerli olan bir ihtiyaçtır. Üstelik farklı paydaşlar açısından gerekli olan bu tür bir eğitim, hem paydaşların çocuk adalet sistemi içinde kendi paylarına düşen sorumlulukları daha etkili biçimde vurgulayacak, hem de bu süjelerin avukatın rolü hakkında yeterli fikir sahibi olmasını sağlayacak ve bu yolla da çocuğa yönelik hukukî yardımın sunulmasını kolaylaştıracaktır. Bu duruma bir örnek olarak, ÇİM personelinin tutumları gösterilebilir: Daha önce de değinildiği üzere, kimi ÇİM personelinin işlerini ve çocuğu aşırı sahiplenmeleri, bazen avukatın işlevinin unutulmasıyla sonuçlanabilmektedir. Bir önceki bölümde de belirtildiği üzere, avukatların çocuk konusunda bilgisiz olduğu ve ona zarar verebilecekleri düşüncesi, avukatların çocukla görüşmesini engellemeye çalışma gibi, hukuken kabul edilemeyecek bir noktaya dahi ulaşabilmektedir. Bu nedenle çocuk konusunda uzman bu personelin hukukçuların muhakemedeki işlevlerini bilmeleri önemlidir. İşte bu kişilere yönelik bir eğitim içeriği belirlenirken, "savunma hakkı", "meslek sırrı" gibi kavramların yansımaları konusunda ortak bir bilinç yaratılabilecek ve bu da, avukatın sistem içindeki rolünü ifasını kolaylaştırabilecektir.

  Ancak, elbette ki eğitim konusunda asıl önemli olan husus, avukatların eğitim ihtiyacının tanımlanması ve buna uygun içeriklerin önerilmesidir:

  - Bu bağlamda avukatlara yönelik hazırlanacak bir eğitim programının, her şeyden önce çocuk adalet sisteminin ulusal ve uluslararası bilgi kaynakları konusundaki eksikleri gidermesi gerekmektedir. Zira yine daha önce de belirtildiği üzere, çocuk hukuku genellikle hukuk fakültelerindeki standart eğitim içeriğinde yer almamakta; bu

durumun yarattığı boşluk da "uygulamada" sağlıklı bir biçimde doldurulamamaktadır.

- Avukatlara yönelik eğitim içeriğinin bir diğer önemli boyutu da, avukatın çocukla uygun iletişim becerilerini geliştirmesi ve indirgenmiş bir dil kullanmayı öğrenmesidir. Bu bağlamda da en ciddi eğitim kaynağı, sosyal hizmet görevlileri ve ÇİM personeli olarak görünmektedir.
- Avukatın çocukla anlayacağı dilden iletişim kurmasının yanında, çocuğun hukukî ihtiyaçları konusunda da bilgi sahibi olması gerekmektedir. Bu bağlamda avukatların, özellikle mahkemelerce verilen tedbir kararlarının neler olduğu konusunda da yeterli donanım kazanması, eğitim içeriğinin bir diğer konu başlığı olmalıdır.

► Çocukların adalete erişim hakkı çerçevesinde hukukî yardım hizmetleri sunmak amacıyla barolar tarafından ilgili mevzuat uyarınca görevlendirilen kimi avukatların, alana ilişkin bilgi ve meslekî deneyim eksikliği sebebiyle kendilerinden beklenen performansı gösteremedikleri, farklı paydaşlar tarafından sıklıkla dile getirilmektedir. Bu duruma çare olmak üzere, barolar tarafından CMK ve HMK hükümleri gereğince yapılacak görevlendirmelerde, yukarıda işaret edilen eğitim sürecinden geçmiş avukatlar arasından atama yapılması düşünülebilir. Nitekim çeşitli toplantılarda görüşülen sosyal çalışma görevlileri de, bu konuda bilinçli ve hazırlıklı olan avukatların yargılamanın seyrinde hissedilir bir fark yarattığını dile getirmişlerdir.

  Ankara Barosu, bu önerinin hayata geçirilmesinin plânlandığı bir Baro örneği olarak kayda değer bir noktada durmaktadır. Baro yetkilileri, bu Rapor'un kaleme alındığı tarihler itibariyle, anılan yöndeki hazırlıkların sürdüğünü ve zorunlu ve isteğe bağlı müdafilik uygulamaları için kurulan nöbetleri karşılayabilecek sayıda avukat eğitim aldığında, söz konusu uygulamanın hayata geçirileceğini ifade etmişlerdir.

► Çocuklara sunulan hukukî yardım hizmetlerinin kalite standartları yönünden objektif bir ölçme ve değerlendirme sistemine tâbi tutulması da, bu başlık altında değerlendirilmesi gereken en önemli öneriler arasında yer almaktadır. Ölçme ve değerlendirme, yalnızca yukarıda belirtilen eğitim ihtiyacı kapsamındaki başarı değerlendirmesinde kullanılacak bir sistem olarak düşünülmemeli; hukukî yardım hizmetlerinin

kalitesinin artırılması ve muhafaza edilmesi bakımından merkezî bir rol oynayan sürekli bir faaliyet alanı olarak tanımlanmalıdır.

Ne var ki, avukatlık mesleğinin nitelikleri dikkate alındığında, hizmet standartlarına ilişkin olarak kurulacak bir ölçme-değerlendirme sisteminin; mesleğinin özerkliğine, avukatın hukukî ve bilimsel değerlendirme ve çözümler üretme özgürlüğüne, avukat-müvekkil ilişkilerindeki mahrem alanlara ve avukatın vicdanî sorumluluğuna zarar vermeyecek şekilde tasarlanması gerekmektedir. Bu bağlamda, çocuklara yönelik hukukî yardımların kalite standartları bakımından ölçme ve değerlendirmesinin; barolar ve Türkiye Barolar Birliği önderliğinde, konuyla ilgili akademisyenlerden, yargının diğer bileşenlerinden, konuyla ilgili ulusal STK'lardan ve UNICEF gibi alanında uzman uluslararası kuruluşlardan alınacak destek ve muhtemel katılımlar aracılığıyla çok zengin bir içerikle inşa edilmesi mümkündür.

Bu kapsamda akla gelen ölçme-değerlendirme yöntem önerileri arasında; ölçme değerlendirmeye yönelik olarak bağımsız kurullar oluşturulması, hukukî yardım hizmetlerinin belli alt gruplara ayrılması ve Türkiye Barolar Birliği koordinatörlüğünde her gruba belirli baroların gözlemci olarak atanması, gözlem, inceleme ve raporlama faaliyetlerinin sürekli hale getirilmesi ve hukukî yardım sisteminde takip edilen dosyaların rastlantısal olarak detaylı incelemeye alınması gibi alternatiflerin düşünülmesi mümkündür.

VII. Bölüm

MÜLTECİ ÇOCUKLARIN ADALETE ERİŞİM HAKKI ÇERÇEVESİNDE HUKUKİ YARDIM HİZMETLERİNİN DEĞERLENDİRİLMESİ

I. Mülteci Çocuklara İlişkin Özel Bir Değerlendirmeye Duyulan İhtiyacın Gerekçesi

Çocukların adalete erişimi kapsamı içerisinde, eşit erişimin sağlanabilmesi açısından, mülteci çocukların durumu özel olarak değerlendirilmesi gereken bir konu olarak ortaya çıkmaktadır. AİHS'in 14. maddesi ve Medeni ve Siyasî Haklar Sözleşmesi'nin 26. maddelerinde de çocuk ya da yetişkin ayrımı yapılmaksızın, her bireyin adalete erişim hakkı kapsamındaki temel haklar da dâhil olmak üzere tüm temel hak ve özgürlüklerin kullanılması açısından, kanun önünde eşit olduğu düzenlenmiş ve ayrımcılık yasaklanmıştır. Bu sebeple, çocuk dostu bir adalet anlayışı, yetişkinler ve çocuklar arasında ya da çocukların kendi arasında herhangi bir ayrım yapılmaksızın, adalete etkin erişimi güçlendirmeyi hedefleyen bir temel üzerine inşa edilmelidir. Bu amaç doğrultusunda eşitsizliklerin ortadan kaldırılması bakımından göç ve sığınma usûlünün de çocuk dostu bir niteliğe kavuşturulması çocukların adalete etkin erişiminin gerekliliği olarak ortaya çıkmaktadır.

Bu bağlamda, hukukî güçlendirmenin sağlanabilmesinin yapı taşı olan hukukî yardımın da çocuk dostu bir anlayış ve sistem içerisinde değerlendirilebilmesi, mülteci çocukların kendilerine has bazı özelliklerinin, ihtiyaç ve durumlarının göz önünde bulundurulması sonucunu doğurmaktadır. Mülteci çocuklar açısından, adalete erişim noktasında diğer çocuklardan farklı olarak dil, kültür farklılığı gibi bazı bariyerler ortaya çıkabileceği gibi, refakatsiz durumdaki yahut ailesinden ayrılmış olan mülteci çocukların temsili ve adalete etkin erişimi bilhassa ek bir takım güvencelerin getirilmesini de gerektirmektedir. Bu çocuklar bakımından, cinsel şiddet, çocuk kaçakçılığı, çocuk işçiliği gibi suçlara maruz kalma ihtimali yüksek olabileceği gibi suça sürüklenme riski de ortaya çıkabilmektedir[45]. Anılan nedenler dahi

45 Bu hususta bkz. **APPAP, J.:** Vulnerability of Unaccompanied and Seperated Migrant Children (European Parliament Briefing), 2016, [http://www.europarl.europa.eu/RegData/etudes/BRIE/2016/595853/EPRS_BRI(2016)595853_EN.pdf]

tek başına bu kapsamdaki çocukları "kırılgan" bir niteliğe büründürmekte ve adalete erişim bakımından onlara özel bir takım tedbirlerin alınması ve bu gruptaki çocukların özel olarak değerlendirilmesi yönündeki gerekliliği haklı kılmaktadır[46]. Nitekim Çocuk Hakları Sözleşmesi'nin taraf devletlerce uygulanmasını izleme sorumluluğuna sahip olan BM Çocuk Hakları Komitesi (ÇHK)'nin 14 no'lu Genel Yorumu'nda da, mülteci ve sığınmacı çocukların "kırılgan" niteliğe sahip olduğu vurgulanmıştır[47]. UNICEF de zorunlu olarak göçe maruz kalan çocukları, dünyadaki en kırılgan insan grupları arasında göstermektedir[48]. Özellikle mülteci alan ülkeler bakımından mülteci çocukların bu kırılgan niteliklerine yönelik özel gereklilikler; kapsayıcı nitelikli, eşitlikçi, çocuk dostu bir adalet anlayışının inşası ve muhafazası için elzem bir özellik göstermektedir.

UNHCR'ın verileri, dünyadaki mültecilerin yaklaşık yarısının 18 yaşın altındaki çocuklardan oluştuğunu göstermektedir[49]. Türkiye açısından bu kırılgan grubun korunması ise ayrı bir gereklilik arz etmektedir. Nitekim güncel veriler ışığında, dünyadaki mülteci popülasyonunun en yoğun olduğu ülkeler arasında birinci sırada bulunan Türkiye'de[50], Göç İdaresi Genel Müdürlüğü'nün (GİGM) verilerine göre[51], yaklaşık 3 milyon Suriyeli'nin, 1.4 milyona yakını çocuklardan oluşmaktadır. Suriye'deki iç savaş dışında başka nedenlerle Türkiye'de sığınma arayan bireyler de dikkate alındığında bu rakamın daha fazla olduğu belirtilmelidir. İnsan Hakları İzleme Örgütü (Human Rights Watch/HRW), Suriyeliler dışında, okul çağında olan ve mültecilik halinde bulunan yaklaşık 42.000 çocuğun Türkiye'de yaşamakta olduğunu aktarmaktadır[52]. Bu çerçevede Rapor kapsamında mülteci çocuklara

46 **UNICEF:** Children's Equitable Access to Justice, 2015, ss. 12-13, 16. [https://www.unicef.org/ceecis/Equitable_access_to_justice_for_children_in_Central_and_Eastern_Europe_and_Central_Asia_-_v2_1.pdf].

47 **UN Committee on Rights of the Child (CRC):** Gen. Com. No. 14 (2013) on the right of the child to have his or her best interests taken as a primary consideration (art. 3, para.1), para. 75.

48 **UNICEF:** Children on the Move, [https://www.unicef.org/emergencies/childrenonthemove/] ayrıca bkz. **UNICEF:** Children's Equitable Access to Justice, ss. 12-13.

49 UNHCR'ın güncel istatistik verileri uyarınca dünyada bulunan yaklaşık 65.6 milyon mültecinin 22.5 milyonu 18 yaşın altındaki çocuklardan oluşmaktadır: **UNHCR:** Figures at a Glance, 2017, [http://www.unhcr.org/figures-at-a-glance.html]. Bu hususta ayrıca bkz.

50 Bkz. **UNHCR**, Figures at a Glance.

51 **GİGM:** Göç İstatistikleri, [http://www.goc.gov.tr/icerik6/gecici-koruma_363_378_4713_icerik]

52 **HRW:** Türkiye: Sığınmacıların Eğitime Erişimi Önündeki Engeller, [https://www.hrw.org/tr/news/2017/05/31/304376]

ayrı bir yer verilmesi, gerek çalışmanın kuramsal bütünlüğünün sağlanması, gerek Türkiye'nin özel durumunun göz önünde bulundurulması bakımından sadece önem arz etmemekte ayrıca bir gerekliliği de karşılamaktadır.

II. Kullanılan Terimler ve Kapsamları

A. Mülteci (Çocuk)

"Mülteci" ifadesi sosyolojik ve hukukî anlamda farklı şekillerde tanımlanabilmektedir. Sosyolojik bir bakış açısıyla, mülteci, göçe zorlanan ve korunma ihtiyacı içerisinde bulunan tüm bireyleri kapsamakla birlikte, hukukî bir terim olarak mülteci, 1951 tarihli Mültecilerin Hukukî Statüsüne Dair Sözleşme'nin (1951 Sözleşmesi) 1A(2). maddesinde yer alan tanım çerçevesinde değerlendirilmektedir. Böylece, sosyolojik temelli geniş anlamı, hukukî bir statüye indirgendiğinde daralmaktadır. Bu raporda, aksi belirtilmedikçe ve bir hukukî statüyü niteleyecek şekilde ifade edilmediği sürece, "mülteci" terimi geniş anlamıyla kullanılmıştır. Bu çerçevede, mülteci ifadesi, hukukî statüsünden bağımsız olarak, uluslararası koruma ihtiyacı içerisinde bulunan tüm bireyleri niteleyen bir kapsama sahip olacak şekilde anlaşılmalıdır. Bununla birlikte, yeri geldiğinde mülteci statüsüne ve diğer uluslararası koruma statülerine hukukî birer terim olarak da gönderme yapıldığından, bu terimlerin yasal dayanakları ile açıklanması yerinde olacaktır.

Hukukî bir terim olarak mültecilik bir statü ekseninde ele alınmaktadır. 1951 Sözleşmesi'nin 1A(2). maddesinde, mülteci; "ırkı, dini, tabiiyeti, belli bir toplumsal gruba mensubiyeti veya *siyasî* düşünceleri yüzünden, zulme uğrayacağından haklı sebeplerle korktuğu için vatandaşı olduğu ülkenin dışında bulunan ve bu ülkenin korumasından yararlanamayan, ya da söz konusu korku nedeniyle, yararlanmak istemeyen; yahut tabiiyeti yoksa ve bu tür olaylar sonucu önceden yaşadığı ikamet ülkesinin dışında bulunan, oraya dönemeyen veya söz konusu korku nedeniyle dönmek istemeyen" şahıs olarak tanımlanmıştır. Türkiye, 1961 tarihinde taraf olurken, Sözleşme'nin 1B(2). maddesi doğrultusunda, belirtilen tanıma coğrafî bir kısıtlama koymuştur. Bu çerçevede, Türkiye, sadece Avrupa'da meydana gelen olaylardan dolayı tanımın şartlarını taşıyan bireylerin mülteci statüsünü tanımaktadır. Nitekim 6458 sayılı Yabancılar ve Uluslararası Koruma Kanunu'nda da (YUKK), mülteci tanımı coğrafî kısıtlama saklı kalmak kaydıyla Sözleşme ile aynı şekilde yapılmıştır (YUKK, m. 61). Türk hukukunda, mülteci statüsü dışında iki uluslararası koruma statüsü daha bulunmaktadır. Bunlardan

ilki; YUKK'un 62. maddesinde düzenlenen "şartlı mülteci statüsü", diğeri de YUKK'un 63. maddesinde düzenlenen "ikincil koruma statüsü"dür. Şartlı mülteci statüsü, mülteci statüsü ile aynı şartları taşıyan ancak Avrupa dışında meydana gelen olaylardan ötürü koruma ihtiyacı içerisinde bulunan kişiler için, üçüncü bir ülkeye yerleştirilene kadar Türkiye'de kalışlarını sağlayan bir statüdür. Bu kişiler, mülteci statülerinin tanınıp üçüncü ülkelere yerleştirilebilmeleri için, Türkiye'nin idarî makamlarının yanı sıra, BM Mülteciler Yüksek Komiserliği'ne (UNHCR) de başvurmak durumundadırlar. İkincil koruma statüsü ise, mülteci ya da şartlı mülteci olarak tanımlanamayan ancak, menşe ülkesine gönderildiğinde ölüm cezasına çarptırılma, ölüm cezası infaz edilme, ayrım gözetmeyen şiddet, iç savaş, silahlı çatışma durumlarında şahsına yönelik ciddi tehdit riski bulunan bireylere uygulanmaktadır. Türk hukukundaki bu üç uluslararası koruma statüsü, bireysel bir değerlendirme ekseninde tanınmaktadır. Bununla birlikte, kitlesel akın hâlinde Türkiye'ye gelerek koruma talep eden bireyler bakımından geçerli olacak "geçici koruma" ise YUKK'un 91. maddesinden kaynak alınarak 2014 tarihinde Bakanlar Kurulu tarafından çıkarılan "Geçici Koruma Yönetmeliği" (GKY) ekseninde şekillendirilmiştir. Geçici koruma, hâlihazırda, 2011 yılından itibaren Suriye'den gelen Suriye vatandaşları, vatansızlar ve mülteciler ile 20.03.2016 tarihinden itibaren Türkiye üzerinden Yunan adalarına geçen ve Türkiye'ye geri gönderilen Suriye vatandaşları için uygulanmaktadır.

Gerek uluslararası hukukta, gerek iç hukukta, yukarıda aktarılan uluslararası koruma statülerinin tanımları açısından çocuklara yönelik bir ayrım yapılmamıştır. Bir başka deyişle, uluslararası hukukta, "mülteci çocuk" ifadesi tanımlanmamıştır. Bu çerçevede, bir çocuğun belirtilen statülere erişimi noktasında yetişkinlerle aynı tanımlardan hareket edilmesi söz konusu olmaktadır. Öte yandan, UNHCR, mülteci çocuk ifadesinin kapsamını, mülteci, sığınmacı ve UNHCR'ın sorumluluğu kapsamına giren; uygulanacak milli hukukun daha erken bir yaş öngörmesi durumu saklı kalmak üzere, 18 yaşını tamamlamamış, yerinden edilen tüm bireyleri dâhil edecek şekilde değerlendirmektedir[53]. Bu Rapor açısından da "mülteci çocuk" terimi, tıpkı "mülteci" teriminde olduğu gibi, geniş bir çerçevede, hukukî statülerinin belirlenip, belirlenmemesinden bağımsız olarak, uluslararası koruma ihtiyacı içerisinde bulunan tüm çocukları kapsayacak şekilde kullanılmıştır.

53 **UNHCR:** Note on Refugee Children, 1987, EC/SCP/46, para. 8.

B. Refakatsiz Çocuk

"Refakatsiz çocuk", UNHCR'ın Sığınma Arayan Refakatsiz Çocuklara Yönelik Politika ve Usûle İlişkin Rehberi'nde (Refakatsiz Çocuk Rehberi-RÇR) "*anne ve babasından ayrılmış olan ve geleneğe göre veya kanunen kendisinden birinci derecede sorumlu olacak birinin bulunmadığı, 18 yaşını doldurmamış yahut tabi olduğu hukuk tarafından reşit kılınmamış kişi*" olarak tanımlanmaktadır. Benzer şekilde, Türk hukukunda da refakatsiz çocuk "[s]*orumlu bir kişinin etkin bakımına alınmadığı sürece, kanunen ya da örf ve adet gereği kendisinden sorumlu bir yetişkinin refakati bulunmaksızın Türkiye'ye gelen veya Türkiye'ye giriş yaptıktan sonra refakatsiz kalan*" çocuk olarak tanımlanmıştır [YUKK, m. 3(1)(m)]. Refakatsiz çocuk terimi YUKK'da sığınma arayan çocuklarla sınırlandırılmadan tanımlanmıştır. Bununla birlikte, bu raporda, uluslararası koruma ihtiyacı içerisindeki çocuklar eksenindeki refakatsiz çocuklar ele alındığından, bunlar da özellikle belirtilen durumlar hariç olmak üzere, mülteci çocuk kavramının kapsamında yer almaktadır.

C. Ailesinden Ayrı Düşmüş Çocuk

"Ailesinden ayrı düşmüş çocuk" terimi de tıpkı refakatsiz çocuk terimi gibi, uluslararası hukukta bağlayıcı bir tanıma sahip değildir. Bununla birlikte, genel kabul gören tanım uyarınca, ailesinden ayrı düşmüş çocuktan kast edilen, her iki ebeveyninden veya önceki yasal veya geleneksel vasisinden (diğer akrabalarından olması şartı aranmaksızın) ayrılmış kişilerdir. Bu yüzden bu kişiler arasında diğer yetişkin aile üyeleri tarafından refakat edilen çocuklar da olabilir[54]. Ailesinden ayrı düşmüş çocukların göç nedenleri farklı olabilir. Bununla birlikte, tıpkı refakatsiz çocuklar açısından olduğu gibi, ailesinden ayrı düşmüş çocuklar bakımından da, genel çerçeve, çocuğun uluslararası koruma ihtiyacı içerisinde bulunmasıdır. Bu sebeple, bu rapor çerçevesinde, özellikle vurgulanma ihtiyacı gerekmediği sürece, ailesinden ayrı düşmüş çocuklar da mülteci çocuklar kapsamında değerlendirilmiştir.

54 Tanım için bkz. **Refakatsiz ve Ailesinden Ayrı Düşmüş Çocuklara İlişkin Kurumlar arası Rehber**, Cenevre 2014, [http://www.unicef.org.tr/files/bilgimerkezi/doc/REFAKATS%C4%B0Z%20ve%20A%C4%B0LES%C4%B0NDEN%20AYRI%20D%C3%9C%C5%9EM%C3%9C%C5%9E%20%C3%87OCUKLAR.pdf]

III. Mülteci Çocukların Adalete Erişimi ve Hukukî Yardımdan Faydalanmaları Açısından Özellik Arz Eden Uluslararası Standartlar ve Ulusal Mevzuatın Genel Çerçevesi

A. Uluslararası Standartlar

Genel olarak çocuklar için etki doğuran tüm uluslararası standartlar, mülteci çocuklar bakımından da geçerlidir. Nitekim uluslararası hukukta çocuk haklarının temel kaynağı olan BM Çocuk Hakları Sözleşmesi'nin 2(1). maddesinde, "*Taraf Devletler, bu Sözleşme'de yazılı olan hakları kendi yetkileri altında bulunan her çocuğa, kendilerinin, ana–babalarının veya yasal vasilerinin sahip oldukları, ırk, renk, cinsiyet, dil, siyasal ya da başka düşünceler, ulusal, etnik ve sosyal köken, mülkiyet, sakatlık, doğuş ve diğer statüler nedeniyle hiçbir ayrım gözetmeksizin tanır ve taahhüt ederler*" ifadelerine yer verilmek suretiyle, anılan husus güvence altına alınmıştır. Böylece adalete etkin erişim bakımından mülteci çocukların diğer çocuklar ve yetişkinlerle aynı haklara sahip olduğu belirtilebilir. 1951 Sözleşmesi de bu hususta, yetişkin veya çocuk ayrımı yapmaksızın şu hüküm doğrultusunda adalete erişim hakkı çerçevesinde bir düzenleme getirmiştir (1951 Sözleşmesi, m. 16): "*(1)* [*h*]*er mülteci, bütün Taraf Devletlerin toprakları üzerindeki hukuk mahkemelerine serbestçe ve kolayca başvurabilecektir. (2) Her mülteci sürekli ikametgahının bulunduğu Taraf Devlete adli yardım ve teminat akçesinden muafiyet dâhil, mahkemelere müracaat bakımından vatandaş gibi muamele görecektir. (3) Her mülteci sürekli ikametgâhının bulunduğu ülkenin dışındaki Taraf Devletlerde, o ülkenin vatandaşlarına 2. fıkrada bahsedilen konular hakkında yapılan muamelenin aynından istifade edecektir.*"

Bununla birlikte, mülteci çocukların hassasiyet arz edebilecek bir takım nitelikleri sebebiyle, onlara özel yol gösterici niteliğe sahip bazı standartlar da kabul edilmiştir. Bunların belli başlıları arasında, UNHCR'ın "Uluslararası Korumaya İlişkin 8 No'lu Rehberi: 1951 Sözleşmesi'nin 1(A)(2) ve 1(F) Maddeleri Çerçevesinde Çocuk Sığınmacıların Başvuruları"[55], "Çocuğun Yüksek Yararının Belirlenmesi Hakkında Rehberi[56]", "Sığınma Arayan

55 **UNHCR***: UNHCR Guidelines on International Protection No. 8: Child Asylum Claims under Articles 1(A)2 and 1(F) of the 1951 Convention and/or 1967 Protocol relating to the Status of Refugees*,(Child Asylum Claims), 22.12.2009, HCR/GIP/09/08, [http://www.refworld.org/docid/4b2f4f6d2.html].

56 **UNHCR:** *UNHCR Guidelines on Determining the Best Interests of the Child*, May 2008,

Refakatsiz Çocuklara Yönelik Politika ve Usûle İlişkin Rehberi[57]", "Mülteci Çocuklar: Koruma ve Bakım Rehberi[58]", "Mülteci Çocuklara İlişkin Politika Belgesi[59]", "Mülteci Çocuklara İlişkin Notu[60]" ve çeşitli Yürütme Kurulu ve Daimi Kurul kararları[61] bulunmaktadır. Bunların yanında, BM Çocuk Hakları Sözleşmesi'nin taraf devletlerce uygulanmasını izlemek sorumluluğuna sahip olan ÇHK'nın Sözleşme'nin uygulanmasına ilişkin genel yorumları[62] da yol gösterici standartların oluşturulmasında önemli bir yere sahip olmaktadır.

Sayılanlar dışında, UNICEF ve UNHCR da dahil olmak üzere çeşitli uluslararası organizasyonların ortak katılımı ile oluşturulan, "Refakatsiz ve Ailesinden Ayrı düşmüş Çocuklara İlişkin Kurumlararası Rehber[63]" ile ECRE (*European Council on Refugees and Exiles*) tarafından hazırlanan, refakatsiz çocukların adalete erişimi ekseninde kaliteli hukukî yardımın sağlanmasına yönelik karşılaştırmalı rapor[64] da bağlayıcı olmayan ancak yol gösterici niteliğe sahip önemli belgeler arasında gösterilebilecektir.

[http://www.refworld.org/docid/48480c342.html].

57 **UNHCR:** ***Guidelines on Policies and Procedures in Dealing with Unaccompanied Children Seeking Asylum***, (Guidelines on UCC), February 1997, [http://www.refworld.org/docid/3ae6b3360.html].

58 **UNHCR:** ***Refugee Children: Guidelines on Protection and Care***, (GPC), 1994, [http://www.refworld.org/docid/3ae6b3470.html].

59 **UNHCR:** ***UNHCR Policy on Refugee Children***, 6 August 1993, EC/SCP/82, [http://www.refworld.org/docid/3f9e6a534.html]

60 **UNHCR:** ***Note on Refugee Children***, 9 July 1987, EC/SCP/46, [http://www.unhcr.org/excom/scip/3ae68ccc18/note-refugee-children.html].

61 Bu kararlardan bazıları için bkz. UNHCR, Ex Com. Concl. No. 113(LXVII), 06.10.2016 on youth; UNHCR, Ex.Com.Conl. No. 111(LXIV), Conclusion on Civil Registration, 17.10.2013; UNHCR, Ex.Com.Concl. No. 107 (LVIII), Conclusion on Children at Risk, 05.10.2007; UNHCR, Ex.Com.Conl. No. 105(LVI), Conclusion on Women and Girls at Risk, 06.10.2006; UNHCR, Ex.Com.Concl. No. 84 (XLVIII) on Refugee Children and Adolescents, 17.10.1997; UNHCR, Ex.Com.Concl. No. 59(XL) on Refugee Children, 13.10.1089; UNHCR, Ex.Com.Concl. No. 47 (XXXVIII) on Refugee Children, 12.10.1987.

62 Komite'nin birçok genel yorumu bulunmakla birlikte, özellikle mülteci çocuklarla ilişkili olan iki önemli Genel Yorum için bkz. CRC, Gen. Com. No. 6 (2005), treatment of unaccompanied and seperated children outside their country of origin, CRC/GC/2005/6; CRC, Gen. Com. No. 14 (2013), on the right of the child to have his or her best interests taken as a primary consideration, CRC/GC/2013/4.

63 Refakatsiz ve Ailesinden Ayrı Düşmüş Çocuklara İlişkin Kurumlararası Rehber, 2014, [http://www.unicef.org.tr/files/bilgimerkezi/doc/REFAKATS%C4%B0Z%20ve%20A%C4%B0LES%C4%B0NDEN%20AYRI%20D%C3%9C%C5%9EM%C3%9C%C5%9E%20%C3%87OCUKLAR.pdf]

64 **ECRE:** Right to Justice: Quality Legal Assistance for Unaccompanied Children Comparative Report, 2014, [http://www.refworld.org/cgi-bin/texis/vtx/rwmain?page=search&docid=54047b224&skip=0&query=ecre].

Bu standartlar ağırlıklı olarak, mülteci çocukların uluslararası korumaya erişiminin güvence altına alınması, aile birleşimlerinin gerçekleştirilmesi ve her türlü karar açısından yüksek yararlarının değerlendirilmesine yöneliktir.

Diğer çocuklardan farklı olarak, mülteci çocukların haklara erişimi noktasında, öncelikle uluslararası korumaya erişimlerinin güvence altına alınması, refakatsiz çocukların mümkünse aile birleşiminin sağlanarak yüksek yararlarını gözetebilecek yasal temsilcilerinin tayin edilmesi ve bu çocukların sığınma usûlünün her aşamasında hukukî yardıma eriştirilmeleri gerekmektedir. Anılan hususlar, mülteci çocuklar bakımından, adalete erişimin ilk ve en önemli basamağını oluşturmaktadır. Uluslararası korumaya erişimin önemi, BM Çocuk Hakları Sözleşmesi'nde de vurgulanmış, mülteci çocuklara özel olarak Sözleşme'de şu ifadelere yer verilmiştir (m. 2): "*Taraf Devletler, ister tek başına olsun isterse ana–babası veya herhangi bir başka kimse ile birlikte bulunsun, mülteci statüsü kazanmaya çalışan ya da uluslararası veya iç hukuk kural ve usûlleri uyarınca mülteci sayılan bir çocuğun, bu Sözleşmede ve insan haklarına veya insani konulara ilişkin ve söz konusu Devletlerin taraf oldukları diğer Uluslararası Sözleşmelerde tanınan ve bu duruma uygulanabilir nitelikte bulunan hakları kullanması amacıyla koruma ve insani yardımdan yararlanması için gerekli bütün önlemleri alırlar. Bu nedenle, Taraf Devletler, uygun gördükleri ölçüde, BM Teşkilatı ve onunla işbirliği yapan hükümetler arası ve hükümet dışı yetkili başka kuruluşlarla bu durumda olan bir çocuğu korumak, ona yardım etmek, herhangi bir mülteci çocuğun ailesi ile yeniden bir araya gelebilmesi için ana–babası veya ailesinin başka üyeleri hakkında bilgi toplamak amacıyla işbirliğinde bulunurlar. Herhangi bir nedenle kendi aile çevresinden sürekli ya da geçici olarak ayrı düşmüş bir çocuğa bu Sözleşmeye göre tanınan koruma, aynı esaslar içinde, ana–babası ya da ailesinin başkaca üyelerinden hiçbirisi bulunmayan çocuğa da tanınacaktır*".

Çocuğun yüksek yararı ilkesi, mülteci çocuklar bakımından, fiziksel, psikolojik ve sosyal gelişimin gerektirdiği ihtiyaçların karşılanmasını sağlamalıdır. Bu bağlamda ilk olarak, mülteci çocuğun yüksek yararının; siyasî, sosyal veya diğer mülahazalardan önce tutulması, ikinci olarak; mümkün olduğunca çocuğun bireysel ihtiyaçlarının tespitinde katılımının sağlanması ve üçüncü olarak; çocuğun adına gerçekleştirilecek faaliyetlerin onun fiziksel, zihinsel, ahlaki ve sosyal bakımdan sağlıklı ve normal bir şekilde gelişmesine önayak olacak şekilde gerçekleştirilmesi gerekmektedir. Bu nok-

tada önemli bir unsur da, çocuk adına karar veren aktörlerin uzmanlaşmış ve yetkin bireyler olmasıdır. Çocuğun yüksek yararının belirlenmesi özellikle mülteci refakatsiz çocuklar açısından özenle ve belirli bir sistematik dâhilinde gerçekleştirilmesi gereken bir husus olarak ortaya çıkmaktadır.

B. Ulusal Mevzuat

Doğrudan doğruya mülteci çocuklara ilişkin ulusal mevzuat eksenindeki belli başlı düzenlemelere değinilmeden önce, belirtmek gerekir ki, Türk yabancılar hukuku sisteminde eşitlik ve genellik esası geçerlidir. Anayasa'nın kanun önünde eşitliği düzenleyen 10. maddesi, temel hak ve özgürlüklere yönelik 17. maddesi, vatandaş-yabancı ayrımı yapmaksızın "herkesin" kanun önünde eşit olduğunu ve temel hak ve hürriyetlere sahip bulunduğunu teminat altına almıştır. Bu sebeple, Türk yabancılar hukukunda, yabancıların temel hak ve hürriyetlerini kullanmaları ve diğer hukukî işlem ve faaliyetleri bakımından, kural; vatandaşlarla eşitlik, istisna ise sınırlamadır. Bu bağlamda, hangi hakların, iş ve işlemlerin yabancılar tarafından gerçekleştirilebileceğinin değil; hangilerinin gerçekleştirilemeyeceğinin yahut sınırlandırılacağının açıkça kanunla düzenlenmesi gerekmektedir. Nitekim herhangi bir kısıtlama söz konusu olacaksa, Anayasa'nın 16. maddesi uyarınca, yabancıların temel hak ve özgürlüklerinin milletlerarası hukuka uygun olarak kanunla sınırlandırılması gerekmektedir. Bu bağlamda, ana statü olarak "yabancı" konumunda bulunan mülteci çocuklar açısından da, mevzuatta açıkça bir ayrım yapılmadığı sürece, Türk vatandaşı çocuklar için geçerli olan tüm düzenlemeler etki doğuracaktır. Bu çerçevede, yukarıda genel olarak çocuklara yönelik aktarılan ulusal mevzuata ilişkin düzenlemeler, burada ayrıca zikredilmeyecek ve bu düzenlemelerin aksi belirtilmediği sürece mülteci çocuklar bakımından da geçerli olacağı kabul edilecektir.

Bununla birlikte doğrudan doğruya yabancılara yönelik olan ya da yabancılık unsuru taşıyan hukukî ilişkileri düzenleyen mevzuatın mülteci çocuklara ilişkin olan veya onları da kapsamına alan belli başlı hükümleri aşağıda sıralanmıştır.

1. Yabancılar ve Uluslararası Koruma Kanunu ve Kanun'un Uygulama Yönetmeliği

Yabancılar ve Uluslararası Koruma Kanunu'nda (YUKK) çocuk, "henüz 18 yaşını doldurmamış ve ergin olmamış kişiyi" niteleyecek şekilde tanım-

lanmıştır [m. 3(1)(e)]. Kanunda, mülteci çocuk yahut uluslararası koruma arayan/statü sahibi çocuk gibi tanımlara yer verilmemekle birlikte, yukarıda da aktarıldığı üzere, refakatsiz çocuk tanımına yer verilmiştir [m. 3(1)(m)]. Refakatsiz çocuklar, Kanun'un 3(1)(l) hükmünde açıklanan "özel ihtiyaç sahibi" kişiler kapsamında sayılmıştır. Aynı hüküm uyarınca, refakatsiz çocukların yanı sıra, uluslararası koruma başvurusu sahibi ya da statüsü sahibi kişilerden beraberinde çocuğu olan yalnız anne ya da baba da özel ihtiyaç sahibi kategorisi kapsamında yer almaktadır.

YUKK'un çocuk-yetişkin ayrımı yapılmayan tüm hükümleri genel olarak çocuklar için, özel olarak da mülteci çocuklar bakımından geçerlilik doğurmaktadır. Ancak belirtmek gerekir ki, bu hükümlerin bazıları genel olarak yabancılara yönelik hukukî muameleye işaret etmekte, bazıları da özel olarak uluslararası korumaya ilişkin hususlara değinmektedir. Bu çerçevede, çocuğun ülkede bulunuş statüsüne göre, ilgili hükümler uygulama alanı bulacaktır. Kanun'un herhangi bir hükmünde doğrudan doğruya çocuklara yönelik iş ve işlemlerde gözetilecek hususlara yönelik bir düzenleme bulunmamakla birlikte, Uygulama Yönetmeliği'nin (U.Yön) 122. maddesinde, çocukların iş ve işlemlerinde gözetilecek hususlar sayılmıştır. İlgili hükümde, ağırlıklı olarak, çocuklara ilişkin işlemlerde muvafakatin nasıl sağlanabileceği üzerine şekillendirilmiş; çocuğun yüksek yararının söz konusu olduğu durumlarda ise herhangi bir muvafakat aranmaksızın, talep veya başvuru olmaksızın idarenin Kanun kapsamındaki iş ve işlemleri resen başlatacağı ve karara bağlayacağı düzenlenmiştir. Bununla birlikte ilgili hükmün son bendinde, çocuklarla ilgili hükümlerde, uluslararası korumaya ilişkin hükümlerin saklı bulunduğu da belirtilmiştir.

YUKK'ta doğrudan doğruya mülteci çocuklara yönelik olan hükümler, tanımlar hariç, ağırlıklı olarak uluslararası korumaya ilişkin kısımda yer almaktadır. Kanun'un U.Yön.'de de mülteci çocuklara yönelik bazı hükümler bulunmaktadır. Bu çerçevede ilgili hükümlerin belli başlı olanları şu şekilde sıralanabilir:

Çocuğun yüksek yararının gözetilmesini gerektiren hususlara yönelik düzenlemeler

- Kanun'un 46. maddesinde insani ikamet izni verilmesinde;
- Kanun'un 59(1)(ç) maddesinde, geri gönderme merkezlerinde (GGM) sağlanacak hizmetler kapsamında;

- Kanun'un 66(1)(a) maddesinde ve U.Yön.'nin 123(2). maddesinde, refakatsiz çocukla ilgili her türlü işlemde;
- U. Yön. m. 116(8) çocuklarla ilgili bilgi paylaşımında;
- U.Yön. 122(1)(ç) maddesinde, muvafakat, talep ya da başvuru olmaksızın Kanun çerçevesinde gerçekleştirilecek işlemlerin başlatılması ve karara bağlanmasında çocuğun yüksek yararının gözetilmesinden hareket edileceği düzenlenmiştir.

Mülakata ilişkin Hükümler

- Kanun'un 75. maddesi ile U. Yön.'in 82(1)(ç) maddeleri uyarınca, çocuğun mülakatında psikolog, çocuk gelişim uzmanı veya sosyal çalışmacı ile ebeveyni veya yasal temsilcisinin hazır bulunacağı düzenlenmiştir.

Özel Olarak Refakatsiz Çocuklara İlişkin Hükümler

- Kanun'un 67. maddesi uyarınca, refakatsiz çocuklara (özel ihtiyaç sahibi kapsamında) uluslararası korumaya ilişkin hak ve işlemlerde öncelik tanınacağı;
- Kanun'un 59(1)(ç) maddesinde, çocukların yüksek yararının gözetilerek, refakatsiz çocuklar ile ailelerin ayrı bir yerde barındırılacağı;
- U.Yön. m. 65(2) çerçevesinde, uluslararası koruma başvurularının valiliklere bizzat yapılacağı ancak refakatsiz çocuklar ile diğer başvuru sahiplerinin başvurularını bizzat yapamadığı durumlarda başvuruları ilgili birimler tarafından bulundukları yerlerde alınabileceği;
- Kanun'un 66. maddesinde, başvurunun alınması ile birlikte refakatsiz çocuklara 5395 sayılı Çocuk Koruma Kanunu'nun hükümlerinin uygulanacağı; nasıl ve ne şekilde barındırılacakları; on altı yaşını doldurmuş olanların uygun koşullar sağlandığında kabul ve barınma merkezlerinde barındırılabileceği;
- Kanun'un 79(4).maddesinde refakatsiz çocukların uluslararası koruma başvurularının hızlandırılmış olarak değerlendirilmeyeceği;
- U.Yön.'nin 123(2). maddesinde hangi hususların, çocuğun yüksek yararının gözetilmesinde göz önünde bulundurulacağı düzenlenmiştir.

Hukukî Yardımdan Faydalanmaya İlişkin Hükümler

Her ne kadar, ne YUKK'ta ne de U.Yön.'de doğrudan doğruya mülteci çocuklara yönelik hukukî yardımdan faydalanma açısından özel bir düzenleme bulunmasa da, genel düzenlemelerden çocukların da faydalanabileceği açıktır. Bu çerçevede;

- Kanun'un 57(7). maddesi uyarınca, idari gözetim işlemine karşı yargı yoluna başvuranlara Avukatlık Kanunu hükümlerince avukatlık hizmeti sağlanacağı;
- Kanun'un 59(1)(b) hükmü uyarınca, GGM'lerde bulunan kişilere avukata erişme ve bunlarla görüşme yapabilme imkânı sağlanacağı
- Kanun'un 81. maddesi uyarınca, avukatlık ücretini karşılama imkânı bulamayan başvuru veya uluslararası koruma statüsü sahibi kişilerin Avukatlık Kanunu uyarınca adli yardımdan faydalanabileceği ve bu kişilerin STK'lar tarafından sağlanan danışmanlık hizmetlerinden de faydalanabileceği;
- Kanun'un 94. maddesi uyarınca, ilgilinin kişisel dosyasındaki bilgilerin yasal temsilcisi veya avukatı tarafından incelenebileceği ve bir örneğinin alınabileceği;
- U.Yön.'nin 116 ve 117. maddeleri uyarınca ilgilinin yasal temsilcisinin veya vekâletnamesi bulunan avukatının kişisel dosyaya erişiminin sağlanabileceği ve bir örneğini alabileceği düzenlenmiştir.

2. Geçici Koruma Yönetmeliği

Hâlihazırda Suriye'deki iç savaş sebebiyle oluşan kitlesel akın için uygulanmakta olan Geçici Koruma Yönetmeliği (GKY), çocuklara yönelik aşağıda sıralanan belli başlı hükümleri ihtiva etmektedir:

- GKY'nin 21(3). maddesinde geçici korumadan yararlananların Türkiye'de doğan çocuklarının da en kısa sürede kayıt işlemlerinin yapılacağı;
- GKY'nin 23(4). maddesinde, refakatsiz çocukların esas olarak Aile ve Sosyal Politikalar Bakanlığı (ASPB) koordinesinde barındırılacağı ancak uygun koşulların sağlanması durumunda geçici barınma merkezlerinin ayrı bölümünde barındırılabileceği;
- GKY'nin 28. maddesinde eğitim hakkından faydalanılabileceği;

- GKY'nin 48(2). maddesinde çocuklarla ilgili tüm işlemlerde çocuğun yüksek yararının gözetilerek ilgili mevzuat hükümlerinin uygulanacağı;
- GKY'nin 49. maddesinde, aile birleşimi talebinde bulunulabileceği ve refakatsiz çocukların talebi beklenmeksizin aile birleşimine ilişkin işlemlerin başlatılacağı düzenlenmiştir.
- Hukukî yardıma erişim bakımından ise; GKY'nin 51. maddesinde, ilgilinin yasal temsilcisi veya avukatının kişisel dosyayı inceleyebileceği ve bir örnek alabileceği; 53. maddesinde ise Yönetmelik kapsamındaki yabancıların, Avukatlık Kanunu uyarınca adli yardım hizmetlerinden faydalanabileceği düzenlenmiştir.

3. Refakatsiz Çocuk Yönergesi

29.03.2015 tarih ve 29310 sayılı Resmi Gazete'de yayımlanarak yürürlüğe giren Çocuk Destek Merkezleri Yönetmeliğinin 5. Maddesi, 2. Fıkrası kapsamında refakatsiz çocuklara yönelik ihtisas kuruluşları oluşturulmuştur. Bu çerçevede ASPB tarafından refakatsiz çocuklara sunulacak hizmetlere ilişkin usûl ve esasları içeren bir Yönerge hazırlanmıştır. Anılan Yönerge'de;

- Çocuğun bakım hizmetlerinden yararlanmasına yönelik hükümler (m. 5)
- Çocuğun refakatsiz olup olmadığı ve sevk işlemlerine yönelik hükümler (m. 6)
- Çocukların kuruluş veya birimlere kabulü, hizmet sunumu ve ayrılış işlemlerine ilişkin hükümler (m. 7-11) bulunmaktadır.

4. Milletlerarası Özel Hukuk ve Usûl Hukuku Hakkında Kanun

Milletlerarası Özel Hukuk ve Usûl Hukuku Hakkında Kanun (MÖHUK), yabancılık unsuru içeren özel hukuk meselelerinde uygulanacak hukukun belirlenmesini sağlayan bağlama kuralları ile milletlerarası yetkiye ilişkin kurallar içermektedir. Bu çerçevede, çocuk-yetişkin ayrımı yapılmayan tüm hükümler mülteci çocuklar bakımından da geçerliliğini korumaktadır. Bununla birlikte, özellikle mülteci çocuklar açısından önem doğuracak hüküm, MÖHUK'un 4. maddesinde yer almaktadır. İlgili hüküm uyarınca; yetkili olan hukukun vatandaşlık esasına göre tayin edildiği hâllerde, Kanun'da

aksi öngörülmedikçe; vatansızlar ve mülteciler hakkında yerleşim yeri, bulunmadığı hâllerde mutad mesken, o da yok ise dava tarihinde bulunduğu ülke hukukunun uygulanacağı düzenlenmiştir.

IV. Çocuk Dostu Hukukî Yardımın Mülteci Çocukların Adalete Erişimi Bakımından Sahip Olduğu İşlevler

Başta Çocuk Hakları Sözleşmesi olmak üzere, diğer uluslararası kaynaklar ve yol gösterici standartlar ekseninde, hukukî yardımın mülteci çocukların adalete erişimi bakımından hayati bir öneme sahip olduğu belirtilebilir. Ebeveynleri ile birlikte zorunlu göçe maruz kalan çocukların hukukî yardımdan yoksun kalması, oldukça karmaşık sığınma usûlü uygulamaları içerisinde ihmal edilmeleri ve kaybolmaları riskini doğurabilecektir. Bunun yanında, sığınma usûlü dışındaki hususlarda da, ailelerin bulundukları ülkenin hukukuna yabancı olmaları, nereden ve nasıl yardım isteyeceklerini bilememeleri, yetkili makamlarla aralarında güven tesis edilmemiş olması, menşe ülkeye gönderilme kaygısı gibi sebeplerle çocuğun yüksek yararının gözetilmesinde ve çocuğun temsil edilmesinde ciddi sorunlar yaratabilecektir.

Kuşkusuz, mülteci çocuklar bakımından hukukî yardımın mutlak bir gerekliliğe sahip olduğu hususlar refakatsiz çocuklara ilişkin olarak da ortaya çıkmaktadır. Bu çocukların, ülkede bulunuşlarından itibaren yasal temsilcilerinin belirlenmesi ve tüm işlemlerde hukukî yardımdan faydalanabilmelerinin teminat altına alınması çocuk dostu bir adalet sisteminin etkin ve eşitlikçi işleyişi açısından belirgin bir ihtiyaçtır[65]. Bu çerçevede, aşağıda yer verilen hususların hukukî yardımın işlevi bakımından öne çıkan bir niteliğe sahip olduğu belirtilebilir. Ancak unutulmamalıdır ki; aşağıdaki liste, sınırlı sayıda hususu içeren bir liste değildir. Buna ek olarak, bu liste, hukukî yardımın genel olarak tüm çocuklar için geçerli olan işlevlerinden bağımsız da değildir. Mülteci çocuklar bakımından da, Rapor'un üçüncü bölümünde gösterilen açıklamalar geçerliliğini korumaktadır. Aşağıdaki liste ise, mülteci çocukların özellikle uluslararası korumaya yönelik ihtiyaçları sebebiyle ve kırılgan durumları bakımından özellik gösteren, onlara has bazı hususları, hukukî yardımın işlevi kapsamında ön plana çıkarmak için oluşturulmuştur.

65 Bu hususta bakınız, **ECRE**, s. 11 vd.

1. Çocuğun Ülkeye Kabulünün Sağlanması ve Geri Gönderme Yasağına Aykırı Şekilde Ülkeden Uzaklaştırılmasının Engellenmesi

Geri gönderme yasağı, 1951 Sözleşmesi'nin 33(1). maddesinde kendine yer bulmuştur. İlgili hüküm uyarınca, "[*h*]*içbir Akid Devlet, bir mülteciyi, ırkı, dini, vatandaşlığı, belirli bir sosyal gruba mensubiyeti veya siyasî fikirleri dolayısıyla hayat ve hürriyetinin tehdit edileceği ülkelerin hudutlarından her ne şekilde olursa olsun sınır dışı veya iade edemez*". Geri gönderme yasağı 1951 Sözleşmesi'nde mutlak bir yasak olarak düzenlenmemiştir. Sözleşme'nin 33(2). maddesinde bu yasağa getirilebilecek istisnalar şu şekilde kaleme alınmıştır: "[*b*]*ununla beraber, bulunduğu memleketin emniyeti için tehlikeli sayılması hususunda ciddi sebepler mevcut olan veya bilhassa vahim bir cürümden dolayı katileşmiş bir hükümle mahkum olduğu için mezkur memleket topluluğu için bir tehlike teşkil eden bir mülteci işbu hükümden istifadeyi talep edemez*". Her ne kadar, belirtilen hüküm ilgili yasağın belirli durumlarda göz ardı edilebileceğini öngörse de, özellikle işkence ve kötü muamele yasağının insan hakları hukuku bakımından mutlak bir hak olarak kabul edilmesi ve uygulamada sadece bu yasağı doğrudan doğruya ihlâl eden devletin değil, bireyi söz konusu yasağın ihlâl edileceği bir yere gönderen devletin de sorumlu kılınması[66], geri gönderme yasağının bugünkü mutlak görünümünü şekillendirmiştir. Bu çerçevede geri gönderme yasağının özellikle işkence yasağı gibi mutlak bir hakkın ihlâline sebebiyet vereceği durumlarda istisna tanınmaksızın ve sadece fiilen de olsa mülteci statüsü şartlarını taşıyanlar için değil, herkes bakımından uygulanması gerekmektedir. Nitekim geri gönderme yasağının bu görünüm dâhilinde yaygın bir uygulama alanı bulması ve böylelikle norm

66 İlgili yorum AİHM'in önüne gelen ***Soering v. United Kingdom*** dâvası'nda, AİHS'in 3. maddesinde düzenlenen işkence ve kötü muamele yasağına yönelik olarak yapılmış ve bu yönde bir içtihat oluşmasına sebebiyet vermiştir. ***Soering v. United Kingdom,*** (***Soering v. UK***) App. No. 14038/88, 07.07.1989. Bu hususta önemli bir dâva da ***Chahal v. United Kingdom*** dâvasıdır. Dâvada AİHM, AİHS'in 3. maddesinin ulusal güvenliğin tehlike altında olduğu hâllerde dahi sınırlandırılamayacağına ve mutlak bir koruma öngördüğüne hükmetmiştir: ***Chahal v. United Kingdom***, App. No. 22414/93, 15.11.1996, paras. 79-81. AİHM'in geri gönderme yasağı ile işkence yasağını ilişkilendirerek AİHS'in 3. maddesinin mutlak hak olma niteliğini ortaya koyduğu diğer kararlarından bazı örnekler için bkz. ***A v. Netherlands***, App. No. 4900/06, 20.07.2010; ***N v. Sweden***, App. No. 23505/09, 20.07.2010; ***Saadi v. Italy***, App. No. 37201/06, 28. 02. 2008; ***T.I. v. The United Kingdom***, App. No. 43844/98, 07.03.2000; ***Ahmed v. Austria***, App. No. 71/1995/577/663, 17.12.1996. AİHS'e ek olarak BM Medenî ve Siyasî Haklar Sözleşmesi, BM İşkenceyi Önleme Sözleşmesi gibi uluslararası sözleşmeler ekseninde de geri gönderme yasağı etki doğurmaktadır: bu hususta ayrıntılı bilgi için bkz. ÖZTÜRK, **N.Ö.:** Mültecinin Hukukî Statüsünün Belirlenmesi, Ankara 2015, ss. 141-149.

yaratan bir karakteri hâiz olduğunun benimsenmiş bulunması[67], yasağın bir uluslararası teamül hukuku kuralı olarak kabul edilmesi ile sonuçlanmıştır[68]. Hatta geri gönderme yasağının artık bir emredici uluslararası hukuk normu (*jus cogens*) seviyesine yükselmiş olduğu da doktrinde kimi yazarlarca iddia edilmektedir[69]. Bu bağlamda, geri gönderme yasağının sadece bireysel göç durumlarında değil, geçici korumaya temel teşkil eden kitlesel akın hâllerinde de etkili olacağından şüphe duyulmamalıdır[70].

Geri gönderme yasağı, sadece ülkeden uzaklaştırmayı değil, sınırdan geri çevirmeyi de engelleyen bir niteliğe sahiptir[71]. Yasak, her ne kadar hukuken (*de jure*) ülkeye kabul zorunluluğu doğurmasa da, bireyin sınırdan geri çevrilme sonucunda güvenli bir yere ulaşamama yönünde gerçek bir riskin bulunması, fiilen (*de facto*) ülkeye kabul zorunluluğu doğurmaktadır[72].

---

67 **LAUTERPACHT, E./ BETHLEHEM, D.:** "The Scope and Content of the Principle of Non-Refoulement: Opinion" İçinde Refugee Protection in International Law UNHCR's Global Consultations on International Protection (eds. Erica Feller, Volker Türk, ve Frances Nicholson), Cambridge 2005, ss. 140–149; **GOODWIN-GILL, G.S./MCADAM, J.:** Refugee in International Law, Cambridge 2011, ss. 345–354.

68 Bu yönde bkz. **GOODWIN-GILL, G.S.:** "Non-Refoulement and the New Asylum Seekers", (Virginia Journal of International Law, 1985-1986, vol. 26, s. 901; **ALLAIN, J.:** "The Jus Cogens Nature of Non-Refoulement", International Journal of Refugee Law, 2001, vol. 13, S. 4, s. 538; **PARKER, K./NEYLON, L.B.:** "Jus Cogens: Compelling the Law of Human Rights", Hastings International and Comparative Law Review, 1988-1989, vol. 12, s. 4; **HYNDMAN, P.:** "Asylum and Non-Refoulement-Are These Obligations Owed to Refugees Under International Law?", Philippine Law Journal, 1982, vol. 57, s. 50; **DUFFY, A.:** "Expulsion to Face Torture? Non-refoulement in International Law", International Journal of Refugee Law, 2008, vol. 20, S. 3, s. 383; **COLEMAN, N.:** "Non-Refoulement Revised- Renewed Review of the Status of the Principle of Non-Refoulement as Customary International Law", European Journal of Migration and Law, 2003, vol. 5, s. 49.

69 Bu hususta ayrıntılı değerlendirmeler için bkz.: **ALLAIN,** ss. 533-558; **FARMER, A.:** "Non-Refoulement and Jus Cogens: Limiting Anti-Terror Measures that Threaten Refugee Protection", 2008, [http://works.bepress.com/alice_farmer/1]. Bununla birlikte UZUN, yasağın jus cogens olarak değerlendirilme iddiasının gerekçelendirilmesinin zor olduğunu ve bu iddianın zayıf bir iddia olarak nitelendirilebileceği görüşündedir: **UZUN, E.:** "Geri Göndermeme (Non-Refoulement) İlkesinin Uluslararası Hukuktaki Konumu Üzerine bir Değerlendirme", Uluslararası Hukuk ve Politika, 2012, vol. 8, S.30, ss. 51-54.

70 Bu hususta bkz. **LAUTERPACHT/BETHLEHEM,** s. 119; **FITZPATRICK, J.:** "Temporary Protection of Refugees: Elements of a Formalized Regime", (Formalized Regime), The American Journal of International Law, 2000, vol. 94, S.2, s. 296; ayrıca bkz. BM Yürütme Kurulu Kararı, S. 22, paras. II (1) ve (2).

71 Geri gönderme yasağı ile yasaklanan eylemlerin kapsamına yönelik açıklamalar için bkz. ÖZTÜRK, ss. 124-131. Bu hususta UNHCR Yürütme Kurulu Kararları için ayrıca bkz. UNHCR, Ex.Com.Conl. No. 6(XXVIII), 1997, para. (c); UNHCR, Ex.Com.Conl. No. 85(XLIX), 1998, para. (q); UNHCR, Ex.Com.Conl. No. 99(LV), 2004, para.(1).

72 Bu hususta bkz. **HATHAWAY, J.C.:** The Rights of Refugees under International Law, Cambridge 2005, s. 301.

Genel çerçevedeki bu bilgiler ışığında, özel olarak çocuklar için geri gönderme yasağının uygulanmasında, Çocuk Hakları Sözleşmesi'nin; "*Taraf Devletler, her çocuğun temel yaşama hakkına sahip olduğunu kabul ederler. Taraf Devletler, çocuğun hayatta kalması ve gelişmesi için mümkün olan azami çabayı gösterirler*" hükmüne yer veren 6. maddesi ile "Taraf Devletler, her çocuğun bedensel, zihinsel, ruhsal, ahlâksal ve toplumsal gelişmesini sağlayacak yeterli bir hayat seviyesine hakkı olduğunu kabul ederler" hükmüne yer veren 27(1). maddesi ve hiçbir çocuğun işkence veya diğer zalimce, insanlık dışı, aşağılayıcı muamele ve cezaya tabi tutulmayacağı; idam cezası ve ömür boyu hapis verilmeyeceği; hiçbir çocuğun yasa dışı ya da keyfi biçimde özgürlüğünden yoksun bırakılamayacağını düzenleyen 37. maddesi, özel bir öneme sahiptir. Nitekim ÇHK'nın 6 numaralı genel yorumunda da, çocuğun telafisi mümkün olmayan bir zarara uğraması yönünde gerçek bir risk olduğuna esaslı şekilde kanaat getirilmesi halinde, çocuğun bu tür bir zarara uğrayacağı ülkeye gönderilmemesi gerektiği vurgulanmıştır[73]. Yorumda telafisi mümkün olmayan zararlara örnek olarak Sözleşme'nin 6. ve 37. maddelerinde düzenlenen hususlara yer verilmiş ancak bunların sınırlı sayıda (tahdidi) olmadığının üzerinde durulmuştur[74]. UNHCR'ın sığınma arayan refakatsiz çocuklara yönelik rehberinde ise, özellikle bu çocukların kırılgan durumlarından ötürü, ülke kabullerinin sağlanması gerektiği belirtilmektedir[75]. Ayrıca bu noktada, aşağıda (6.başlık çerçevesinde) açıklanan çocuğa yönelik her türlü karar açısından yüksek yararının gözetilmesine yönelik Sözleşme'nin 3. maddesinin bağlayıcı etkisi, geri gönderme yasağının çocuklar açısından değerlendirilmesinde, yetişkinlerden farklı olarak, yüksek yarar değerlendirmesinin de yapılmasını gerektirmektedir. Bu sebeple, geri gönderme yasağının uygulanmasında kullanılan geleneksel yöntemler, çocuklar bakımından yetersiz kalabilecektir[76]. Ayrıca eklemek gerekir ki, çocuğun ebeveyn(ler)ine yahut yasal temsilcisine bağlı olarak ülkeden uzaklaştırılma ihtimali bulunduğu noktada da çocuk açısından ayrı ve özel bir değerlendirme yapılması yukarıda zikredilen teminatların sağlanması bakımından önem arz etmektedir[77].

73 CRC, Gen.Com. No.6, para. 27.

74 Ibid.

75 UNHCR, UCC, s. 1.

76 Bu hususta bkz. **POBJOY, J.:** "The Best Interests of the Child Principle as an Independent Source of International Protection", ICLQ, 2015, vol. 4, s. 328 vd.

77 Ibid.

İşte bu noktada, çocuğun tüm temel haklarının kaynağı olan yaşam hakkının ve yine mutlak bir hak olarak düzenlenen kötü muamele ve işkence yasağının işletilebilmesi açısından, çocuğun hukukî yardıma erişebilmesi ve yetişkinlerden daha karmaşık ve katmanlı bir değerlendirmeye tabi tutulması gereken geri gönderme yasağı değerlendirmesinin mutlaka hukukî yardım alınarak gerçekleştirilmesi gerekmektedir. Hukukî yardım, bu bağlamda hem çocuğun ülkeden uzaklaştırılmamasını teminat altına alma işlevi görmekte iken diğer yandan da usûlün en hızlı ve etkin şekilde gerçekleştirilmesini sağlayabilecektir.

2. Çocuğun Sığındığı Ülkedeki Yasal Statüsünün Belirlenmesi

Çocuk Hakları Sözleşmesi ve yol gösterici nitelik taşıyan uluslararası standartların sağlanabilmesi bakımından; mülteci çocuğun ülkeden uzaklaştırılmaması yeterli olmamakta, ülkede yasal olarak kalışının da teminat altına alınması gerekmektedir. Zira geri gönderme yasağı, bu yasaktan faydalanan bireylere doğrudan doğruya yasal bir statü bahşetmemektedir. Bu sebeple, çocuğun, özellikle uluslararası koruma ihtiyacı doğrultusunda, ülkedeki yasal statüsünün belirlenmesi, kimi zaman karmaşık bir usûlün işletilmesini gerektirmektedir. Yetişkin mültecilerin dahi zorlandıkları sığınma usûlü bakımından, çocuğun hukukî yardım ekseninde bu sürece girmesi ve devam etmesi gereklilik arz etmektedir. Çocuğun sığınma usûlüne bir an önce dâhil edilmesi ve bu usûlün etkin şekilde işletilmesi adalete erişim açısından da önemli bir aşamadır.

Çocuğun mülteci statüsünün belirlenmesinde, UNHCR yetişkinlerinkinden farklılık arz eden bir usûl ve esas incelemesinin yürütülmesi yönünde bir bakış açısına sahiptir[78]. Gerçekten de çocuğun yaş ve gelişim seviyesine göre olayları algılama kapasitesinin değişkenlik göstermesi, çocuk açısından menşe ülkesinde zulüm riski oluşturacak faktörlerin çeşitlilik arz etmesi ve ispat standardının çocuklar açısından esnek tutulması ihtiyacı, esasa yönelik değerlendirmeyi çocuklar bakımından kendine has bir niteliğe büründürmektedir. Buna ek olarak, çocuğun usûli hakları konusunda bilgilendirilmesinin yaş ve gelişim düzeyine uygun yapılması, usûl güvencelerinin yetişkinlere göre farklılık arz etmesi de yine mülteci çocuklara

78 UNHCR'ın Uluslararası Koruma Rehberlerinin, çocukların sığınma başvurularının değerlendirilmesine ilişkin olan 8 numaralı düzenlemesinde, mülteci statüsünün belirlenmesi noktasında çocuğa duyarlı bir statü belirleme sürecinin ana hatlarına yer verilmiştir: UNHCR, Child Asylum Claims.

has öne çıkan usûl kaynaklı unsurlardandır. Özellikle refakatsiz çocukların, ebeveynlerine bağlı olarak statü değerlendirme usûlüne dâhil edilme şanslarının bulunmaması, bu çocukların başvuru aşamasından, karar aşamasına kadar, etkin şekilde yürütülen ve çocuğun ihtiyaçları ve yüksek yararının gözetildiği bir sürecin tercihen (çocuğun gelişim seviyesine bağlı olarak görüşüne de önem verilmek suretiyle) kendiliğinden işletilmesini gerektirmektedir[79]. Özel olarak mülteci statüsü belirlemeye yönelik olarak çocuk açısından dikkat edilmesi gereken güvencelerin kıyasen diğer uluslararası koruma statülerinin belirlenmesinde ve kitlesel akın durumlarında geçici koruma sağlanması noktasında da kullanılması uygun olacaktır.

Özellikle refakatsiz çocuklar bakımından, çocuğun yaş tespiti, refakatsiz durumunun belirlenmesi ve her şeyden önce, çocuğa usûlün hemen başlangıcında, mümkünse derhal yasal bir temsilci atanarak işlemlerin, yasal temsilcinin gözetiminde ve onayı doğrultusunda sürdürülmesi gerekmektedir. Yasal temsilcinin belirlenmesinin, çocuğun ülkedeki yasal statüsünün belirlenmesi ile yakın bir ilişkisi bulunmaktadır.

Anılan sebeplerle, hukukî yardımın önemli bir işlevini, çocuğun bulunduğu ülkedeki yasal statüsünün belirlenmesi oluşturmaktadır. Nitekim ÇHK, 6 numaralı genel yorumunda, çocukların sığınma usûlüne dâhil edildiği durumlarda, idari ve yargısal usûlün işletilmesinde (özellikle refakatsiz çocuklar bakımından) vasi ya da kayyım gibi yasal temsilcilerin katılımı dışında mutlaka hukukî yardımın sağlanması ve bu noktada da yasal temsilin gerçekleşmesi gerektiğini vurgulamaktadır[80]. Bu süreçteki hukukî yardımın gerekli olduğu hallerde, ücretsiz ve kolay erişilebilir durumda olmasının gerekliliği de belirtilmelidir[81]. AİHM'in *MSS v. Belgium and Greece* kararında, sığınma usûlünde ücretsiz hukukî yardıma erişimin önemi şu ifadelerle zikredilmektedir: "*.... her ne kadar başvurucu açıkça bir avukatın masraflarını karşılayamayacak durumda ise de, yasal danışmanlık ve rehberlik sunan kuruluşlara erişim hakkında kendisine herhangi bir bilgi verilmemiştir. Buna ek olarak hukukî yardım için hazırlanan listede avukat eksikliği bulunmaktadır (...) ve bu durum sistemi uygulamada etkisiz hale getirmektedir.*

79 UNHCR, UCC, s. 2; UNHCR, GPC, ss. 100 ve 101.

80 CRC, Gen.Com. No. 6, para. 36.

81 **FRA:** Seperated Asylum Seeking Children in European Union Member States, 2011, ss. 12 ve 82, [http://fra.europa.eu/en/publication/2012/separated-asylum-seeking-children-european-union-member-states].

Hükûmetin savlarının aksine, Mahkeme bu durumun aynı zamanda, özellikle sığınmacılar söz konusu olduğunda, başvuruya erişime mani olan bir engel olabileceğini ve 13. madde (etkili başvuru yolu) *kapsamına girdiğini düşünmektedir.*[82]"

3. Çocuğun Bakımı ve Gelişimi için Gerekli Hizmetlerden Faydalanabilmesinin ve Yetkili Makamlarla İrtibatının Sağlanması

Mülteci çocukların sığınma usûlü içerisindeki güvencelerden faydalandırılmasının yanında bu çocukların gelişimi ve bakımları için başta Çocuk Hakları Sözleşmesi olmak üzere, uluslararası ve(ya) ulusal standartlar ekseninde belirlenen; bakım, eğitim, sağlık gibi bir takım hizmetlerden faydalandırılması noktasında hukukî yardım önemli bir işleve sahip bulunmaktadır. Sıklıkla, mülteci çocukların aileleriyle tutuldukları, GGM'ler yahut kamp veya kabul/barınma merkezlerindeki şartların çocuğun gelişimine ve yüksek yararına aykırı bir nitelik göstermesi riski oluşabilmektedir. Hukukî yardım bu noktada, çocuğun mültecilik halinden bağımsız, tüm çocuklara özgülenmiş haklardan faydalandırılmaları bakımından etkin bir rol oynayabildiği sürece çocuk dostu bir niteliğe kavuşabilmiş olabilecektir.

Mülteci çocukların söz konusu tedbirlere eriştirilmeleri noktasında diğer çocuklardan farklılık ve hassasiyet gösteren özelliklerini dört noktada ele alabilmek mümkündür. İlk olarak, çocuğun yüksek yararını gözetmesi beklenen aile bireylerinin, mültecilik halinde olmaları bu sorumluluğun etkin şekilde yerine getirilmesini engelleyebilecektir. İkinci olarak, aile bireyleri, bulundukları ülkenin çocuklara yönelik bu başlık altındaki uygulamalarından haberdar olmayabilir. Üçüncü olarak, özellikle GGM'lerde yahut kamp veya kabul merkezlerinde barınan aileler bakımından, çocuğun üstün yararının gözetilmesi, ailenin çocuktan ayrılmama yönündeki dürtüsünün gerisinde kalabilmektedir. Son olarak ise refakatsiz durumda bulunan çocuklar için söz konusu hizmetlere eriştirilmenin ve gerekirse bu yönde tedbir alınmasının sağlanmasının yasal temsilci vasıtasıyla teminat altına alınması gerekmektedir.

---

82 ***MSS v. Belgium and Greece***, App. No. 30696/09, 21. 01. 2011, para. 319. Karara ilişkin yer verilen kısım, İnsan Hakları Ortak Platformu (İHOP) için Filiz Akgün tarafından yapılan Türkçe çeviriden alıntılanmıştır, parantezler ve vurgu tarafımıza aittir. Kararın Türkçe çevirisi için bkz. [http://www.multeci.org.tr/wp-content/uploads/2016/12/M.S.S.-Belcika-ve-Yunanistan.pdf]; kararın orijinal metni için bkz. [http://hudoc.echr.coe.int/app/conversion/pdf/?library=ECHR&id=001-103050&filename=001-103050.pdf&TID=cwvzdogrzt].

4. Aile Birleşiminin Gerçekleştirilmesine Yönelik Usûlün Takip Edilmesi ve Teminat Altına Alınması

Aile birleşiminin sağlanması, başta AİHS'in 8. Maddesi olmak üzere, uluslararası sözleşmelerle teminat altına alınan ailenin korunması temel hakkı kapsamında değerlendirilmektedir. Aile birleşiminin çocuklar bakımından önemi ise Çocuk Hakları Sözleşmesi'nde düzenlenerek başat bir öneme kavuşturulmuştur. Sözleşme'nin 10. maddesinde, "... çocuk veya ana–babası tarafından, ailenin birleşmesi amaçlarıyla yapılan bir Taraf Devlet ülkesine girme ya da onu *terk etme konusundaki her başvuru, Taraf Devletlerce olumlu, insani ve ivedi bir tutumla ele alınacaktır. Taraf Devletler, bu tür bir başvuru yapılmasının başvuru sahipleri veya aile üyeleri aleyhine sonuçlar yaratmamasını taahhüt ederler. Ana-babası, ayrı devletlerde oturan bir çocuk olağanüstü durumlar hariç, hem ana hem de babası ile düzenli biçimde kişisel ilişkiler kurma ve doğrudan görüşme hakkına sahiptir*" hükmüne yer verilmiştir. Aynı doğrultuda Sözleşme'nin 22. maddesinde uyarınca, "*..Taraf Devletler, uygun gördükleri ölçüde, BM Teşkilatı ve onunla işbirliği yapan hükümetler arası ve hükümet dışı yetkili başka kuruluşlarla bu durumda olan bir çocuğu korumak, ona yardım etmek, herhangi bir mülteci çocuğun ailesi ile yeniden bir araya gelebilmesi için ana–babası veya ailesinin başka üyeleri hakkında bilgi toplamak amacıyla işbirliğinde bulunurlar. Herhangi bir nedenle kendi aile çevresinden sürekli ya da geçici olarak ayrı düşmüş bir çocuğa bu Sözleşmeye göre tanınan koruma, aynı esaslar içinde, ana–babası ya da ailesinin başkaca üyelerinden hiçbirisi bulunmayan çocuğa da tanınacaktır.*"

Sözleşme'nin yanı sıra, UNHCR yürütme kurulu kararlarında da ayrı kalmış mülteci ailelerin birleştirilmesinin önemi vurgulanmaktadır[83]. Bu bağlamda, özellikle, ebeveynlerinden birinin mülteci olarak tanınması durumunda çocuğun da bu statüden faydalandırılması gerektiğinin altı çizilmektedir[84].

Çocuk Hakları Sözleşmesinin yukarıda değinilen hükümlerinden de anlaşılacağı üzere, aile birleşimine Sözleşme ekseninde özel bir önem verilmektedir. Bunun en önemli sebebi, çocuğun ailesinden ayrı düşmesinin

83 UNHCR, Ex.Com.Conl. No.24 (XXXII) Family Reunification, 1981; UNHCR, Ex.Com.Concl. No.47, para (d).

84 UNHCR, Ex.Com.Concl. No. 47, para (h).

ve refakatsiz kalmasının onu hassas duruma düşürmesidir. Bu hassasiyetin giderilmesi ve çocuğun esenliğinin sağlanabilmesi için aile birleşiminin sağlanması gerekmektedir. Bu sebeple refakatsiz çocuğun ailesinin tespit edilmesi, buna yönelik araştırma ve faaliyetlerin gerçekleştirilmesi derhal işletilmesi gereken bir usûl olarak ortaya çıkmaktadır. Ancak çocuğun yüksek yararının göz önünde bulundurulması bakımından bu sürecin, çocuğa ve/veya yakınlarına zarar vermeyecek şekilde titizlikle yapılması da gerekmektedir[85]. Söz konusu özenin gösterilmesi ve sürecin işlemesinin teminat altına alınması, çocuğun bu hususta bilgilendirilmesi konularında hukukî yardımın önemli bir işlev gördüğü belirtilebilir. Hukukî yardımın bu konu kapsamındaki bir diğer önemli işlevi ise, çocuğun, sığınma ülkesinde hâlihazırda bulunan aile bireyleri ile birleşimine yönelik hukukî düzenlemelerden en etkin şekilde faydalanmasını sağlamasıdır.

5. Sığınma ve Göç Usûlü Kapsamındaki Her Türlü Karar Açısından Çocuğun Yüksek Yararının Belirlenmesi ve Gözetilmesinin Teminat Altına Alınması

Mülteci çocuklar bakımından hukukî yardımın kuşkusuz en önemli işlevi, genel olarak yüksek yararlarının gözetilmesinin yanında özel olarak sığınma ve göç usûlü kapsamındaki her türlü karar bakımından yüksek yararlarının gözetilmesinin teminat altına alınmasıdır. Çocuk Hakları Sözleşmesi'nin 3. maddesinde "[*k*]*amusal ya da özel sosyal yardım kuruluşları, mahkemeler, idari makamlar veya yasama organları tarafından yapılan ve çocukları ilgilendiren bütün faaliyetlerde, çocuğun yararı temel düşüncedir*" ifadesine yer verilmek suretiyle, çocuk hukukunun yapıtaşı olan yüksek yarar ilkesi vücuda getirilmiştir. Esasen, çocuğun yüksek yararı, hem bir hak, hem bir ilke hem de usûli bir güvence olarak kabul edilmektedir. Bu bağlamda, göç ve sığınma usûlüne yönelik olarak etkisi değerlendirilirken bu üç vasfı da mutlaka göz önünde bulundurulmalıdır. ÇHK de, göçe ilişkin her türlü işlemde, çocuğun yüksek yararının gözetilmesi gerektiği hususunu önemle vurgulamaktadır[86]. Bu bağlamda, çocuğun yüksek yararının belirlenmesi (*best interest determination*-BID) hususu, mülteci çocuklar

85 Ibid; **FRA,** s. 56

86 **CRC:** Report of the 2012 Day of General Discussion, 2013, para. 72, [http://www2.ohchr.org/english/bodies/crc/docs/discussion2012/2012CRC_DGD-Childrens_Rights_InternationalMigration.pdf].

bakımından tek başına büyük bir önem arz etmektedir. BID sürecinin etkin şekilde gerçekleştirilebilmesi; bu sürecin uzman kişilerce, her bir çocuğun kendine has özelliklerinin değerlendirilmesine, sığınma usûlünün gerekleri ile çocuğun yüksek yararının çatışması durumunda, mümkün olduğunca çocuk lehine hareket edilmesine bağlıdır. BID, refakatsiz çocukların kısa vadeli bakım ve ihtiyaçlarının karşılanması ve çocukların kalıcı çözüme eriştirilebilmesi bakımından özel bir önem de taşımaktadır. BID, sığınma usûlüne yönelik verilecek kararların geçerliliği konusunda da etkili olmalıdır. Değerlendirme yapılmaksızın verilen kararların geçerliliği sorgulanabilir nitelikte kabul edilmelidir. Bu bağlamda, hukukî yardım, uluslararası hukukun önemli bir ilkesi ve aynı zamanda da bir hak olan çocuğun yüksek yararının gözetilmesi bakımından sığınma usûlünün çocuğa duyarlı bir halde işletildiğinin teminatını sağlama işlevi görmektedir.

V. Mülteci Çocuklara Yönelik Hukukî Yardım Hizmetlerinin Güçlendirilmesi Açısından Gözetilmesi Gereken Hususlar

Mülteci çocukların hukukî yardımdan faydalanabilmeleri noktasında, hukukî yardımın unsurları olan "hukukî yardıma erişim", "hukukî yardımın sağlanması" ve "hukukî yardımın kalitesi" hususlarında, diğer çocuklardan farklı özellikler gösteren bir içeriğin oluştuğundan söz edilebilecektir. Bununla birlikte, genel olarak çocuklar için oluşturulan çerçeve elbette mülteci çocukları da kapsamaktadır. Aşağıda belirtilen hususlar, genel açıklamalara ek olarak özellikle mülteci çocuklar bakımından üzerinde durulması önem arz eden noktalara işaret etmektedir.

A. Hukukî Yardıma Erişim Bakımından

Öncelikle hukukî yardıma erişim konusunun uluslararası koruma ekseninde mülteci çocuklar bakımından özellikle de refakatsiz çocuklar açısından acil ve en etkin şekilde gerçekleşmesi gerektiğinin altı çizilmelidir. Zira mülteci çocukların hak öznesi olarak var olmaları, ülkeden uzaklaştırılmalarının önlenmesi ve uluslararası korumaya eriştirilmeleri ile doğrudan ilişkilidir. Bilhassa refakatsiz çocukların kendilerinden sorumlu olan bir yetişkinin gözetiminde bulunmamaları kırılgan bir nitelikte değerlendirilmeleri sonucunu doğurmaktadır. Bu bağlamda mülteci çocuklara yönelik hukukî yardım konusundaki farkındalığın artırılması; çocukların ve ebeveynlerinin anlayabilecekleri bir dilde yaşa duyarlı bilgilendirme faaliyetlerinin sistematik

şekilde gerçekleştirilmesi önem arz etmektedir. Bu bilgilendirmede sadece hangi kanallardan hukukî yardıma erişilebileceği değil; hangi durumların hukukî yardım gereksinimi doğuracağının da çocukların ve ebeveynlerinin anlayabileceği nitelikte aktarılması önem arz etmektedir. Nitekim hukuk sistemlerinin farklılıkları yahut kültürel ya da dini bir takım farklılıklar sebebiyle, mülteci çocukların yahut refakatli olanlar açısından ebeveynlerinin ya da yasal temsilcilerinin bulundukları ülkenin hukuk sistemi içerisinde hangi durumlarda hukukî yardıma gereksinim duyabileceklerinin farkında olamamaları sıklıkla karşılaşılan bir durumdur. Özellikle refakatsiz çocuklar açısından hukukî yardıma erişim noktasında, çocuğa derhal bir vasi yahut başka türlü bir yasal temsilci atanmasını sağlayacak kurumsal bir sistemin oluşturulması ve bu kanal doğrultusunda hukukî yardıma erişiminin açık tutulması ideal bir uygulama olarak değerlendirilebilir.

Mülteci çocukların, hukukî yardıma erişimi ile ilgili olan önemli bir diğer unsur da, çocuk ile yahut refakatli ise yasal temsilcisi ile güven tesis edilmesidir. Zorunlu göçe maruz kalan bireyler, özellikle ülkeye henüz entegre olamamışlar ise, yahut düzensiz şekilde ülkede bulunmakta iseler, adalet sisteminin aktörleri ile temasa geçmekten çekinme eğilimine girmektedirler. Bu durumda, hukukî yardıma ihtiyaç duyduklarının farkında olsalar dahi, bu yardıma erişmeye çalıştıklarında, ülkeden sınır dışı edilme yahut gözetim altına alınma riskleri ile karşılaşabileceklerinden endişe ederek hiçbir girişimde bulunmamaktadırlar. Güvensizlik halinin giderilmesinde, özellikle STK'lar ve baroların bilgilendirme faaliyetlerinde etkin rol oynaması, bilgilendirme faaliyetlerinin sadece basılı ya da görsel materyallerle değil, yüz yüze gerçekleşebileceği programların oluşturulması, bilgilendirme faaliyetlerinin çağrı veya davetle oluşturulmasından ziyade, mülteci çocukların ve/veya yasal temsilcilerinin yoğun olarak yaşadıkları bölgelerde, yerinde (mobil) olarak gerçekleştirilmesi, bilgilendirmenin içeriğinde sadece ebeveynlere ya da diğer yasal temsilcilere yönelik bir kapsamdan kaçınılarak, doğrudan doğruya yaşlara ve gelişim seviyesine uygun olarak çocuklara yönelik bir çerçeveye yer verilmesi uygun olabilecektir.

Mülteci çocukların hukukî yardıma erişimindeki bir diğer unsur da elbette etkin bir iletişimin sağlanmasıdır. Etkin iletişimin sağlanmasında, dil farklılığının oluşturduğu engelin ortadan kaldırılması oldukça önemli olmakla birlikte, kültür farklılığı da göz önünde bulundurularak iletişimin gerçekleştirilmesi beklenmelidir.

B. Hukukî Yardımın Sağlanması Bakımından

Mülteci çocuklara yönelik hukukî yardımın sağlanması açısından kuşkusuz en önemli husus, avukatla çocuğun süreç boyunca etkin şekilde iletişim kurabilmesinin sağlanabilmesidir. Bu noktada tercümanlık hizmetlerinden faydalanılması ve çocuğun ülkesindeki durum nedeniyle fiziksel yahut psikolojik şekilde travma yaşayabileceği göz önünde bulundurularak sosyal çalışma görevlilerinin desteğinden yararlanılması önem arz etmektedir. Avukatın bu noktada, gerek uluslararası korumaya erişim sürecinde olsun gerek adli süreçte olsun, mülteci çocukla temas kurduğu tüm durumlarda, çocuğun kırılgan niteliğini gözetmesi gerekmektedir. Bu sebeple, mülteci çocuklara ilişkin idari ya da adli sürecin işletilmesinde, önceden planlamanın titizlikle yapılması, sürecin en hızlı şekilde ancak etkin biçimde sonuçlandırılabilmesi için gereken alt yapının ve yetkinliğin sağlanması önem arz etmektedir.

Mülteci çocuklara hukukî yardımın sağlanması bakımından üzerinde durulması gereken bir diğer özel husus da, avukatın, mültecinin yetişkin değil bir çocuk olduğunu sadece iletişim kurma noktasında değil, hukukî yardımın kapsamını şekillendirirken de göz önünde bulundurması gerektiğidir. Bu husus özellikle uluslararası korumaya erişim sürecinde dikkat edilmesi elzem bir noktadır. Zira uluslararası korumaya ilişkin hukukî düzenlemeler ağırlıklı olarak yetişkinlere yönelik olduğundan, uygulamada da ağırlıklı olarak yetişkinler temsil edildiğinden, çocuklara yönelik özel usûl güvenceleri, tedbirler ve haklar gözden kaçabilmektedir. Bu sebeple, bilhassa uluslararası korumaya ilişkin idari süreç açısından, avukatın sadece genel olarak mülteci hukukuna vakıf olmayı yeterli görmemesi, mülteci hukukunun çocuklara yönelik boyutuna da hâkim olması beklenmektedir.

Bu noktada özellikle yaş tespiti, aile birleşimi, BID ve çocuğun özgürlüğünün kısıtlanması gibi hususlarda, avukatın önceden atacağı adımları belirlemiş, çocuğu süreçlerle ilgili bilgilendirmiş ve gerekli hazırlıkları yapmış olması gerekmektedir.

C. Hukukî Yardımın Kalitesi Bakımından

Genel olarak hukukî yardımın kalitesi çerçevesinde değinildiği üzere, mülteci çocuklar bakımından da, profesyonel standartların ve rehber ilkelerin oluşturulması kalitenin artırılması açısından gereklidir. Çocuk hukuku başlı başına özel bir alan olmakla birlikte, çocuğun mülteci olması duru-

munda uzmanlaşma ve hassasiyet azami bir seviyeye ulaşmaktadır. Özellikle mülteci çocukların, dil, kültür farklılığı, travma deneyimi yaşamış olma gibi özellikleri göz önünde bulundurularak çocukla iletişimde uygulanacak standartlar değerlendirilmelidir. Bunun yanında, bilhassa uluslararası koruma usûlü ekseninde, çocuk mültecilere yönelik özel güvence ve tedbirlerin gözden kaçırılmaması ve bu hususlarda yerleşik bir pratiğin oluşturulabilmesi için hukukî sürece yönelik ilkelerin de tespit edilerek uygulanmasının sağlanması önem arz etmektedir. Bu hususta özellikle baroların avukatları hem çocuk hakları hem mülteci hakları üzerinde uzmanlaştırma yönünde çaba sarf etmeleri kalitenin artırılması noktasında fayda sağlayabilecektir. Uzmanlaşma noktasında eğitim önemli bir yer tutmakla birlikte, eğitimin içeriğinin güncellenmesi ve eğitim faaliyetlerinin sistematik şekilde sürekliliğ arz edecek biçimde şekillendirilmesi gerekmektedir.

Son olarak, tıpkı genel çerçevede hukukî yardımın kalitesi değerlendirilirken gösterildiği gibi, ölçme ve değerlendirme bakımından da etkin bir sistematiğin geliştirilmesi beklenmelidir.

VI. Saha Çalışması Kapsamında Tespit Edilen Sorunlar

Mülteci çocukların hukukî yardım hizmetlerinden faydalanmalarına yönelik sorunların hukukî yardımın unsurları çerçevesinde incelenmesinden önce, genel iki ana soruna değinmekte fayda olacaktır. Bu sorunlardan ilki, mülteci hukuku ve özel olarak mülteci çocuklara ilişkin yetkinlik eksikliği, ikincisi, mevzuattan kaynaklanan sorunlardır. Esasen bu iki sorun birbiriyle bağlantılı olmakla birlikte üç başlık altında aşağıda genel olarak ve kısaca açıklanmıştır.

A. Genel Nitelikli Sorunlar

1. Yetkinlik Eksikliği

İlk olarak belirtmek gerekir ki, mülteci hukuku Türkiye'de yeni gelişmekte olan bir alandır. Her ne kadar Türkiye, coğrafi konumu itibarıyla zorunlu göç yolları üzerinde bulunsa da, yasal mevzuatını ve sığınma sistemini çok yakın bir geçmişte yenilemiştir. Mülteci hukukunun Türkiye'de henüz tam olarak gelişmemiş bulunması, bu alanla ilgili olarak ve özellikle de mülteci çocuklara ilişkin uzmanlaşmanın da henüz gerçekleşmemesi sonucunu doğurmaktadır. Türkiye'nin sığınma sistemini yakın bir tarihte değiştirmesine rağmen, aynı dönem içerisinde kitlesel bir akın ile karşılaşması ne-

deniyle, uygulamada mülteci hukukunun yetişkinlere yönelik boyutuna ağırlık verilmekte, çocuklar ise ikinci planda kalabilmektedir. Bu çerçevede yoğunlukla ASPB'nın çocuklara yönelik faaliyet ve çalışmaları olmakla birlikte Raporun mülteci hukuku ve çocuklara ilişkin boyutu açısından önem taşıyan ve sığınma usûlünün işletilmesi hususunda yetkili olan Göç İdaresi Genel Müdürlüğü'nün (GİGM) faaliyetleri ve dâhil olduğu projeler kapsamında, doğrudan doğruya ve bağımsız olarak mülteci çocukların sığınma usûlündeki yerine yönelik bir içeriğin tatminkâr bir seviyede bulunmadığı anlaşılmaktadır[87]. Elbette, Türkiye'nin hâlihazırda en yüksek sayıda mülteci ağırlayan ülke olduğu göz önünde bulundurulduğunda, GİGM'in ağır bir iş yükünün bulunduğu kabul edilebilirse de, kurumsal bir çerçevede sığınma ve göç usûlünün çocuğa duyarlı hale getirilmesi bakımından anılan hususun bir eksiklik olduğu ifade edilebilir. Belirtmek gerekir ki, çocuğa duyarlı bir sığınma ve göç usûlünün benimsenmesi ve uygulanması, genel olarak sığınma ve göç uygulamalarının kalitesinin ve etkinliğinin artırılması bakımından da önemli bir husustur.

Akademi ve yargı alanında da mülteci çocuklara yönelik bir yetkinliğin henüz tatminkâr bir seviyede gelişmemiş olduğu belirtilebilecektir. Bu durum, esasen idari uygulamada görülen eksikliklerin de bir nedeni olarak ortaya koyulabilecektir. Yargıda akut sorunlara acil çözüm bulunması yahut akademik bakış açısıyla konunun "güncel" bir niteliğe sahip olmaktan öteye geçememesi, mülteci hukukuna yönelik derinliğin geliştirilememesine sebebiyet verebilmektedir. Derinliğin geliştirilememesi ise, alana sadece yüzeysel katkıların verilebilmesi özellikle mülteci hukukun en teknik ve özel kısmını oluşturan çocuklara yönelik boyutunun ise farkına varılamaması ile sonuçlanmaktadır. Elbette bu durum, uygulamadan kaynaklanan sorunların, ne akademi ne de yargı tarafından etkin şekilde tespit edilememesi ve bunlara ilişkin çözüm önerileri sunulamaması riskini doğurmaktadır.

---

87 Göç İdaresi Genel Müdürlüğü'nün dahil olduğu devam etmekte olan ve bitmiş projeleri arasında doğrudan doğruya çocuklara yönelik bir proje başlığına rastlanmamıştır. İlgili projeler için bkz. [http://www.goc.gov.tr/icerik3/goc-idaresi-genel-mudurlugunun-devam-eden-projeleri_409_570_3609]. Bununla birlikte, 2016 İdari Faaliyet Raporu kapsamında, "Okul Çağındaki Göçmen Çocukların Ev Sahibi Ülkenin Eğitim Sistemine Uyumuna Yönelik Oryantasyon Programlarını İnceleme" başlığını taşıyan bir projenin başvuru aşamasında bulunduğu görülmektedir: **GİGM:** 2016 İdari Faaliyet Raporu, s. 102. GİGM'in 2016 faaliyet raporunda, ayrıca çocuklara ilişkin olarak, "Sığınma Usullerinde Ailesinden Ayrı Düşmüş Çocuklar" konulu bir toplantının ASPB ile düzenlendiği; Türkiyenin Ulusal İltica Karar Sisteminin Güçlendirilmesi Projesi Kapsamında Türkiyede koruma arayan ailesinden ayrı düşmüş çocuklara yönelik standart çalışma prosedürleri oluşturulduğu da belirtilmiştir: **GİGM**, s. 104.

2. Mevzuattan Kaynaklanan Sorunlar

Raporun mülteci çocuklara ilişkin kısmı kapsamında, yukarıda ulusal mevzuat ekseninde sıralanan belli başlı hükümler incelendiğinde tespit edilen en önemli sorun, mevzuatta özellikle sığınma usûlüne yönelik olarak idarenin karar alma ve uygulama süreçlerinde etkinliğini sağlayabilecek biçimde, açık ve kapsamlı düzenlemelere yer verilmemiş olmasıdır. Buna ek olarak, sığınma usûlüne dâhil olan çocuklara ilişkin hükümlerin mevzuatta dağınık şekilde yer aldığı görülmektedir. Mülteci çocuklara yönelik başat önem taşıyan ve aşağıda değinilen hususlarda da bir takım eksiklik/sorunların söz konusu olduğu tespit edilmiştir.

a. Çocuğun Yüksek Yararının Gözetilmesi Bakımından

Çocuğun yüksek yararının gözetilmesi hususunun, sığınma usûlüne yönelik tüm işlemler bakımından sadece refakatsiz çocuklar için kanuni bir temele kavuşturulduğu görülmektedir. YUKK'da çocuğun yüksek yararının gözetilmesi her türlü işlem açısından sadece refakatsiz çocuklara yönelik olarak düzenlenmekle birlikte, GKY'de ise tüm çocukları kapsayan bir ifade kullanılmıştır (GKY, m. 48). Bu durum, kişi yönünden kapsam bakımından sınırlı bir uygulama alanı bulan GKY'nin genel uygulamaya teşmil edememesi sonucunu doğurmaktadır. Temel ilkeleri belirlemesi gereken kanuni düzenlemenin bu yönde eksikliğe sahip olduğu belirtilebilecektir. Elbette, Çocuk Hakları Sözleşmesi'nin çocuğun yüksek yararının yargısal süreçlerde olduğu gibi idari süreçler bakımından da gözetilmesi gerektiğini düzenleyen 3. maddesi, yasa koyucu için olduğu kadar, uygulayıcı açısından da hüküm doğuran doğrudan uygulanabilme (*self-executing*) kabiliyetini haiz bir kural olarak kabul edilmektedir[88]. Bu çerçevede, temel hak ve özgürlüklere ilişkin uluslararası sözleşmelerin esas alınması gerekliliğini düzenleyen Anayasa'nın 90. maddesi ekseninde, iç hukuktan kaynaklanan mevzuatta yer almasa dahi, sığınma usûlü kapsamında tüm çocukların yüksek yararlarının öncelikle gözetilmesinin kabulü gerekmektedir. Ancak, bu hususun bir kez daha iç hukuk kaynaklı mevzuatta zikredilmemiş olması, mülteci hukukunun çocuk hakları boyutu konusunda henüz yetkinlik sağlayamamış bir sığınma sisteminde, uygulamada yüksek yarar değerlendirmesinin gerektiği gibi yahut hiç yapılmaması riskini doğurabilecektir. Bu durum ise özellikle refakatsiz çocuklar bakımından telafisi güç zararların oluşması tehlikesini beraberinde getirmektedir.

88 Bkz. CRC, Gen.Com. No. 14, para. 6(a).

Gerçekten de, yüksek yarar değerlendirmesinin nasıl yapılması gerektiği ve hangi kriterlerin gözetilmesi gerektiği mevzuatta yer almamakla birlikte bu yönde bir değerlendirmenin yapılmasında kimlerin hangi ölçüde sorumlu olacağı da düzenlenmemiştir. Bu husus, bilhassa refakatsiz veya ailesinden ayrı kalmış çocuklar bakımından adalete erişim noktasında önemli bir eksiklik olarak değerlendirilebilir. Her ne kadar, YUKK'un Uygulama Yönetmeliği'nin 123. maddesinde nispeten kapsamlı bir hükme yer verilmiş olsa da, bu hüküm, yüksek yarar belirleme sürecinin temel kriterlerini ortaya koymak yerine, hangi durumlarda yüksek yararın gözetilmesi gerektiğini gösteren bir izlenim vermektedir. Bu durum, ilgili hükmün başında zikredilen refakatsiz çocuklara yönelik "her türlü işlem" açısından yüksek yararın gözetilmesi gerektiği ifadesi ile çelişir bir nitelik taşımaktadır.

b. Sığınma Usûlünün İşletilmesi ve Çocuğun Yasal Temsili Bakımından

Sığınma usûlünün işletilmesi noktasında ortaya çıkan en önemli eksikliklerden biri hiç kuşkusuz, refakatsiz çocukların sığınma usûlü boyunca yasal temsillerinin sağlanmasına yönelik net bir düzenlemenin bulunmamasıdır. Bu hususta düzenlemeler mevzuatta dağınık ve muğlak şekilde yer almaktadır.

Yasal temsile yönelik en önemli husus, refakatsiz çocuklara ilişkin yasal temsilin nasıl gerçekleştirileceğine yönelik açık bir düzenlemenin bulunmamasıdır. Oysa refakatsiz çocukların tespitlerinden itibaren kendilerine derhal yasal temsilci atanması, adalete etkin erişimin de önemli bir unsuru olarak ortaya çıkmaktadır.

Sığınma usûlüne yönelik bir diğer sorun ise refakatsiz çocukların uluslararası koruma başvurularının nasıl geçerlilik kazanacağına ilişkindir. YUKK'un başvuruyu düzenleyen 65. maddesinde, başvurunun "bizzat" yapılacağı hüküm altına alınmıştır. Kanunun U. Yön.'de ise (m. 65), bu husus tekrar edilmiş ve aile bireyleri adına başvuru yapılacağını düzenleyen 68. madde hariç tutularak şahsın yasal temsilcisi veya avukatı aracılığıyla başvuru yapamayacağı ifade edilmiştir. Bununla birlikte aynı hükümde, refakatsiz çocukların başvurularını bizzat yapamadığı durumlarda, başvurularının ilgili birimlerce bulundukları yerlerde de alınabileceği hükme bağlanmıştır. Bu çerçevede, ilk bakışta refakatsiz çocukların başvuruyu ister bulundukları yerde olsun, ister yetkili makama müracaat ederek olsun,

kendilerinin yapması gerektiği sonucuna varılmaktadır. Bu yönde bir sonuca varılması, tam ehliyetsiz küçüklerin başvurularının herhangi bir istisna tanınmaksızın kendilerinden alınacağı şeklinde yorumlanırsa bu başvuruların geçerliliği konusunda bir tartışma doğacağı gibi, ayırt etme gücünden yoksun bir küçüğün böyle bir başvuruda bulunmasının beklenmesinin, bu kişilerin içerisinde bulundukları hâlin doğasına aykırılık teşkil edeceği de iddia edilebilecektir. Kaldı ki, hükmün bu şekilde yorumlanması durumunda, Yönetmeliğin 68. maddesinde, çocuğun başvurusunun velisi tarafından yapılabileceğinin düzenlendiği göz önünde bulundurulduğunda, refakatsiz çocuklar bakımından aynı işlemin neden yasal temsilci aracılığıyla yapılamayacağı net olarak anlaşılamamaktadır.

Bununla birlikte refakatsiz çocuklar bakımından, mevzuatın diğer hükümlerinde başvuruların çocuklar adına yetkili mercilerce resen yapılabileceği yönünde bir düzenlemenin var olup olmadığının da belirlenmesi gerekmektedir. Ancak bu hususta bir karışıklık daha ortaya çıkmaktadır. Uygulama Yönetmeliği'nin 122(1). maddesinde, çocuğun yüksek yararı söz konusu olduğunda çocuk hakkında idare herhangi bir muvafakat, talep veya başvuru olmaksızın Kanun kapsamındaki iş ve işlemleri resen başlatır ve karara bağlar ifadesine yer verilmiştir. Ancak ilgili hükmün devamındaki "çocuklarla ilgili hükümlerde uluslararası korumaya ilişkin hususlar saklıdır" ifadesi, uluslararası korumaya yönelik hususlarda, yukarıda aktarılan düzenlemenin işletilip işletilmeyeceği konusunda tereddüt yaratmaktadır.

Sığınma usûlüne yönelik olarak tüm çocuklarla ilgili bir diğer husus ise, mevzuatta, statü belirleme değerlendirmesinin yapılma aşamasında, esasa yönelik olarak çocuklara özgü kriterlerin yer almamasıdır. Bu hem geri gönderme yasağının çocuklar bakımından geniş yorumlanması, hem statü belirleme değerlendirmesinin esasa yönelik kriterlerinin çocuklar bakımından çocuğa duyarlı şekilde değerlendirilmesi konusunda önemli bir eksiklik olarak görülebilecektir.

c. Mülteci Çocuğun Hak ve Fiil Ehliyetinin Belirlenmesi Bakımından

Mülteci çocuğun yabancı olması sebebiyle, hak ve fiil ehliyetinin belirlenmesinde, MÖHUK'un hak ve fiil ehliyetinin ilgilinin milli hukukuna tâbi olacağını düzenleyen 9(1). maddesi ve 1951 Sözleşmesi'nin 12(1). maddesiyle[89] uyum gösteren; vatandaşlık esasına göre yetkili hukukun tayin

89 1951 Sözleşmesi'nin 12(1). maddesinin resmi çevirisi şu şekilde yapılmıştır: "[*h*]*er mülteci-*

edileceği hususlar bakımından, vatansızlar ve mülteciler için, yerleşim yeri, yoksa mutad mesken o da yoksa bulundukları ülke hukukunu yetkili kılan MÖHUK'un 4(1)(a) maddesi etkili olacaktır. Ancak MÖHUK'un ilgili maddesindeki "mülteci" ifadesi, hukukî bir statü olarak mülteciliğin mi kast edildiğini yoksa bu terimin genel anlamıyla mı kullanıldığını yeterince net ortaya koyamamaktadır. İlgili ifadenin sadece hukukî bir statüyü nitelemesi durumunda, uluslararası koruma başvurusunda bulunan yahut şartlı mülteci veya ikincil koruma statüsü sahibi çocuklar ile geçici koruma altında bulunanlar bu hükümden faydalanamayacaktır.

d. Aile Birleşimi Bakımından

Aile birleşimine yönelik olarak özellikle refakatsiz çocukların ailesinin izinin sürülmesi ve aile birleşimlerinin gerçekleştirilmesi noktasında açık bir düzenleme bulunmamaktadır. Bununla birlikte, Refakatsiz Çocuk Yönergesi'nin 10(1)(h) hükmünde, çocuğun menşe ülke veya hedef ülkede aile birleşimi talebi varsa, ailenin izinin sürülmesi için çocuğun talebinin İl Göç İdaresi Müdürlüğüne bildirileceği düzenlenmiştir. İlgili hükümden anlaşılan, ailenin izinin sürülmesi noktasındaki esasları belirleyen düzenlemeler bulunmadığı gibi, bu işlemin çocuğun "talebi" üzerine gerçekleştirildiğidir. Oysa çocuğun yüksek yararının gözetilmesi hususunun önemli bir bileşeni de refakatsiz çocuklar için aile birleşiminin gerçekleştirilebilmesi için gereken tedbirlerin alınmasıdır. Nitekim aile birleşiminin önemi, yukarıdaki bölümlerde Çocuk Hakları Sözleşmesi kapsamında gösterilmiştir. Bu çerçevede, çocuğun talebi üzerine bu yönde bir girişimin başlatılması, çocuğun hak kaybına uğrama riskini doğurmaktadır.

Aile birleşimine yönelik üzerinde durulması gereken bir nokta da, YUKK'un aile ikamet izinlerini düzenleyen 34. maddesinde yabancılardan sadece; ikamet izni sahiplerinin, mültecilerin ve ikincil koruma statüsü sahiplerinin destekleyici olabileceğinin hüküm altına alınmış olmasıdır. İlgili hüküm, şartlı mülteci statüsü sahiplerini kapsam dışında bırakmıştır. Bu çerçevede, şartlı mülteci statüsü sahibi olan bir ebeveynin çocuğu ile aile birleşimi gerçekleştirebilmesi, aile ikamet izni ekseninde mümkün olamayacaktır. Şartlı mültecilerin ülkede geçici olarak bulunan bireyler olduğu yönündeki algının ilgili hükmün şekillendirilmesinde etkili olduğu iddia

nin şahsi statüsü ikametgahı memleketinin kanununa, ikametgahı yoksa bulunduğu memleketin kanununa tâbidir."

edilebilecektir. Nitekim şartlı mülteciler YUKK'da, *inter alia*, üçüncü bir ülkeye yerleştirilinceye kadar ülkede kalışına izin verilen kişiler olarak tanımlanmaktadır. Ancak uygulamada, üçüncü ülkeye yerleştirilme işlemlerinin uzun süreler alabildiği bilinmektedir.

B. Özel Olarak Hukukî Yardıma Yönelik Sorunlar

Özel olarak hukukî yardıma yönelik sorunlar, hukukî yardımın güçlendirilmesi ile ilişkili olan üç ana unsur ekseninde incelenmiştir. Bunlar; hukukî yardıma erişim, hukukî yardımın sağlanması ve hukukî yardımın kalitesidir.

1. Hukukî Yardıma Erişim Bakımından

Hukukî yardıma erişim ile ilgili olarak karşılaşılan sorunlardan en önemlisi, mülteci çocuklara yönelik farkındalık ve bilgilendirme faaliyetlerinin bulunmamasıdır. Görüşülen STK'ların hiçbiri yetişkinlere yönelik bilgilendirme faaliyetleri gerçekleştirmelerine rağmen, çocuklara özel bir program oluşturmamıştır. Çocukların ve/veya ebeveynlerinin çocuklara yönelik hukukî meseleler hakkında bilgi sahibi olmaması çocukların suça sürüklenmesi yahut mağdur olması ile sonuçlanabilmektedir. Örneğin, erken yaşta evlilikler ve gebeliklerin önüne geçilememesi bu durumun sonuçlarından biri olarak ortaya çıkmaktadır. Çoğu zaman, bu durum, çocuk gebeliği sebebiyle hastanede fark edilerek adli bir vakaya dönüştürüldüğünde ortaya çıkmaktadır.

Çocuklara özel bir bilgilendirme faaliyetinin olmamasının yanı sıra, yetişkinlerin de hukukî yardım talep etme konusunda yeterince farkındalık geliştiremedikleri aktarılmıştır. STK temsilcileri ile yapılan görüşmelerde, yetişkinlerin de adli yardıma nasıl erişebilecekleri konusunda yeterince bilgi sahibi olmadığı, adli yardımın barolar ekseninde iyi işletilebilmesine rağmen, mültecilerin, bilgi eksikliğinden ötürü bu hizmetten faydalanabileceklerinin farkında olmadıkları belirtilmiştir. Benzer tespitler, görüşülen illerdeki barolara kayıtlı avukatlar tarafından da yapılmıştır. Ne çocukların ne de yetişkinlerin yeterince bilgilendirilmemesi, adli yardım hizmetlerinin etkinlik kazanamaması ve mülteci çocukların adalete erişiminin sekteye uğraması riskini doğurmaktadır. Görüşülen baroların da çocuk mültecilerin bilgilendirilmesi ve farkındalık oluşturulması faaliyetleri bakımından yeterince aktif olmadıklarının altını çizmek gerekmektedir.

Hukukî yardıma erişim ile ilgili olarak tespit edilen bir diğer sorun, çocukların kaydedilmesine yöneliktir. Çocukların doğumdan hemen sonra

nüfus kaydının gerçekleştirilmemesi bu çocukların kimlik edinmelerini engellemekte, bu sebeple kimi durumda hukukî yardıma erişim açısından da sorun oluşabilmektedir. Kaydedilmeye yönelik sorunların, ağırlıklı olarak bilgi eksikliği ve bazı durumlarda ise yetkili otoriteler nezdinde işlem yapılmasından çekinilmesi ile bağlantılı olduğu aktarılmıştır.

Çocukların hukukî farkındalığının oluşturulması ve bilgilendirilmesi noktasında okulların ve bu bağlamda rehber öğretmenlerin de önemli bir etki gösterebileceği kuşkusuzdur. Bununla birlikte, genel olarak entegrasyon politikasının bulunmaması, mültecilerin kabul aşamasında bilgilendirilmemeleri bu çerçevede de kimlik aranmaksızın çocukların okula kaydedilebileceği bilgisinden haberdar olmamaları çocukların eğitime erişimine engel olmakta, okullardan edinebilecekleri farkındalığın da önüne geçmektedir.

Fiziksel erişim bakımından da özellikle geri gönderme merkezlerinde (GGM) bulunan çocukların avukata erişiminin ciddi sıkıntılar doğurduğu, saha çalışması ekseninde aktarılmıştır. Görüşülen STK'lar ve avukatların tamamı, geri gönderme merkezlerinde kalan yetişkin ve/veya çocuklara erişimde kısıtlamalar getirildiğini, hatta kimi zaman erişimin tamamen engellenmeye çalışıldığını ve olağan şekilde gerçekleştirilmesi gereken görüşmelerin zorlukla yapılabildiğini, bazen hiç yapılamadığını aktarmışlardır. Bu sıkıntılardan en önemlileri, avukatlardan vekâletname talep edilmesi, görüşme saatlerinin ve günlerinin sınırlandırılması, günde sadece belirli sayıda görüşme yapılabilmesine izin verilmesi ve avukat ile mülteci arasında tercümanlık hizmeti verecek kişilerden yeminli tercüman belgesi istenmesi olarak sıralanmıştır.

GİGM ile saha çalışması kapsamında sadece Antalya'da görüşülebilmiş, buradaki yetkililerden GGM'lerde hukukî bilgilendirmeye yönelik faaliyet gerçekleştirilip gerçekleştirilmediği sorulmuş ancak net bir cevap alınamamıştır. Bununla birlikte, görüşülen STK'lar ve avukatlar, GGM'lerde bu yönde bir faaliyet bulunmadığını, GİGM aracılığı ile hukukî yardım konusunda herhangi bir bilgilendirmenin yapılmadığını aktarmışlardır. YUKK'un 59(1)(b) hükmü gereği, avukata erişme imkânı sağlanmış olmasına rağmen GGM'lerde bu imkânın çok kısıtlı bir şekilde gerçekleşebildiği anlaşılmaktadır. Benzer biçimde, STK'ların da aynı hükmün 2. fıkrası ekseninde, GİGM izni ile geri gönderme merkezlerini ziyaret edebileceği düzenlenmiş olmasına rağmen, uygulamada bu hükmün etkin şekilde işletilmediği aktarılmıştır.

GGM'lerde refakatsiz çocukların bulunmadığı yönünde genellikle olumlu teyitler alınmasına rağmen, GGM'de tutulan refakatsiz çocukların bulunduğu bilgisi de aktarılmıştır. Görüşmede, Iraklı ve Afgan iki refakatsiz çocuğun sınır dışı edilmek üzere GGM'de tutulduğunun bizzat tespit edildiği ancak kişisel çabalarla bu çocuklara ulaşılabildiği, bu yönde otomatik olarak çocukların hukukî yardıma eriştirilmeleri gerekirken ancak STKların durumdan haberdar olmaları halinde avukatların da müdahale edebildiği aktarılmıştır. GGM'lerin yanı sıra, yurtlara yerleştirilen refakatsiz çocuklar bakımından da hukukî bilgilendirme konusunda eksiklikler olduğu tespit edilmiştir. Bu yurtlarda, mülteci çocukları doğrudan hedef alan, hangi durumda kimlerden hukukî yardım istenebileceği konusunda farkındalık oluşturan bir bilgilendirme programının var olup olmadığı net olarak anlaşılamamıştır.

Hukukî yardıma erişim konusunda mülteci çocuklara ilişkin ortaya çıkan ve neredeyse tüm paydaşlar tarafından dile getirilen bir diğer sorun ise, güven problemidir. Gerek STK'lar gerek görüşülen barolara kayıtlı avukatlar gerekse savcılar, mülteci çocukların ya bizzat yahut da aileleri tarafından yönlendirilmeleri sebebiyle, hukukî yardım istemekten çekindiklerini dile getirmişlerdir. Bu çekincenin temelinde, adalet sistemi ile temas etmenin ülkedeki konumlarını sıkıntıya sokacağı ve menşe ülkelerine geri gönderilme riskini doğuracağı endişesinin yattığı aktarılmıştır. Görüşülen bir STK yetkilisinin şu ifadeleri, sorunu en iyi şekilde özetlemektedir: "*haklarından haberdar olamama durumu, bu pasif, silik ve kimliksiz hallerinin temel sebebi. "Biz burada hâlâ sığınmacıyız, misafiriz" algısı halen geçerli. Çocuk trafik kazaları ve çocuk işçiliği kazaları konusunda bile hiçbir şekilde şikâyetçi olmuyorlar. "Aman bizi atarlar" düşüncesi hâkim hâlâ. Ciddi ihmaller ve kas erimesiyle sonuçlanan kaza ve hastalıklar var ama şikâyet yok. Mesela ayakkabıcılar sitesi var İzmir'de ve çocuk işçiliği ve istismarı çok yoğun ama oraya giremiyoruz bile*". Esasen bu yaklaşımın temelinde yer alan ana sorunun toplumsal ve yasal entegrasyona ilişkin bir sistemin geliştirilmemesi; mülteci çocuk ve/veya ebeveyni ile toplum ve devlet otoriteleri arasındaki karşılıklı saygı ve güven tesisinin gerçekleştirilmemesi olduğu belirtilebilecektir. Bu kapsam içerisinde değerlendirilebilecek bir diğer husus da yine özellikle STK'lar tarafından aktarılmıştır. Görüşmelerde, bazı durumlarda mülteci çocukların hukukî yardıma ihtiyaç duyduklarının anlaşılmasına rağmen bu konuda gerekli erişimin sağlanmasında, Türk vatan-

daşı çocuklarla karşılaştırıldığında, etkin çaba sarf edilmediği belirtilmiştir. Özellikle, Suriyeli mülteci çocukların gebeliği durumlarında, hastanelerde bu hususun adli vakaya dönüştürülmediği, kimi yetkililerce "nasıl olsa geri dönecekler", "kültürleri bizden farklı, mutlular bu şekilde" gibi söylemler ekseninde gerekli işlemlerin yapılarak hukukî yardıma erişimin gerçekleştirilmediği belirtilmiştir[90]. Bu çerçevede, mülteci çocuklar bakımından, hukukî yardıma erişimde özellik arz eden bir nokta da; bilgilendirme ihtiyacının sadece mülteci çocuk ve/veya ebeveyne yönelik değil, mülteci çocukla temasa geçebilecek ve çocuğu hukukî yardıma yönlendirebilecek diğer aktörler bakımından da geçerli olmasıdır.

Mülteci çocukların hukukî yardıma erişmesinde, özellikle refakatsiz çocuklar bakımından öne çıkan önemli bir husus da bu çocuklara yasal temsilci atanması ile ilgili mevzuat ve uygulamadan kaynaklanan sorunlardır. Nitekim bu husus, sahadaki uygulayıcılar tarafından da üzerine basılarak dile getirilmiştir. Çocuğun hukukî yardıma erişiminde başat bir rol oynayacak olan yasal temsilcinin atanması noktasında mevzuatta yukarıda da belirtildiği üzere net bir hüküm bulunmamakla birlikte, uygulamada bu yönde ciddi bir bocalama olduğu aktarılmaktadır. Örneğin bir görüşmede, avukatlar tarafından, refakatsiz çocuklara yönelik vekâlet çıkarma hususunda, çocuğun ehliyeti olmadığı gerekçesiyle sorunlar yaşandığı; adli yardımdan faydalandırılmaları için uluslararası koruma başvurularının idareden talep edilmesi halinde de vekâlet olmadığı için bu başvuruya erişimin sağlanmadığı aktarılmıştır. Aynı görüşmede, hakkında sınır dışı kararı verilmiş olan refakatsiz çocuk için İdare Mahkemesi'ne yapılan başvurunun vekâlet olmadığı gerekçesi ile sürüncemede kaldığı, çocuğa yasal temsilci atanması noktasında herhangi bir sistem geliştirilmediği için, bireysel çabalar ve günü kurtarabilecek yaklaşımlarla sorunların çözülmeye çalışıldığı aktarılmıştır.

Özellikle sınır dışı durumları bakımından, aciliyet arz eden hukukî yardıma erişimin, derhal ve etkin şekilde sağlanabilmesi bakımından herhangi bir sistemin oluşturulmamış bulunması, avukatlar ile STK yetkilileri tarafından önemli bir sorun olarak aktarılmıştır.

---

90 Nitekim erken yaşta gebelik sorunu, mülteci çocuklar açısından yaygın olarak görülmektedir. Bu durumdaki kız çocuklarının hukuki yardım ihtiyaçlarının önemi hususunda bkz. Türkiye'de Adalete Erişim için Adli Yardım Uygulamalarının Geliştirilmesine Destek Projesi İhtiyaç Analizi ve Öneriler Raporu, Şubat 2016, s. 65.

2. Hukukî Yardımın Sağlanması Bakımından

Mülteci çocuklarla ilgili olarak hukukî yardımın sağlanması konusu genellikle, uluslararası koruma süreci, sınır dışı ve idari gözetime yönelik olmaktadır. Suça sürüklenme bakımından paydaşlar, mülteci çocuklara yönelik olarak öne çıkan ve Türk vatandaşı çocuklardan farklılık arz eden hususlar üzerinde durmamışlardır. Bununla birlikte suç mağduru mülteci çocukların rakamsal olarak objektif bir değerlendirme ve çıkarıma konu edilebilmesi, yukarıda hukukî yardıma erişim başlığında da belirtildiği üzere, çocukların ve/veya ebeveynlerinin adli mercilerle temas etmekten çekinmeleri ekseninde sağlıklı bir çerçevede ele alınamamaktadır. Bununla birlikte ÇİM'ler ile yapılan görüşmelerde mülteci çocukların da cinsel istismar mağduru olarak ÇİM'e getirilme vakalarının bulunduğu aktarılmıştır.

Mülteci çocuklara hukukî yardımın sağlanmasına yönelik olarak ortaya çıkan önemli sorunlardan birisi, mülteci hukuku alanında çalışan avukatların çoğunlukla yetişkinlere yönelik yasal mevzuat ve uygulamaya hâkim olmakla birlikte, özellikle mülteci çocuklara ilişkin yetkinlik noktasında eksikliklere sahip olmalarıdır. Aynı durum, STK'lar nezdinde sağlanan hukukî yardım bakımından da geçerlidir. Bu bağlamda, mülteci çocuklara yönelik ayrıntılı düzenlemelerin mevzuatta yer almaması, uluslararası standartların tespit edilerek değerlendirilmesinin avukatın derhal müdahale etmesi gereken durumlar açısından zaman alan bir nitelik arz etmesi, uygulamada farklı pratiklerin gelişmiş olması ve yeknesaklığın oluşturulamaması, hizmet sağlamada avukatın etkin bir faaliyet gerçekleştirmesinin önüne geçen unsurlar olarak sıralanabilecektir.

Özellikle idari makamların da mülteci çocukların hakları ve usûl güvencelerine yönelik kapsamlı bilgi sahibi olmaması, avukatların hukukî yardımı sağlarken zorluk yaşamasına sebep olabilmektedir. Örneğin, yukarıda hukukî yardıma erişim ile ilgili başlık altında da örneklendirilen GGM'lerde mülteci bireylere erişimde yaşanılan sıkıntılar, temsilin gerçekleştirilme süreci bakımından da sorun teşkil edebilmektedir. Avukat mülteci çocukla görüşme sıklığını önceden planlamış olsa dahi, görüşmenin engellenmesi, hukukî yardımın etkin şekilde sağlanmasına ket vurabilmektedir. Nitekim görüşülen avukatlar, GGM'lerdeki katı uygulamaların, avukatları yıldırdığını ve etkin bir temsilin gerçekleştirilmesinin önüne geçtiğini belirtmişlerdir. Buna ek olarak, özellikle sınır dışı kararlarının gerekçeli olarak yazılmaması, çocuk mülteciler bakımından uluslararası standartlar ekse-

ninde yapılması gereken incelemenin ve yüksek yarar değerlendirmesinin gerçekleştirilip gerçekleştirilmediğinin belirsiz kalmasına ve avukatın itiraz başvurusunun içeriğini oluşturma noktasında sürüncemeye girmesine neden olabilmektedir.

Görüşmelerde hukukî yardımın sağlanması noktasında dikkat çeken bir diğer husus da, sadece çocuğa yönelik adli yardım hizmetlerinin çok az sayıda olmasıdır. Ziyaret edilen illerdeki barolara kayıtlı avukatlar, aileler de dâhil olmak üzere görevlendirme yapıldığını, doğrudan çocuğa yönelik görevlendirmelerin neredeyse hiç yapılmadığını aktarmışlardır. Aileler ekseninde yapılan görevlendirmeler sonucunda, çocuğa özel bazı hususların gözden kaçabileceği, çocuğa duyarlı bir sürecin işletilmesinde aksaklıklar oluşabileceği de yine belirtilen hususlar arasında yer almıştır.

Çocukla, hukukî yardım sürecinde iletişim kurulması açısından avukatlar STK'ların desteği ile tercümanlık hizmetlerinden faydalanabildiklerini ancak GGM'lerde avukat ile mülteci (çocuk) arasındaki iletişimi sağlama amacıyla hizmetine başvurulan tercümanlardan yeminli tercüman belgesi istenmesinin iletişimi zora soktuğunu belirtmişlerdir.

Ziyaret edilen illerdeki barolara kayıtlı avukatlarla yapılan görüşmelerde, avukatların çocuk mültecilerin temsili esnasında doğrudan doğruya sosyal çalışma görevlilerinden yardım talep etme eğiliminde olmadıkları anlaşılmıştır. Bu husus bilinçli yapılan bir tercih olmamakla birlikte, avukatların bu yönde bir ihtiyacın varlığı üzerinde durmamaları dikkat çekmiştir.

3. Hukukî Yardımın Kalitesi Bakımından

Saha çalışmasında, özellikle avukatların mültecilere hukukî yardım sağlanmasına yönelik imkânları dâhilinde etkin şekilde çabaladıkları, barolaın mümkün olduğunca adli yardım müessesesini mültecilere duyarlı hale getirdikleri anlaşılmıştır. Bununla birlikte, genel olarak mültecilere yönelik profesyonel standartların geliştirilmemesinin yanında mülteci çocuklara yönelik olarak da rehber ilkeler ve standartların oluşturulmadığı anlaşılmıştır. Baroların mülteci hakları merkezleri ekseninde yürütülen faaliyetleri yetişkin odaklı olup, çocuk mültecilere yönelik belirgin bir faaliyetin gerçekleştirilmediği görülmüştür. Mülteci hukuku ve onun özelinde mülteci çocukların hukukî durumuna yönelik hususlar teknik ve uzmanlık gerektiren alanlar olarak ortaya çıkmaktadır. Baroların bu hususlaki en belirgin sıkıntısı ise, bu konuda uzmanlaşmanın gerçekleştirilememesidir. Bu hu-

susun hizmetin kalitesini olumsuz şekilde etkilediği dile getirilmiş; uzmanlaşmanın sağlanabilmesi için eğitimde yer alan eksiklikler ile deneyimlerin aktarılması noktasındaki organizasyon eksiklikleri üzerinde durularak, bu yöndeki ihtiyaç vurgulanmıştır.

Gerçekten de mülteci çocukların hukukî yardımdan faydalanması noktasında genel olarak hukuk eğitimi çerçevesinde önemli eksikliklerin bulunduğuna işaret etmek gerekir. Mülteci hukuku hukuk lisans eğitiminde zorunlu olarak müfredat içerisinde yer alan bir alan olmamakla birlikte seçmeli ders olarak da çok az sayıda hukuk fakültesinde okutulmaktadır. Kaldı ki, ders olarak yer alsa dahi, mülteci hukuku bağlamında çocuğun özne olarak değerlendirilmesi hususu çoğu zaman ihmal edilmektedir. Barolaların kendi bünyelerinde gerçekleştirdikleri eğitim faaliyetleri içerisinde de mülteci çocuklara yönelik özel bir müfredat ve uygulamanın bulunmadığı anlaşılmaktadır.

Barolara kayıtlı avukatlarla yapılan görüşmelerde, hizmet kalitesinin artırılması ve yeknesak profesyonel standartların oluşturulması noktasındaki önemli bir sorunun, farklı illerdeki barolara kayıtlı avukatlar ve mülteci hakları merkezleri ile çocuk hakları merkezleri arasında deneyim ve bilgi paylaşımına yönelik eksiklikler olduğu gözlemlenmiştir. Mülteci çocuklara yönelik uygulamada gerek mevzuat gerek bilgi eksikliğinden kaynaklanan sıkıntıların bertaraf edilmesi noktasında, avukatların farklı uygulamalara karşı hazırlıklı olması elzemdir. Bu noktada, farklı deneyimlerin paylaşılması ve bilgi aktarımının gerçekleştirilmesi, benzer sorunlarla karşılaşabilecek avukatların, bu sorunların üstesinden gelebilmesinde etkin ve hızlı bir yol izlemesine neden olabilecektir.

Bu noktada zaten çocuk hakları ile ilgili uzmanlığın tam olarak gelişmemesi, benzer şekilde mülteci haklarına yönelik uzmanlaşmada da eksikliklerin bulunması, ikisinin kesişim noktası olan mülteci çocuklar bakımından bu yönde bir gelişmenin hiç gerçekleşmemesi sonucunu doğurmaktadır. Avukatların çocuk mültecilerle ilgili hukukî meseleler konusunda ancak dosyaya erişebilmeleri halinde deneyim kazanmaya başladıkları, bu yöndeki bilgi ve yetkinliklerini, önceden hazırlanmış bir alt yapı üzerine inşa etmek yerine, deneyim esnasında edindikleri görülmektedir. Anılan durum ise, bir taraftan hizmetin kalitesini düşürmekte diğer yandan avukatın iş yükünü artırmaktadır.

Gerçekten de, çocuk mültecilerin hukukî yardım hizmetlerinden faydalanmasındaki önemli bir sorun, çocuk mültecilere yönelik hususların özellikle barolar ekseninde, çocuk hakları ile mülteci haklarının kesişim noktasında yer alması ile ilgilidir. Bu bağlamda, çocuk mültecilerin konumu, mülteci haklarına ilişkin boyutu olduğu için çocuk hakları merkezlerinin faaliyetleri kapsamında tam olarak yer almadığı gibi, çocuk haklarına ilişkin olduğu için de mülteci hakları merkezlerinin faaliyetleri kapsamına tam olarak girememe riski ile karşılaşmaktadır. Bu bağlamda, ziyaret edilen barolar bakımından, çocuk hakları merkezleri ile mülteci hakları merkezleri arasında bir koordinasyonun söz konusu olmadığı tespit edilmiştir.

Son olarak, mülteci çocuklara sağlanan hukukî yardımın ölçme değerlendirme ekseninde ele alınması, en azından eğitim hizmetlerinin bu çerçevede değerlendirilebilecek bir niteliğe kavuşturulması noktasında da sorunlar bulunduğu görülmektedir. Hizmet kalitesinin ölçülmesine yönelik olarak herhangi bir sistemin geliştirilmemiş olduğu anlaşılmıştır.

VII. Saha Çalışması Kapsamında Tespit Edilen İhtiyaçlar ve Sorunların Çözümüne Yönelik Öneriler

A. Mevzuattan Kaynaklanan Sorunlara İlişkin Öneriler

Aşağıda sıralanan önerilerin hayata geçirilmesi konusunda özellikle Barolar Birliği'nin ilgili konularda değişiklik yapılması hususuna çeşitli platformlarda dikkat çekmesi ve bu konudaki farkındalığı oluşturması olumlu adımlar atılmasına hizmet edebilecektir.

- Bu hususta öncelikle, mülteci çocuklara ve özellikle refakatsiz çocuklara yönelik mevzuat hükümlerinin birleştirilerek ve geliştirilerek tek bir düzenleme altında toplanması önerilebilir. Bu noktada, uluslararası koruma ve geçici koruma süreçlerinde çocuklara yönelik işlemlerin esas ve usûlünü belirleyen bir yönetmeliğin düzenlenmesi, ilgili hükümlerin birleştirilerek buraya aktarılması uygun olabilecektir.

  İlgili düzenlemede özellikle;

  - Çocuğun yüksek yararının değerlendirilmesine yönelik esaslar
  - Aile birleşimi ve ailenin izinin sürülmesine yönelik esas ve usûl
  - Refakatsiz çocukların iş ve işlemlerinin yürütülmesinde izlenecek usûl

  gibi hususlara yer verilmesi önerilebilecektir.

► Refakatsiz çocuklara, çocuğun tespit edilmesinden itibaren derhal yasal temsilci atanmasına ilişkin bir düzenlemenin oluşturulması uygun olacaktır. Nitekim bu husus, ÇHK'nin 6 no'lu genel yorumunda, çocuğun yüksek yararının korunmasında anahtar görevi gören bir güvence olarak nitelendirilmiştir[91]. Refakatsiz yabancı çocuklara ilişkin yasal temsilcinin derhal atanması pratiğini doğuran bir düzenleme bulunmaması, Türk hukukundaki önemli eksikliklerden biridir. Bu çerçevede, çocuğun yabancı olması sebebiyle, vasi atanması durumunda, MÖHUK'un 10. maddesi uygulama alanı bulacaktır. İlgili hüküm uyarınca; "*vesayet veya kısıtlılık kararı verilmesi veya sona erdirilmesi sebepleri, hakkında vesayet veya kısıtlılık kararının verilmesi veya sona erdirilmesi istenen kişinin millî hukukuna tâbidir. Yabancının millî hukukuna göre vesayet veya kısıtlılık kararı verilmesi mümkün olmayan hâllerde bu kişinin mutat meskeni Türkiye'de ise Türk hukukuna göre vesayet veya kısıtlılık kararı verilebilir veya kaldırılabilir. Kişinin zorunlu olarak Türkiye'de bulunduğu hâllerde de Türk hukuku* uygulanır". Çocuğun zorunlu olarak Türkiye'de bulunması nedeniyle, Türk hukuku uygulama alanı bulacaktır. Türk hukuku uyarınca ise, "velayet altında bulunmayan her küçük vesayet altına alınır" (MK m. 404/I). Bu çerçevede, çocuğun anne ve babasının her ikisinin de öldüğü hallerde veya velayet ana ve babanın her ikisinden kaldırılırsa çocuğa vasi atanabilecektir (MK m. 349). Bununla birlikte mahkemenin velayet hakkının kaldırılması kararı verebilmesi için talepte bulunulması da gerekli değildir. Hâkim, herhangi bir ilgilinin talebi bulunmasa bile, velayetin kaldırılmasını gerektiren bir sebebin bulunduğunu öğrenirse, re'sen hareket ederek velayetin kaldırılması kararını verebilir[92]. Ancak görüldüğü üzere, bu işlem zaman alıcı bir nitelik arz edebileceği gibi, vasinin kimler arasından atanacağının belirli olmaması, vasi tayini noktasında sorun doğurabilecektir. Bu sebeple, öncelikle çocuğun ülkede yasal olarak kalışının teminat altına alınabilmesi ve kısa vadede bakım ve ihtiyaçlarının giderilebilmesi amacıyla kayyım atanması yolunun benimsenmesi daha kolay bir uygulama sağlayabilecektir. Öte yandan, kurum vesayetinin benimsenmesi de bir diğer alternatif olarak ortaya çıkabilecektir. Örneğin, Avusturya'da refakatsiz çocukların temsili bakımından 2 aşamalı bir yöntem izlenmekte-

91 CRC, Gen.Com. No. 6, para. 21.

92 **OĞUZMAN, K./DURAL M**.: Aile Hukuku, İstanbul 2001, s. 318; DURAL, M. Et al: Türk Özel Hukuku Cilt III Aile Hukuku, İstanbul 2011, s. 339.

dir. Çocuğa yönelik sığınma usûlü başlamadan önce derhal kendisine bir "hukukî danışman" atanmaktadır. Hukukî danışman, çocuk adına hukukî işlemleri yapabilme yetkisini haiz yasal bir temsilci niteliği göstermektedir. Hukukî danışmanlar, İçişleri Bakanlığı ile sözleşmeli olarak çalışan sivil kuruluşlardaki çalışanlardan oluşturulan bir havuz içerisinden atanmaktadır. İkinci aşamada ise, çocuk sığınma usûlüne kabul edilerek, gençlik merkezine yerleştirildiğinde, gençlik merkezi, kurum vesayeti aracılığıyla çocuğun yasal temsilciliğini mahkeme kararı ile üzerine almaktadır[93].

- Refakatsiz çocukların uluslararası koruma başvurularının yasal temsilcileri aracılığıyla yapılabilmesinin sağlanması, en azından yasal temsilcinin gözetiminde gerçekleştirilmesi gerektiğinin hüküm altına alınması, çocuğun yüksek yararının gözetilmesi bakımından uygun olacaktır.
- Statü belirleme usûlü çerçevesinde çocuğa duyarlı ve çocukların yüksek yararının gözetilmesi ekseninde yeniden şekillendirme yapılması uygun olacaktır. Bu çerçevede, statü belirleme sürecinde mutlaka kararlara yüksek yarar değerlendirmesinin eklenmesini öngören bir düzenlemenin hayata geçirilmesi önem arz etmektedir.
- Benzer düzenlemenin, gönüllü geri dönüş açısından da getirilmesi gereklilik arz etmektedir. Gönüllü geri dönüş işlemlerinde mutlaka çocuğun yüksek yarar değerlendirmesinin yapılması ve bunun belgelenmesi gerekmektedir.
- Bu noktada, sorunlar kısmında belirtilen MÖHUK'un 4. Maddesinde yer alan mülteci ifadesine yönelik belirsizliğin, Kanun'da yapılacak bir değişiklik ile, tüm uluslararası koruma statüsü başvuranları ve statü sahipleri ile geçici koruma altında bulunan bireyleri kapsayacak biçimde yeniden düzenlenmesi gerekmektedir. İlgili hüküm, hâlihazırda yorum yoluyla kıyasen mülteci statüsü sahipleri dışında yukarıda belirtilen kişiler bakımından da uygulama alanı bulabilecektir. Ancak, hukukî öngörülebilirliğin sağlanabilmesi bakımından ilgili değişikliğin yapılması uygun olacaktır.
- Aile birleşimi bakımından, refakatsiz çocukların ailelerinin izinin takip edilmesi hususunun re'sen yerine getirilmesi yönünde bir düzenleme-

93 **ECRE,** s.28.

nin oluşturulması, uluslararası standartlara uyum açısından gereklilik arz ettiği gibi, çocuğun yüksek yararının korunması çerçevesinde bir zorunluluk da doğurmaktadır. Öte yandan, şartlı mültecinin destekleyici olamayacağı yönündeki uygulamanın değiştirilerek, aile ikamet izinlerinin şartlı mültecilerin eş ve çocukları bakımından da erişilebilir kılınması, Anayasa'nın başta 10. maddesinde düzenlenen eşitlik ilkesinin ve 16. maddesinde düzenlenen, yabancıların temel hak ve özgürlüklerinin "milletlerarası hukuka uygun olarak" sınırlandırılacağı yönündeki hükmün bir gereği olarak ortaya çıkmaktadır.

B. Hukukî Yardıma Erişimle İlgili Öneriler

- Hukukî yardıma erişim noktasında, mülteci çocuklar konusunda uzmanlaşmış STK'ların bulunmaması sahada önemli bir boşluk doğurmaktadır. Bu çerçevede, gerek mültecilere yönelik faaliyet gösteren STK'lar gerek baroların çocukların anlayabileceği içeriğe sahip, yazılı ve görsel bilgilendirme araçları geliştirmeleri önerilebilir. Çocukların gelişim seviyesine göre çeşitlilik arz edecek bu araçlarda, özellikle illüstrasyonlara yer verilmesi uygun olabilecektir. Öte yandan, mülteci çocuklar bakımından güven eksikliğinin bilgilendirilme ve farkındalığa ket vuran bir husus olduğu düşünüldüğünde, yüz yüze gerçekleştirilecek bilgilendirme faaliyetlerinin gereksinimi ortaya çıkmaktadır. Bu noktada, coğrafi engellerin de bertaraf edilebilmesi amacıyla, mobil bilgilendirme faaliyetlerinin gerçekleştirilmesi önerilebilecektir. Bu faaliyetler, baroların çocuk hakları merkezleri ve mülteci hakları merkezleri ile ortak bir şekilde gerçekleştirilebileceği gibi, STK'ların katılımı ile daha etkin bir hale getirilebilecektir.
- Hukukî yardıma erişimle ilgili olarak vekâletnameye yönelik sorunlar açısından, bu hususta özellikle refakatsiz çocuklar bakımından bu çocuklara yasal temsilci atanana kadar vekâletnamesiz biçimde avukatların hizmet sunabilmelerini sağlayabilecek bir düzenlemenin oluşturulması önem arz etmektedir. Öte yandan, bu düzenlemeye gerek kalmaksızın, HMK'nın 77. maddesi işletilebilecektir. İlgili hüküm şu şekilde düzenlenmiştir: "(1) Vekâletnamesinin aslını veya onaylı örneğini vermeyen avukat, dava açamaz ve yargılamayla ilgili hiçbir işlem yapamaz. Şu kadar ki, gecikmesinde zarar doğabilecek hâllerde mahkeme, vereceği kesin süre içinde vekâletnamesini getirmek koşuluyla avukatın dava açmasına veya usûl işlemlerini yapmasına izin verebilir. Bu süre içinde vekâletname verilmez veya asıl taraf yapılan işlemleri kabul

ettiğini dilekçeyle mahkemeye bildirmez ise dava açılmamış veya gerçekleştirilen işlemler yapılmamış sayılır." Bu çerçevede, "gecikmesinde zarar doğabilecek hal" olarak nitelendirilerek, davanın vekâletnamesiz olarak açılabilmesi mümkün olabilecektir. Ancak unutulmamalıdır ki, vekâletnamenin mahkemenin vereceği kesin süre içerisinde ibraz edilmesi gerekmektedir. Bu süre içerisinde, çocuğun yasal temsilcisinin ivedilikle atanması ve vekâletnamenin çıkarılması gerekmektedir. Vekâletname çerçevesinde, önerilecek bir diğer nokta da, çocuğun dosyasının incelenmesine ilişkindir. YUKK'da, "vekâletname" şartı olmaksızın, ilgilinin kişisel dosyasındaki bilgilerinin avukatı tarafından incelenebileceği (m. 94) belirtilmesine rağmen, Uygulama Yönetmeliğinde "vekâletname" şartı aranmıştır (m. 116-117). Bu bağlamda, idarenin düzenleyici işlemlerinin türev ve ikincil nitelikte olduğu göz önünde bulundurularak; Kanun ile verilen bir hakkın, Yönetmelik ile kısıtlanmaması gerektiğinden yola çıkılması gerekmektedir.

- GGM'lerde avukata erişim konusunda yaşanan sıkıntılar hususunda, özellikle Barolar Birliği'nin bu noktaya dikkat çekmesi, GİGM ile bu hususta irtibata geçerek avukatların Kanun'dan kaynaklanan haklarının kullanılması noktasında gerekli tedbirlerin alınması bakımından koordinasyon sağlaması önerilebilir.
- Hukukî yardıma erişim konusunda bir öneri de, baroların Yabancılar İletişim Merkezi "ALO 157" hattının, adli yardım kurulları ile koordinasyonunun sağlanması ve özellikle çocuklara yönelik hukukî yardım gerektiren hususlarda, 157 hattının baroların adli yardım kurullarına yahut mülteci hakları merkezlerine yönlendirme yapabilmesinin sağlanmasıdır.
- ASPB'ye bağlı yurtlarda kalan refakatsiz çocuklara yönelik olarak, Refakatsiz Çocuk Yönergesi'nin 10. maddesi ekseninde yapılan bilgilendirmenin kapsamına hukuki yardım konusunda bilgilendirmeye ilişkin içeriğin eklenmesi, bu konuda baroların mülteci hakları merkezleri ile çocuk hakları merkezleri ile koordineli bir faaliyet gösterilmesi uygun olabilir.

C. Hukukî Yardımın Sağlanması ve Kalitesine İlişkin Öneriler

- Mülteci çocukların sığınma usûlü bakımından hizmet sağlayacak avukatların mülteci hukuku ve çocuk hukuku konularında yetkin kişiler arasından belirlenebileceği bir yöntem oluşturulması önerilebilir. Bu hususta baroların mülteci hakları merkezleri ile çocuk hakları merkez-

lerinin, avukatlara eğitim sağlanması noktasında koordineli faaliyet göstermesi özellikle adli yardım konusunda kendilerine eğitim verilen avukatların bu iki alan konusunda bilgilendirilmeleri uygun olabilir.

- Mülteci hukukunun çocuklara yönelik boyutunun, mülteci haklarına yönelik tüm eğitimlerde yer almasına özen gösterilmesinin yanında, bu konuda ayrı eğitimlerin verilmesi; özellikle çocuğun yüksek yararının belirlenmesi, aile birleşimi, çocuğun özgürlüğünün kısıtlanması gibi hususlarda yetkinliğin sağlanması faydalı olacaktır.
- Stratejik davalar açılması yoluyla, belirli hususların gündeme getirilmesi yahut yargıya taşınması önerilebilecektir. Somut ve dikkat çekici davaların yanında aşağıda sayılan hususları içeren davaların da uygulamaya olumlu etki doğurmalarının söz konusu olabileceği belirtilebilir:
  - Sınır dışı kararları ile olumsuz statü belirleme kararlarının gerekçesiz olması durumunda; yahut bu kararlarda çocuğun yüksek yarar değerlendirmesinin yapılmadığı durumlarda. Anayasa'nın 90. Maddesi doğrultusunda, Çocuk Hakları Sözleşmesi'nin 3. Maddesinin uygulanmamasının hukuka aykırılık oluşturduğu yönünde;
  - Çocuğun ailesi ile birlikte idari gözetim kararı kapsamında GGM'de tutulması halinde, gözetim kararının kapsamında çocuğa yönelik herhangi bir gerekçe; yüksek yarar değerlendirmesinin yapılmadığı durumlarda aynı gerekçe ile;
  - Avukatların vekâletname olmaması sebebiyle çocukların kişisel dosyalarına eriştirilmemeleri neticesinde hak arama ve etkin başvuru yolu haklarının ihlalinin söz konusu olduğu gerekçesiyle;
  - Refakatsiz çocuğunun aile takibinin re'sen yapılmaması durumunda Anayasa'nın 90. maddesi ve Çocuk Hakları Sözleşmesi'nin 3. maddesi ayrıca aile birleşimine yönelik ilgili diğer hükümlerinin uygulanma kabiliyeti bulamaması sebebiyle açılacak davalar.
- Çocuk mültecilere yönelik olarak Barolar Birliği'nin girişimi ile barolarca yeknesak şekilde değerlendirilebilecek profesyonel standartların geliştirilmesi faydalı olacaktır. Bu yönde ilgili standartların özellikle;
  - Çocuğun yüksek yararının değerlendirilmesinde göz önünde bulundurulacak kriterler
  - Yaş değerlendirmesinde gözetilecek hususlar

- Sınır dışı kararlarında ve statü belirleme kararlarında çocuklara yönelik özellik arz eden hususlar
- Aile birleşimi hususunda dikkat edilmesi gereken hususlar
- Çocuklara özel usûl güvenceleri
- Travma mağduru çocuklarla iletişim kurulmasında gözetilecek hususları kapsaması uygun olacaktır.

► Mülteci hukuku konusunda; özellikle mülteci hukukunun çocuklara ilişkin boyutunda uzmanlaşılması bakımından, baroların, hukuk fakültelerinin mülteci klinikleri ile ortak faaliyet göstermesi; kliniklerin faaliyetlerinin avukat gözetiminde sürdürülmesi, faaliyet sonuçlarının periyodik toplantılarla baroların mülteci hakları merkezlerinin ve akademisyenlerin katılımı ile değerlendirilmesi önerilebilecektir.

► Baroların mülteci hakları merkezlerinin ve adli yardım kurullarının Barolar Birliği'nin girişimiyle, yılda birkaç kez mülteci hukukuna yönelik uygulamadaki gelişmelerin paylaşılması ve bilgi aktarılması amacıyla bir araya gelebileceği çalıştayların düzenlenmesi faydalı olabilecektir. Bu tür faaliyetler, baroların mülteci haklarına yönelik bilgi ve deneyim paylaşımı bakımından önem arz etmektedir.

► Son olarak, hizmetin kalitesinin ölçülebileceği yöntemlerin geliştirilmesi yönünde faaliyetlerde barolar birliği nezdinde çalışma toplantıları düzenlenmesi önerilebilir. Bu hususta, bağımsız bir izleme kurulunun oluşturularak baroların mülteci haklarına yönelik faaliyetlerinin izlenmesi; eksik görülen hususlarda tavsiyelerde bulunulması faydalı olabilecektir.

KAYNAKÇA

Yararlanılan Kitap ve Makaleler

AKYÜZ, E.. Çocuk Hukuku ve Çocuk Haklarının Korunması, Ankara 2013.

ALLAIN, J.: "The Jus Cogens Nature of Non-Refoulement", International Journal of Refugee Law, 2001, vol. 13, S. 4.

APPAP, J.: Vulnerability of Unaccompanied and Seperated Migrant Children (European Parliament Briefing), 2016, [http://www.europarl.europa.eu/RegData/etudes/BRIE/2016/ 595853/EPRS_BRI(2016)595853_EN.pdf]

BLASI, G.: "How much Access? How much Justice?", Fordham Law Review, 2004, vol.73.

COLEMAN, N.: "Non-Refoulement Revised - Renewed Review of the Status of the Principle of Non-Refoulement as Customary International Law", European Journal of Migration and Law, 2003, vol. 5.

DUFFY, A.: "Expulsion to Face Torture? Non-refoulement in International Law", International Journal of Refugee Law, 2008, vol. 20, S. 3.

FARMER, A.: "Non-Refoulement and Jus Cogens: Limiting Anti-Terror Measures that Threaten Refugee Protection", 2008, [http://works.bepress.com/alice_farmer/1].

FITZPATRICK, J.: "Temporary Protection of Refugees: Elements of a Formalized Regime", (Formalized Regime), The American Journal of International Law, 2000, vol. 94, S.2.

FRANCIONI, F.: Access to Justice as a Human Right, Oxford 2007.

GALANTER, M.: "Justice in Many Rooms" içinde, M. Cappalletti (ed) Access to Justice and the Welfare State, Sijhoff 1981.

GOODWIN-GILL, G.S./MCADAM, J.: Refugee in International Law, Cambridge 2011.

GOODWIN-GILL, G.S.: "Non-Refoulement and the New Asylum Seekers", (Virginia Journal of International Law, 1985-1986, vol. 26.

HATHAWAY, J.C.: The Rights of Refugees under International Law, Cambridge 2005.

HYNDMAN, P.: "Asylum and Non-Refoulement-Are These Obligations Owed to Refugees Under International Law?", Philippine Law Journal, 1982, vol. 57.

LAUTERPACHT, E./ BETHLEHEM, D.: "The Scope and Content of the Principle of Non-Refoulement: Opinion" İçinde Refugee Protection in International Law UNHCR's Global Consultations on International Protection (eds. Erica Feller, Volker Türk, ve Frances Nicholson), Cambridge 2005.

LIFELAARD, T.: "Child-Friendly Justice: Protection and Participation of Children in the Justice System", Temple Law Review, 2016, vol. 88.

OĞUZMAN, K./DURAL M.: Aile Hukuku, İstanbul 2001, s. 318; DURAL, M. Et al: Türk Özel Hukuku Cilt III Aile Hukuku, İstanbul 2011.

ÖZTÜRK, **N. Ö:** Mültecinin Hukukî Statüsünün Belirlenmesi, Ankara 2015.

PARKER, K./NEYLON, L.B.: "Jus Cogens: Compelling the Law of Human Rights", Hastings International and Comparative Law Review, 1988-1989, vol. 12.

POBJOY, J.: "The Best Interests of the Child Principle as an Independent Source of International Protection", ICLQ, 2015, vol. 4.

SEROZAN, R.: Çocuk Hukuku, İstanbul 2013.

TANER, F.G.: Türk Ceza Hukukunda Cinsel Özgürlüğe Karşı Suçlar, 2. Bası, Seçkin Yayınevi, Ankara 2017.

UZUN, E.: "Geri Göndermeme (Non-Refoulement) İlkesinin Uluslararası Hukuktaki Konumu Üzerine bir Değerlendirme", Uluslararası Hukuk ve Politika, 2012, vol. 8, S.30.

VAN BUEREN, G.: "Child-Oriented Justice-An International Challenge for Europe", International Journal of Law and the Family, 1992, vol. 6.

VAN DE MERNE, I./ROOIJ, B.: Access to Justice and Legal Empowerment, Leiden 2008.

Yararlanılan Rapor ve Rehberler

European Council on Refugees and Exiles (ECRE): Right to Justice: Quality Legal Assistance for Unaccompanied Children Comparative Report, 2014,[http://www.refworld.org/cgibin/texis/vtx/rwmain?page=search&docid=54047b224&skip=0&query=ecre].

European Union Agency For Fundamental Rights (FRA): Handbook on European Law Related to the Rights of the Child, 2015.

European Union Agency For Fundamental Rights (FRA): Seperated Asylum Seeking Children in European Union Member States, 2011, ss. 12 ve 82, [http://fra.europa.eu/en/publication/2012/separated-asylum-seeking-children-european-union-member-states].

Göç İdaresi Genel Müdürlüğü: 2016 İdari Faaliyet Raporu.

Human Rights Watch: Türkiye: Sığınmacıların Eğitime Erişimi Önündeki Engeller, [https://www.hrw.org/tr/news/2017/05/31/304376]

Refakatsiz ve Ailesinden Ayrı Düşmüş Çocuklara İlişkin Kurumlararası Rehber, 2014, [http://www.unicef.org.tr/files/bilgimerkezi/doc/REFAKATS%C4%B0Z%20ve%20A%C4%B0LES%C4%B0NDEN%20AYRI%20D%C3%9C%C5%9EM%C3%9C%C5%9E%20%C3%87OCUKLAR.pdf]

İnsan Hakları Ortak Platformu (İHOP): Çocuk Dostu Adalet Politika Belgesi, Ankara 2017.

Access to Justice for Children, Report of the United Nations High Commissioner for Human Rights, 16.12.2013, A/HRC/25/35.

OHCRC: Report of the 2012 Day of General Discussion, 2013, para. 72, [http://www2.ohchr.org/english/bodies/crc/docs/discussion2012/2012CRC_DGD-Childrens_Rights_InternationalMigration.pdf].

Türkiye'de Adalete Erişim için Adli Yardım Uygulamalarının Geliştirilmesine Destek Projesi İhtiyaç Analizi ve Öneriler Raporu, Şubat 2016. **UN HUMAN RIGHTS COUNCIL (HRC):** Access to Justice for Children, Report of the United Nations High Commissioner for Human Rights, (Report), A/HRC/25/35, 1.12.2013.

UNICEF: Children's Equitable Access to Justice, 2015, ss. 12-13, 16. [https://www.unicef.org/ceecis/Equitable_access_to_justice_for_children_in_Central_and_Eastern_Europe_and_Central_Asia_-_v2_1.pdf].

UNICEF: Children on the Move, [https://www.unicef.org/emergencies/childrenonthemove/]

UNHCR: Figures at a Glance, 2017, [http://www.unhcr.org/figures-at-a-glance.html]. Bu hususta ayrıca bkz.

UNHCR: Note on Refugee Children, 1987, EC/SCP/46, para. 8.

UNICEF: Refakatsiz ve Ailesinden Ayrı Düşmüş Çocuklara İlişkin Kurumlar arası Rehber, Cenevre 2014.

UNICEF, UNDP, UNODC: Child Friendly Legal Aid in Africa, Thomas F. GERAGHTY ve Diane GERAGHTY, 2001.

UNHCR*: UNHCR Guidelines on International Protection No. 8: Child Asylum Claims under Articles 1(A)2 and 1(F) of the 1951 Convention and/or 1967 Protocol relating to the Status of Refugees*,(Child Asylum Claims), 22.12.2009, HCR/GIP/09/08, [http://www.refworld.org/docid/4b2f4f6d2.html].

UNHCR: *UNHCR Guidelines on Determining the Best Interests of the Child*, May 2008, [http://www.refworld.org/docid/48480c342.html].

UNHCR: *Guidelines on Policies and Procedures in Dealing with Unaccompanied Children Seeking Asylum*, (Guidelines on UCC), February 1997, [http://www.refworld.org/docid/3ae6b3360.html].

UNHCR: *Refugee Children: Guidelines on Protection and Care*, (GPC), 1994, [http://www.refworld.org/docid/3ae6b3470.html].

UNHCR: *UNHCR Policy on Refugee Children*, 6 August 1993, EC/SCP/82, [http://www.refworld.org/docid/3f9e6a534.html]

UNHCR: *Note on Refugee Children*, 9 July 1987, EC/SCP/46, [http://www.unhcr.org/excom/scip/3ae68ccc18/note-refugee-children.html].

UNHCR: 2012 Türkiye Sonuç Raporu.

UNICEF/UNODC: Child Friendly Legal Aid in Africa, 2011, s. 9, [https://www.unodc.org/documents/justice-and-prison-reform/Child_Friendly_Legal_Aid_in_Africa.UNICEF.UNDP.UNODC.en.pdf]

Yararlanılan Web Siteleri

adlisicil.adalet.gov.tr/istatistik_2015/2015/index.html.

avocats.paris.org

hudoc.echr.coe.int/sites/eng/ http://www.goc.gov.tr

unicef.org

yargitay.gov.tr

Yararlanılan Yargı ve İnsan Haklarına İlişkin Kurul Kararları

Avrupa İnsan Hakları Mahkemesi Kararları

Yargıtay Kararları

UNHCR Yürütme Kurulu Kararları

UN Yürütme Kurulu Karaları.

OHCHR Kararları